

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KOVÁCS ELEONÓRA KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXVIII

TARTALOM

1. Értekezések

RIBI ANDRÁS: Miért működött két országos hatáskörű hiteleshely Fehérváron? 81

2. Kisebb cikkek

MÉSZÁROS KÁLMÁN: Egy főrebellis lánya is lehet jó parti. Esterházy Pál nádor terve fia kiházásítására 1706-ban 96

MOLNÁR ANDRÁS: Egy országgyűlési követ koronázási élményei Pozsonyban. Deák Antal levelei 1825-ből és 1830-ból .. 99

KUNT GERGELY – VISKOLCZ NOÉMI: Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847-1945)
1. rész (1847-1870) 107

3. Könyvismertetés

Biró Aurél–Seremetyeff-Papp János: Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók 1508–1945. (ism. BAKÓ ZSIGMOND) 114

4. Hírek, Beszámolók

A Magyar Nemzeti Levéltár Károlyi Kutatócsoportjának első éve
(ism. BAKÓ ZSIGMOND–CSORBA NOÉMI–SÁRHEGYI TAMÁS) 117

Beszámoló a romániai genealógiai és heraldikai kongresszus címertani előadásairól (ism. SZEKERES ATTILA ISTVÁN) .. 120

TURUL

XCI. évfolyam

2018. 3. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

SOMOGYI GYULA

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

RIBI ANDRÁS

Miért működött két országos hatáskörű hiteleshely Fehérváron?*

1. Bevezetés

„Demptis testimoniis capitulorum Albensis, Budensis & Bosnensis ecclesiarum, atque conventus Cruciferorum de Alba, qui in quibuscunque executionibus per totum regnum Hungariae & partes sibi subjectas procedendi habent auctoritatem.”¹ Verbőci István Hármaskönyve ezekkel a szavakkal sorolja fel a középkor végén Magyarországon működő országos hatáskörű hiteleshelyeket: a budai és a fehérvári társaskáptalan, illetve a fehérvári keresztes konvent valószínűleg a szokásjog alapján rendelkezett ezzel a jogosítvánnyal,² míg a boszniai székeskáptalant az 1498. évi törvények ruházták fel hasonló privilégiummal.³ A legrégebbi ismert említése az országos ha-

táskörű hiteleshelyeknek 1460-ból származik: Palicsnai Péter ekkor levélben számolt be az esztergomi káptalannak, hogy a sasadi tizedperrel kapcsolatban mi történt a római Kúrián; ebben említi meg, hogy csak a budai és a fehérvári káptalan rendelkezik ilyen kivételes jogosítvánnyal a szokásjog értelmében.⁴ Mindegyik idézett forráshely hangsúlyozza, hogy a vizsgált hatáskör csak a bírói megkeresésekre történő eljárások tekintetében értelmezendő, vagyis a probléma elemzéséhez elsősorban a *relatiókat* kell tanulmányoznunk.

A közelmúltban Dreska Gábor felhívta a figyelmet az országos hatáskör eredetének és pontos mibenlétének tisztázatlan voltára,⁵ de részletes elemzés mindeztidáig sem valamely érintett intézményről, sem pedig a jogosítvány egészéről nem született. A problémát részben az jelenti, hogy nagyon kevés az olyan modern feldolgozás, amely a speciálisan magyar sajátosságnak tekintett hiteleshelyek működését a késő középkorban (1353 után) is vizsgálja, holott az országos hatáskör pontosan ebben az időszakban alakulhatott ki.⁶ Annál is inkább nehezen képzelhető el az Anjou-korban országos hatáskörrel beszélni, hiszen a birtokok iktatása ekkor még határjárással történt. Így igazán nagy, több megyére kiterjedő adományok

* A dolgozat az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Köszönöm Dreska Gábornak és C. Tóth Norbertnek a tanulmány elkészítése során nyújtott hasznos észrevételeit és tanácsait. A szerző az MTA BTK TTI tudományos segédmunkatársa, a tanulmány elkészítését a KH 130473 sz. projekt támogatta.

¹ The Customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary. A Work in Three Parts Rendered by Stephen Werbőczy (The „Tripartitum”). (Ed. János M. Bak–Péter Banyó–Martyn Rady.) (The Laws of Hungary Series I. 1000–1526. Vol. 5.) Idyllwild 2005. II. 21.

² A törvényi szabályozás hiányára rámutat az 1556. évi 39. törvénycikk, melyben az érseki székhely eleste miatt Nagyszombaton működő esztergomi káptalant is felruházták országos hatáskörrel az eljárások tekintetében, hiszen ekkorra már mind Buda, mind Székesfehérvár török kézre került: „Preterea, cum amisso superioribus annis Strigonio, cum Alba Regali, aliisque nonnullis locis, supplicatum fuisset ab ordinibus, ac statibus regni, sacrae regiae majestati, ut in tanta paucitate conventuum, et capitulorum a quibus executiones judicariae in regno fieri possunt, concedere dignaretur: quo capitulum Strigoniense, quod nunc Tyrnaviae residet, in omnes regni partes procedere, et executiones facere possit: sacra majestas sua, ad supplicationem fidelium suorum elementer annuerat, literis suis regiis superinde emanatis.” – Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár IV. 1526–1608. évi törvénycikkek. (Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen, magyarázó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső.) Bp. 1899. 416.

³ 1498:12. tc.: „De capitulo Bosnensi statum est, quod ex quo eius canonici totaliter destructi esse dignoscuntur, pro reformatione illius ecclesie, que in honorem sancti Petri constructa est, habeant facultatem ubique per totum regnum pro testimonio capitulare ambulare: adinstar capituli Budensis.” – Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár I. 1000–1526. évi törvénycikkek. Fordította és jegyzetekkel ellátta Nagy Gyula–Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta Márkus Dezső. Bp. 1899. (a továbbiakban: CJH), 602.

⁴ „quia nec capitula nec conventus extra comitatum possunt mittere homines suos ad inquirendum vel inhibendum demptis paucis capitulis Weterisbudensis et Alberegalis, ut est de consuetudine regni Ungarie.” – C. Tóth Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. rész. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.) Bp. 2015. 142. Az adatra maga a szerző is felhívta a figyelmet: lásd Uo. 39.

⁵ Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenysége 1321–1500. Doktori disszertáció kézirat. Bp. 2008. 29. 91. jegyz.

⁶ Forráskiadással együtt említhető: Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára (1244–1526). I–IV. (A Győr Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 6., 8., 10., 19.) Győr, 2007–2013.; Köfalvi Tamás: A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526. Szeged, 2006. Egy-egy intézmény történetét vizsgálja pl.: Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzaskörzete (1354–1526). In: Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2003. május 8–9.) előadásai. (Szerk. Weisz Boglárka.) Szeged, 2003. 9–22.; Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori apátság és hiteleshely a szekularizációig. In: Uő: Társadalom, egyház, művelődés. Bp. 1977. 133–240.; Kumorovitz Lajos Bernát: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. Turul, 42 (1928) 1–39.; Szakály Ferenc: A szekszárdi konvent hiteleshelyi és oklevéladó működése 1526-ig. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből I. (Szerk. Puskás Attila.) Szekszárd, 1968. 9–60. stb.

esetében nagyon elhúzódtak volna az ügyek, ami pont a kiváltság alább részletezésre kerülő értelmét kérdőjelezte volna meg. Ezen megfontolás alapján – párhuzamosan készülő doktori disszertációm kronológiai kereteivel – az országos hatáskör vizsgálatát 1387-től végeztem el, de természetesen számos korábbi dokumentumot is átnéztem.

A tanulmányban – részletes historiográfiai bevezetőt követően – arra keresem a választ, miért és mikor alakultak ki ezek az intézmények? Milyen típusú ügyekben vették igénybe az uralkodók és nagybírók a fehérvári hiteleshelyek bővített jogosítványait? Székesfehérváron miért működött két országos hatáskörű hiteleshely? A kérdések megválaszolásához a két hiteleshely valamennyi 1387 utáni kiadványát felhasználtam, sőt a vizsgálat egy pontján még a boszniai káptalan 1498 utáni okleveleire is szükség volt.⁷

2. Historiográfia

A magyar historiográfiában az országos hatáskörű hiteleshelyek kérdése meglehetősen furcsa: nagyon sokan említik a jogosítványt, néhányan magyarázat-kísérlettel is szolgálnak, de a legtöbbször mindez kimerül egy-egy példa megemlékezésben.

Az országos hatáskörű hiteleshelyek problémájára már a 19. század második felében felhívták a figyelmet,⁸ de érdemi megállapításokat először Hajnik Imre fogalmazott meg az intézményről. Megkerülhetetlen jogtörténeti monográfiájában

⁷ Természetesen igyekeztem a kiadott forrásokat is fellelni. A tanulmányban hivatkozott forráskiadványok jegyzéke: Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Bp.–Szeged 1990–2017. (a továbbiakban: AOKI); A Balassa család levéltára 1193–1526. (Szerk. Fekete Nagy Antal–Borsa Iván.) (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 18.) Bp. 1990. (A továbbiakban: Balassa); Documenta ad historiam familiae Bátorii de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. (Ad edendum praeparaverunt: Richardus Horváth–Tiburtius Neumann–Norbertus C. Tóth.) (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 67.) Nyíregyháza 2011. (a továbbiakban: Bátori); Decreta Regni Hungariae 1301–1490. (Ed. Döry Ferenc–Bónis György–Érszegi Géza–Teke Zsuzsanna.) I–II. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 11., 19.) Bp. 1976–1989. (a továbbiakban: DRH); A Héderváry-család oklevéltára I–II. Szerk. Radvánszky Béla–Závodszy Levente. Bp. 1909–1922. (a továbbiakban: Héderváry); Hazai okmánytár. I–VIII. (Szerk. Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső.) Győr–Bp. 1865–1891. (a továbbiakban: HO); Sopron vármegye története. Oklevéltár. I–II. (Szerk. Nagy Imre.) Sopron 1889–1891. (a továbbiakban: Sopron vm.); Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia. Maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita ad Augustino Theiner. I–II. Róma 1859–1860. (a továbbiakban: Theiner); A zichi és vásonekeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára I–XII. (Szerk. Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső–Barabás Samu–Kammerer Ernő–Döry Ferenc–Lukcsics Pál.) Pest–Bp. 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy); Zsigmondkori Oklevéltár. I–XIII. (1387–1426) (Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor–Lakatos Bálint.) (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52. és 55.) Bp. 1951–2017. (a továbbiakban: ZsO).

⁸ *Jerney János: A magyarországi káptalanok és konventek' mint hielmes és hiteles helyek' története. Magyar Történelmi Társ II. kötet. 1855. 40., 50., 94.; Érdúj helyi Menyhért: A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon. Bp. 1899. 95.*

a Hármaskönyvre és az 1536. évi 58. törvénycikkre hivatkozva kiemelte, hogy a hiteleshelyek alapvetően csak saját megyéjükben járhattak el, szomszédos vidékekre csak szükség esetén, illetve akkor mehettek, ha arról törvényes intézkedés született.⁹ Országos hatáskörrel csak a „királyi székhelyen lévő hiteles helyek” rendelkeztek, amelyek jogkörét – határozottan elválasztva a három régebbi intézménytől – később a boszniai káptalan is megkapta a már idézett törvényi szabályozás következtében.¹⁰ Hajnik fontos megállapításai közé tartozik, hogy felhívta a figyelmet a fehérvári káptalan kiküldöttének állandó jelenlétére a 14. századtól a nádori közgyűléseken, amely véleménye szerint azt eredményezte, hogy az egyház *később* – kiemelés tőlem – RA – országos hatáskörhöz jutott.¹¹

Eckhart Ferenc már fordításban is elérhető, eredetileg német nyelven publikált alapvető kismonográfiája egy egész fejezetet szentel a hiteleshelyi hatáskör kérdésének, melyben előkerül az országos hatáskör problémája is. A szerző két olyan meglátással indokolja az intézmény létrejöttét a három régebbi egyház – tehát a két társaskáptalan és a konvent – tekintetében, amelyeket az általam lefolytatott esetszintű vizsgálat is megerősített. Egyfelől a több megyét is érintő eljárásoknál, nagy adományoknál gyorsabb (nem kellett a különböző megyékben fekvő birtokok esetében az illetékes hiteleshelyeket egyesével felkeresni)¹² és olcsóbb volt egy intézményhez címezni a parancsot az adott területen illetékes hiteleshelyek helyett (hiszen csak egy privilégium kiállítását kellett megfizetni). Másfelől az udvarban tartózkodók számára is praktikusabb volt, ha távol zajló pereikkel kapcsolatban volt hova fordulni a környéken. Ezt követően Eckhart kiadott forrásokra hivatkozva felsorol hét példát a budai káptalan által birtokba vezetésekkal kapcsolatban érintett megyékre,¹³ a fehérvári káptalant illetően pedig elfogadja Hajnik Imre megállapítását a nádori közgyűléseken való részvételről, míg a fehérvári keresztes konvent kapcsán egyetlen példát említ.¹⁴ Az egyébként rendkívül megbízható és sok esetben máig érvényes megállapításokat tevő szerző utóbbi megjegyzése sajnos hibás: valójában egy olyan – nagyon fontos és később még említésre kerülő – uralkodói parancsra hivatkozott, amit a fehérvári káptalan számára állítottak ki.¹⁵

Összefoglalóan senki más nem foglalkozott az országos hatáskörű hiteleshelyekkel, a *Korai magyar történeti lexikon*

⁹ Pl. a sági konvent és Gömör megye esete az 1498:13. tc. alapján – CJH 602.

¹⁰ *Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt. Bp. 1899. 161.*

¹¹ Uo. 71. 34. jegyz.

¹² Erre említ konkrét példát egy 1402. évi, a szekszárdi konventhez címzett parancs szövege: „ad stationes earundem diversorum capitulorum et conventuum testimonia exquirere et ad easdem stationes adducere multum foret tediosum” Idézi: *C. Tóth Norbert: Zsigmond királynak a hiteleshelyekről szóló elvesztett rendelete. Adalékok a kor kormányzat-történetéhez. In: Loca credibilia. Hiteleshelyek a középkori Magyarországon. (Szerk. Fedeles Tamás–Bilkei Irén.) (Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 4.) Pécs 2009. 52.*

¹³ Fejér, Nógrád, Pozsony, Somogy, Szatmár, Veszprém és Zemplén.

¹⁴ *Eckhart Ferenc: Hiteleshelyek a középkori Magyarországon. Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. (Szerk. Rokolya Gábor. Ford. Csókay Balázs–Dreska Gábor.) (Studia Notarialia Hungarica Tomus XI.) Bp. 2012. 71–72.*

¹⁵ Sopron vm. I. 633–635.

szócikkében Solymosi László is csupán megemlíti az intézményt, illetve egy fontos kiegészítést tesz a budai káptalannal kapcsolatban: a szerző szerint a királyi kápolna 1374-ben történő megszüntetése után az Óbudán működő kollegiális egyház vette át annak hiteleshelyi feladatait, ami nyilvánvalóan összefüggésbe hozható az egész országra kiterjedő hatáskörrel.¹⁶ Természetesen, hogy ez pontosan mikor és hogyan zajlott, csupán részletes elemzéssel lenne kideríthető, melyre még nem került sor.¹⁷

Solymosi László foglalkozott a fehérvári társaskáptalan Árpád-kori hiteleshelyi működésével is. Elfogadta Hajnik Imre már idézett megállapítását, sőt példákat is említ káptalani ember nádori közgyűlésen való jelenlétére.¹⁸ Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy olyan magyarázatot kell találni erre a sajátos intézményre, amely mindhárom „rég” hiteleshelyre alkalmazható: nevezetesen mindegyik az ország közepén, az úgynevezett *medium regni* területén feküdt. A jelenség korai történetének vizsgálatával kapcsolatban problémát jelent, hogy kevés *relatio* maradt fenn az Árpád-korból, így Solymosi a káptalanhoz forduló természetes és jogi személyek felsorolásával érzékeltetette, valóban az egész országból érkeztek Fehérvárra, és vették igénybe az amúgy is számos különleges jogosítvánnyal rendelkező egyház hiteleshelyi szolgáltatásait.¹⁹ Székesfehérvár közelmúltban megjelent monográfiájában Thoroczkay Gábor és Zsoldos Attila ezek alapján elfogadta, hogy a társaskáptalan esetleg már az Árpád-korban – a szerzők által kevésbé hangsúlyozottan, a felvallások tekintetében – országos hatáskörrel rendelkezett.²⁰

¹⁶ Solymosi László: Hiteleshely. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). (Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál–Makk Ferenc.) Bp. 1994. 264.

¹⁷ A budai káptalan hiteleshelyi tevékenységéről mindaddig csak egy rész-tanulmány látott napvilágot: Kubinyi András és Fügedi Erik a budai káptalan Pozsonyból visszakerült, 1510 és 1522 közötti ügyeket tartalmazó fassionalis protocolluma alapján, a birtokelidegenítésekre fókuszálva vizsgálta az intézmény hatáskörét, hangsúlyozva, hogy a külső hiteleshelyi eljárásokra ez alapján semmiféle következtetést nem lehet levonni. A vizsgálat eredményei szerint a káptalan törzsterülete Pest és Pilis megyékre, tágabban további hat szomszédos megyére terjedt ki, de a középkor végén a bevalók csaknem valamennyi megyéből és városból eljutottak az ország fővárosának hiteleshelye elé. Lásd Kubinyi András–Fügedi Erik: A budai káptalan jegyzőkönyve. Történelmi Statisztikai Évkönyv 1967–1968. Bp. 1970. 10–11., 13–14., 32–33.

¹⁸ Hajnik nyomán Solymosi 1358-ból egy Vas és Sopron megyei példát említ, de egy újabb adatból kiderül, hogy ugyanekkor Pozsony és Moson megyék közösen megtartott nádori közgyűlésén is jelen volt a fehérvári káptalan embere. Mindhárom esetben egy bizonyos Péter, a Szent Miklós társaskáptalan rektora tartott Kont Miklós náddal (DF 238 783.). További példákat ismerünk a jelenségre: 1366 – Fejér (DL 69 690.), 1394 – Nógrád és Hont (Hajnik I.: A magyar bírósági szervezet i. m. 71.), 1406 és 1407 fordulóján – Gömör (ZsO II. 7832.), Torna (ZsO II. 5049.), Abaúj (DL 107 867.), 1411 – Somogy (ZsO III. 1147.), 1421 – Pozsony (ZsO VIII. 834.)

¹⁹ Solymosi László: A székesfehérvári káptalan hiteleshelyi működésének főbb sajátosságai az Árpád-korban. In: A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történelmi jelentősége. Az 1996. május 16-án rendezett tudományos tanácskozás előadásai. (Szerk. Farkas Gábor.) Székesfehérvár 1996. 191–194.

²⁰ Thoroczkay Gábor: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: *Uő*: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp. 2016. 182–184.; Zsoldos Attila–Thoroczkay Gábor–Kiss Gergely: Székesfehérvár története az Árpád-korban. (Székesfehérvár története I.) Székesfehérvár 2016. 82., 126.

A fehérvári káptalan késő középkori hiteleshelyi tevékenységéről egyelőre nem született részletes tanulmány. Köblös József úttörő munkájában vizsgálta az intézmény Mátyás- és Jagelló-kori személyi összetételét, ám a forrásai legnagyobb részét kitevő hiteleshelyi okleveleket jogtörténelmi szempontból már nem elemezte.²¹ A káptalan vonzáskörzetéről szóló írásában mindazonáltal megemlíttette az országos hatáskört, de az ország legkülönbözőbb pontjairól származó kanonokok javadalomhoz jutásában ennek nem tulajdonított jelentőséget.²²

Az országos hatáskört általánosságban C. Tóth Norbert is említette a Zsigmond-kor kormányzattörténetét és egy elvesztett hiteleshelyi hatáskörrel szóló rendeletet vizsgáló tanulmányában. A szerző felhívta a figyelmet arra, hogy az 1351. évi 22. törvénycikk csak az idézések és a vizsgálatok tekintetében szabályozta a hiteleshelyi hatáskört,²³ az iktatásokról és a határjárásokról nem ismerünk korabeli törvényt. Ugyanakkor viszont a szokásjogot tükröző oklevelek szövegében C. Tóth talált 1397 és 1418 között nyolc olyan parancsot,²⁴ amikor Zsigmond király kivételes esetben felmentést adott egyes káptalanok vagy konventek számára olyan birtokba vezetésekre kapcsán, amelyek rendszerint több megyét érintettek. Ennek kapcsán a szerző feltételez egy 1397 tavaszán megszületett uralkodói rendeletet, illetve okleveles források alapján igazolva látja a budai káptalan kapcsán Solymosi László elképzelését arról, hogy az ország közepén, a világi igazgatás székhelyén való működés hívta életre a jogosítványt. Végezetül a szerző felhívja a figyelmet két birtokba vezetésre: 1391-ben és 1393-ban az esztergomi káptalan Vas megyében járt el, amely talán feltételezi, hogy egykor ők is rendelkeztek – vagy legalábbis volt olyan szándék, hogy rendelkezzenek – országos hatáskörrel.²⁵

A fehérvári kereszties konvent kapcsán már a 20. század első harmadában alkotó Reiszig Ede is kiemelte a hiteleshely országos hatáskörét, de Eckharthoz hasonlóan csak példákat említett: 1479-ben Sopron megyei ügyben is eljárta a konvent, 1498-ban pedig II. Ulászlótól kaptak parancsot előbb egy Kolozs megyei ügyre vonatkozóan, majd Geréb László erdélyi püspököt vezették be Zilah birtokába. A szerző szerint ezekből a példákból látszik a Verbőcinél emlegetett országos hatáskör, majd a következő bekezdésben – biztos, ami biztos – egy Pozsega megyei példát is megemlít még.²⁶ Reiszig korábban már kiemelt állandó hiányossága, miszerint nem törekedett

²¹ Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában: a budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával. (Társadalom- és Művelődéstörténelmi Tanulmányok 12.) Bp. 1994.

²² Köblös József: A fehérvári káptalan vonzáskörzete. In: A Dunántúli településtörténete VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század). (Szerk. Somfai Balázs.) Veszprém 1989. 351–370.

²³ DRH I. 138.

²⁴ 1397: esztergomi káptalan – Fejér megye, budai káptalan – Tolna, Fejér, Veszprém megye; 1402: székszárdi konvent – különböző megyék; 1403: csanádi káptalan – Bihar, Szatmár megye; 1408: budai káptalan – Békés, Heves megye; 1410: szepesi káptalan – Abaúj, Szabolcs, Zemplén megye, fehérvári káptalan – Moson, Pozsony megye; 1418: egri káptalan – Szatmár megye.

²⁵ C. Tóth N.: Zsigmond királynak a hiteleshelyekről szóló elvesztett rendelete i. m. 49–64.

²⁶ Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon I–II. Bp. 1925–1928. II. 107., 109.

az adatok teljességének összegyűjtésére, és nem kísérelte meg a felgyűjtött információkat elemezni, sajnos ismét kiütközik.²⁷

A johanniták magyarországi történetével és a fehérvári konvent hiteleshelyi tevékenységével a közelmúltban Hunyadi Zsolt több résztanulmányában és angol nyelvű monográfiájában is foglalkozott.²⁸ A koronázó városban működő *preceptorium* országos hatáskörét először az Árpád-kor vonatkozásában vizsgálta: dolgozatában Hunyadi elveti annak a lehetőségét, hogy az intézmény már 1301 előtt rendelkezett volna a bővített jogkörrel. Ráadásul csupán három *relatio* maradt meg a korai időszakból,²⁹ a felvállást tevő felek pedig – bár nyolc megyéből érkeztek – rendszerint valamely johannita birtok közelében is érdekeltek voltak. A konvent tevékenységének törzsterülete Somogy és Fejér megye lehetett.³⁰ Hunyadi később a konvent hiteleshelyi tevékenységét – bár 1353 után kevésbé szisztematikusan – egészen 1387-ig feldolgozta, de korábbi következtetéseit a 14. századi oklevelek is megerősítették: ugyan ekkor már tíz megyéből érkeztek *fassiót* tenni a felek Székesfehérvárra, de országos hatáskörrel továbbra sem beszélhetünk.³¹

Zsoldos Attila is érintette a fehérvári konvent hiteleshelyi tevékenységének Árpád-kori gyökereit. Kiemelte, hogy Hunyadi kutatásai alapján a korabeli kiadványok (43 darab) csak részben alapozzák meg az országos hatáskör korai meglétét, ám valamilyen formában a gyakorlat eredete az Árpádok korára vezethető vissza. Egy 1279. évi oklevél alapján tudjuk, hogy somogyi nemesek nádori utasításra a konvettel

²⁷ Vö. Ribí András: Karrier, tisztségek, létszám – a fehérvári kereszties konvent személyi összetétele (1390–1450). In: *Micae mediaevales VI. Fialat történések dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról.* (Szerk. Fábíán Laura–Uhrin Dorottya–Farkas Csaba–Ribí András.) (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Tanulmányok–Konferenciák 11.) Bp. 2017. 197. 2. jegyz.

²⁸ Hiteleshelyi tevékenységgel (is) foglalkozó írásai: *Zsolt Hunyadi: How to Identify a 600 Year-Old Forgery? The Formulas of the Charters of the Székesfehérvár Convent of the Knights of St. John of Jerusalem up to the Mid-Fourteenth Century.* In: International Conference of PhD Students, Section Proceeding: Humanities. (Ed. Edit Szőke.) Miskolc 1997. 87–94.; *Hunyadi Zsolt: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban.* In: *Capitulum I. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből.* (Szerk. Koszta László.) Szeged 1998. 33–65.; *Hunyadi Zsolt: ... et iugiter famulantibus regi sempiterno.* Megjegyzések a székesfehérvári johannita konvent egy hamis okleveléhez. *Acta Universitas Szegediensis. Acta Historica*, 109 (1999) 39–46.; *Zsolt Hunyadi: The Knights of St. John and the Hungarian Private Legal Literacy up to the Mid-Fourteenth Century.* In: *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways.* Festschrift in Honor of János M. Bak. (Ed. Marcell Sebők–Balázs Nagy.) Bp. 1999. 507–519.; *Zsolt Hunyadi: Regularities and irregularities in the formulae of the charters issued by the Székesfehérvár convent of the Knights of St. John (1243–1400).* In: *Dating Undated Medieval Charters.* (Ed. Michael Gervers.) Woodbridge 2000. 137–149.; *Zsolt Hunyadi: The Locus Credibilis in Hungarian Hospitalier Commanderies.* In: *La Commanderie: institution des ordres militaires dans l'Occident médiéval.* Ed. Anthony Luttrell–Léon Pressouyre. Paris, 2002. 285–296.; *Zsolt Hunyadi: The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387.* (CEU Medievalia 13.) Bp. 2010.

²⁹ A hiteleshelyek igazságszolgáltatásban betöltött szerepe alakult ki később. Lásd Eckhart F.: *Hiteleshelyek* i. m. 47.

³⁰ *Hunyadi Zs.: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége* i. m. 61.

³¹ *Hunyadi, Zs.: The Hospitallers* i. m. 110., 203.

állítottak ki oklevelet egy gyilkosság ügyében az augusztus 20-i törvénnyel összefüggésben.³²

3. A fehérvári hiteleshelyek országos hatáskörének kialakulásához vezető tényezők

A következőkben azt vizsgálom, milyen tényezők vezettek el ahhoz, hogy a két fehérvári hiteleshely országos hatáskörűként kerüljön említésre a 16. század elején. Bár úgy gondolom – egyetértve Solymosi Lászlóval –, a három hagyományos kiváltságolt *loca credibilia* esetében a jelenség mélyebb magyarázata nem választható el egymástól,³³ azt már a korábbiakban láthattuk, hogy a budai és a fehérvári káptalan kapcsán is voltak olyan helyi jellegzetességek, amelyek minden bizonnyal egyedivé tették – és így külön-külön vizsgálándóvá – az írószervek kialakulását és később napi gyakorlatát. A közös pont természetesen a *medium regni* területén való fekvésben és azokban a tényezőkben keresendő, amelyek Budát és Székesfehérvárt frekvenciálttá tették. A korábban elmondottakon kívül a budai káptalan *de facto* a késő középkori Magyarország királyi székhelyének, fővárosának hiteleshelye volt, míg a fehérvári káptalan az ország szakrális központjában, sőt közvetlenül a koronázó templom mellett működött.

A johanniták fehérvári központjára szintén igazak a fentebb elmondottak, ám mindenképpen magyarázatra szorul, vajon miért jöhetett létre két hiteleshely Székesfehérváron, és miért kerülhetett később mindkettő kivételes helyzetbe? A közelmúltban megjelent monográfia részletesen vizsgálta azokat a politikai, gazdasági, társadalmi és vallási tényezőket, amelyek *Alba Regiát* az „ország városává” tették az Árpád-korban. Korábban Solymosi László ugyanezeket a tényezőket emelte ki a fehérvári káptalan országos hatáskörű hiteleshelyé válásával kapcsolatban, sőt a johannita konvent ispotályos tevékenységét vizsgálva magam is összegyűjtöttem néhány információt, melyek megismétlésétől ezúttal eltekintek.³⁴

Minden forrás abba az irányba mutat, hogy Fehérvárt a kezdetektől fogva igen gyakran kereste fel nagyszámú utazó, akik jogügyleteiket is előszeretettel intézték a városban a 13. századtól kezdve. Nyilvánvalóan az így kiállított oklevelek csakis *transsumptumok* vagy *fassiók* lehettek. Ez az információ csak látszólag áll ellentétben Verbőci idézett soraival a külső eljárásokra vonatkozóan. A pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenységét vizsgálva Dreska Gábor arra a következtetésre jutott, hogy a hiteleshelyi hatáskör

³² *Zsoldos A.–Thoroczkay G.–Kiss G.: Székesfehérvár* i. m. 241.

³³ A boszniai káptalan országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenysége a törvényi szabályozásban olvasottak miatt ebben a tekintetben lényegesen különbözik a többi intézménytől, így külön vizsgálándó. Korai történetére lásd Tóth Ildikó: *Káptalan a déli határszélen.* (A boszniai székeskáptalan területi hatóköre a XIV. század közepéig.) In: „Magyaroknak eleiről” Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. (Szerk. Piti Ferenc.) Szeged, 2000. 617–635.

³⁴ *Zsoldos A.–Thoroczkay G.–Kiss G.: Székesfehérvár* i. m. 63–129.; *Solymosi L.: A székesfehérvári káptalan* i. m. 193–194.; *Ribí András: propter multitudinem hospitum.* A fehérvári kereszties (johannita) konvent mint ispotály a középkorban. *Fons*, 22 (2015) 77–83.

megállapításánál a legfontosabb tényező az adott egyház személyes ismeretsége volt az érintett felekkel, ugyanakkor pontosan az átíratok és a nagyon gyakori tiltakozások esetében – amikor a hiteleshely az oklevél kiállításával gyakorlatilag semmilyen kockázatot nem vállalt – nem volt akkora jelentősége a korábbi kapcsolat meglétének.³⁵ Ebből következően a fehérvári hiteleshelyek szolgáltatásait igénybe vevők hazavitték az intézmények jó hírét, így az ország különböző vidékein megnőtt a bizalom a káptalan és a konvent iránt, ezzel egyidőben pedig a két testület is számos famíliával vagy egyházi intézménnyel került kapcsolatba.

Azt, hogy Székesfehérvár a késő középkorra is megtartotta kivételes helyzetét, több információ mutatja. Egyfelől kiemelendő, hogy a koronázó városon kívül csupán a másik fontos, országos hírű zárandokhely, Várad rendelkezett két hiteleshellyel a 15. században.³⁶ Itt a székeskáptalanon kívül a váradhegyfoki társaskáptalan folytatott közhitelű tevékenységet, ám utóbbi hiába adta ki saját nevében az okleveleket, valójában állandó hiteleshelyi személyzetét Kálmáncsehi Domonkos reformja nyomán a székeskáptalantól nyerte.³⁷ Másfelől Kubinyi András nevezetes pontrendszerében Székesfehérvár igen előkelő helyet foglalt el a késő középkori Magyarország városhálózatában: a maximálisan megszerezhető 60 pontból 43-at kapott, amellyel Buda, Pozsony és Kolozsvár mögött csak kevéssel maradt le a képzeletbeli dobogóról.³⁸ Harmadrészt megvizsgáltam, hogy 1387–1526 között vannak-e olyan jeles dátumok, amikor különösen sok felvállást bocsátott ki a káptalan és a konvent,³⁹ vagyis az Árpád-kor kapcsán említett megállapítások továbbvihetők-e a későbbi, sokkalta jobb forrásadottsággal bíró korszakokra. Az alábbi táblázat összeállításakor Szent István király és Szent Imre herceg ünnepén kívül – melyek országos vásár időpontjával is szolgáltak⁴⁰ – a királykoronázásokat és az uralkodói temetéseket vettem figyelembe; mint kiderült, utóbbiak egyáltalán nem voltak fontosak.

A táblázat sorából kiolvasható, hogy bár az ünnepnapok fontosak voltak, valójában korántsem játszottak akkora szerepet, ahogy azt korábban feltételezték, hiszen a konventnél mindössze a fennmaradt felvállások 12,8 %-a született ilyen időpontok környékén, a káptalannál pedig 14,4 %. Ugyanakkor az a tény, hogy számos oklevél kötődik ezekhez a dátumokhoz, jelzi, Fehérvárra továbbra is sokan ellátogattak a középkor végi ünnepekkor.

³⁵ Dreska G.: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenysége i. m. 20., 31–32.

³⁶ Solymosi László: A hiteleshelyek számának alakulása a 14–15. században. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. (Szerk. Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András.) Bp. 2012. 551.

³⁷ Kristóf Ilona: Egyházi középírást a késő középkori Váradon (1440–1526). (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4.) Pécs 2014. 89.

³⁸ Kubinyi András: Székesfehérvár helye a késő középkori Magyarország városhálózatában, valamint Fejér megye központi helyei között. In: Váltakozatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. (Szerk. Erdélyi Gyöngyi–Nagy Balázs.) Bp. 2004. 277–284.

³⁹ A táblázat összeállításakor az átírásokat is fassióként vettem számba, hiszen azok elkészültéhez a kérvényezőnek éppúgy meg kellett jelennie a hiteleshely előtt.

⁴⁰ Weisz Boglárka: Vásárok a középkorban. *Századok*, 144 (2010) 1397–1454.

Jeles napok (+/- 10 nap)	A társaskáptalan előtt kiállított felvállások száma	A keresztes konvent előtt kiállított felvállások száma
Szent István király ünnepe (augusztus 20.)	31	24
Szent Imre herceg ünnepe (november 5.)	22	15
V. László koronázása (1440. május 15.)	1	1
I. Ulászló koronázása (1440. július 17.)	1	0
Mátyás koronázása (1464. március 29.)	3	9
II. Ulászló koronázása (1490. szeptember 18.)	0	3
Székesfehérvár visszafoglalása (1491. július 28.)	0	1
II. Lajos koronázása (1508. június 4.)	2	0
Összes <i>fassio</i> (1387–1526)	415	413

Mindezekből következik, hogy talán azért volt szükség két hiteleshelyre Fehérvárott, mert olyan nagyszámú oklevelet kellett itt kiállítani, amelyre egy intézmény kapacitása nem volt elegendő. A DL–DF adatbázis szerint a fehérvári káptalan 2008, a konvent pedig 1389 oklevelet bocsátott ki a mohácsi csatáig, vagyis a két intézmény összesített kiadványszáma 3397 oklevélre rúg. Ez a szám elenyészőnek tűnik a leleszi premontrei prépostság hasonló kereséssel kimutatható 15084 oklevelével vagy a kolozsmonostori konvent 7312 kiadványával összevetve, de a budai káptalan 5750 darabos gyűjteményétől már nem áll olyan távol.⁴¹ Ugyanakkor a fehérvári hiteleshelyek tevékenységének magterülete az ország középső területeit érintette, a legtöbb oklevél azon megyékre vonatkozott, és nyilván ott is őrizték őket, ahol az egyik leg súlyosabb volt a törökdhülés, ráadásul maguk az egyházi intézmények is *de facto* megsemmisültek, így az általuk kiállított oklevelek fennmaradási aránya mindenképpen sokkal rosszabb, mint egy felvidéki vagy erdélyi hiteleshely esetében. Így hozzáállva az adatokhoz már egyáltalán nem tekinthető

⁴¹ Természetesen tisztában vagyok vele, hogy az online adatbázisban való egyszerű keresés sohasem adja ki a tényleges oklevélszámot, ám jelen esetben csak az arányokat szerettem volna érzékeltetni, melyek megbízhatónak tekinthetők a hasonló vizsgálatok tükrében. Vö. Dreska G.: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenysége i. m. 3. 6. jegyz. – Az adatbázis: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) és Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF).

kevésnek a káptalan és konvent egyesített esetszáma,⁴² ráadásul – ahogy alább látni fogjuk – a kiadványok között különösen sok volt a valóban fontos, nagy birtokadomány nyomán született oklevél.

Miután a két székesfehérvári *loca credibilia* közül a káptalan tekinthető régebbinek,⁴³ azt a lehetőséget sem szabad kizárnunk, hogy a körülbelül hasonló magterületen működő konvent sok tekintetben előbbi hasonmásának tekinthető: például a korai oklevelekben előfordul, hogy *conventus* helyett *capitulum*ként címezték magukat,⁴⁴ a 15. századra megszilárduló konventi tisztségekben pedig – teljesen eltérő módon az Európában megszokott johannita gyakorlattól – követték a magyarországi káptalanok *lector*, *cantor*, *custos* hármasát.⁴⁵ Talán a méltóságviselők címeinek „megörökléséhez” hasonlóan kapta a keresztes konvent országos hatáskörét is. Akár azért, mert a korabeli emberek számára nem egészen volt nyilvánvaló, hogy valójában két külön oklevéladó szervről van szó, így hasonlóképpen fordultak mindkettőhöz, akár pedig azért, mert az udvarban úgy tartották a későbbiekben, hogy mindkét jelentős birtokokkal és elégséges személyzettel⁴⁶ rendelkező egyház alkalmas arra, hogy olyan bírói megkeresésekkel forduljanak hozzájuk, amelyek következtében a hiteleshelyi kiküldöttek el kellett hagynia a korábbi magterületet.

4. A fehérvári káptalan és konvent országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenységének gyakorlata

4.1. Forrásadottságok

A konvent országos hatáskörének gyakorlati feltárásához nélkülözhetetlen áttekinteni a forrásadottságokat.⁴⁷ Az 1387–1526 közötti időszakból a káptalan részéről 415 felvállás és 527 jelentés, a konvent részéről 413 felvállás és 558 jelentés

maradt fenn.⁴⁸ Miután Verbóci István és a korábban idézett törvényi szabályozások értelmében az országos hatáskör csak az eljárásokra vonatkozott, ezért a probléma vizsgálatához elsősorban a jelentéseket és parancsleveleket kell figyelembe vennünk. Hogy ezek közül melyek esnek a bővített felhatalmazás kategóriájába, csak úgy dönthető el, ha megismerjük a hiteleshelyi kiküldetések tágabb magterületét.⁴⁹

4.1.1. A fehérvári káptalan eljárásainak magterülete

Miután Solymosi László a káptalan Árpád-kori hiteleshelyi tevékenységének vizsgálatkor felhívta a figyelmet a fennmaradt eljárások csekély számára,⁵⁰ így a magterület meghatározásához elsősorban az Anjou-kori anyagot kellett megvizsgálnom. A számok arra utalnak, hogy nagyon népszerűnek bizonyult a hiteleshely: az 1301–1386 közötti időszakból 453 kiadvány maradt fenn, melyek közül 222 *relatio*.⁵¹ Az adatokból egy elég tág magterület rajzolódik ki, ami magában foglalja a Dunántúl keleti felét, és egyben lefedi a káptalan birtokhálózatát is:⁵² egyaránt közhitelességnek örvendett a fehérvári káptalan Baranya, Fejér, Komárom, Pest és Tolna megyékben, illetve Veszprém, Zala és Somogy megyék azon területén, ahol a veszprémi káptalan birtokolt.

Néhány alkalommal még ezen a földrajzi régió túl is feltűnnek a káptalan hiteleshelyi kiküldöttei, ezek azonban kivételes esetek lehettek (13 oklevél, mindössze 5,8 %). Bars megyében 1337-ben végeztek el egy értékbecslést, ám a birtokost Gergely fehérvári olvasókanonok igazolta, tehát feltehetően személyes kapcsolatok miatt került sor az ügyre.⁵³ A négy Győr megyei eljárás közül három alkalommal a Nyulak-szigeti apácák,⁵⁴ egyszer pedig a lövöldi perjel és a pápóci prépost perében jártak el,⁵⁵ tehát egy-egy szomszédos egyházi intézmény miatt. 1360-ban Hont megyében végzett el egy határjárással egybekötött birtokba vezetést a káptalan.⁵⁶ Ez esetben hasonló kapcsolatot nem találtam, ám a hiteleshelyi

⁴² Hasonló földrajzi adottságú hiteleshelyek fennmaradt kiadványszáma: esztergomi káptalan – 1176, veszprémi káptalan – 1518, pécsi káptalan – 1130, kalocsai káptalan – 525; somogyi konvent – 1639, szekszárdi konvent – 543 darab, stb.

⁴³ A káptalan első oklevele 1184-ből maradt fenn, a konventé 1243-ból. Lásd *Solymosi L.*: A székesfehérvári káptalan i. m. 182.; *Hunyadi Zs.*: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége i. m. 38.

⁴⁴ Uo. 50.

⁴⁵ *Ribi A.*: *Karrier* i. m. 202–206.

⁴⁶ Az 1492. évi 44. törvénycikk értelmében, amely a kolostorok elnéptelenedése miatt született, a hiteleshelyi tevékenységet folytató konventeknek 10, de legalább 7 rendtaggal kellett rendelkezniük (CJH 508.). A fehérvári keresztes konvent ezt a létszámot már az 1420-as években bizonyosan elérte. Vö. *Ribi A.*: *Karrier* i. m. 207–208.

⁴⁷ A forrásfeltárást nehezítették az online adatbázis apróbb pontatlanságai. A leggyakoribb hibának a fehérvári káptalan és a fehérvári konvent kiadványainak összekeverése bizonyult, amely oda-vissza előfordult. A *káptalan* kiadványai „konvent” keresőszó alatt: DL 33 737. (1323. III. 28.); DL 3733. (1344. XI. 5.); DL 90 942. (1387. XII. 13.); DF 280 202. (1392. I. 19.); DL 71 226. (1395. XII. 25.); DL 8284. (1397. XII. 19.); DF 200 386. (1402. III. 21.); DL 71 228. (1408. V. 23.); DL 25 926. (1424. VI. 29. és 1424. VII. 19.); DL 88 009. (1428. XII. 13.); DL 14 479. (1451.VII.); DL 16 280. (1465. XI. 4.); DL 106 615. (1471. V. 21.); DF 266 129. (1477. IV. 15. és 16.); DL 18 225. (1479. VIII. 17.). A *konvent* kiadványai „káptalan” keresőszó alatt: DF 200 387. (1402. VII. 11.); DF 201 137. (1402. VII. 11.); DL 88 006. (1428. VIII. 18.); DL 13 737.

(1443. VIII. 17.); DL 38 700. (1453. III. 23.); DL 17 584. (1474. VIII. 26.); DL 23 595. (1522. I. 17.). Fennmaradt továbbá három oklevél, amelyet az adatbázis az – egyébként ekkor már hiteleshelyként nem is működő – esztergomi keresztes konvent kiadványának vél, de természetesen Fehérváron születtek: DF 283 593. (1451.); DL 24 747. (1471. VII. 2.); DL 88 791. (1492. VII. 12.).

⁴⁸ A jelentések számába beleértettem azokat a parancsleveleket is, amelyekre a *relatio* nem vészelte át az elmúlt évszázadokat, a felvállásoknál pedig természetesen az átirások is szerepeltetve vannak.

⁴⁹ Ez alatt a hiteleshelyek egy vagy két megyéből álló törzsterületét – ez nyilvánvalóan a fehérvári egyházak esetében Fejér megye –, és azt a még néhány szomszédos megyéből álló területet értem, ahol a pártatlanság elvét alkalmazva szintén eljárhattak. Vö. *Kubinyi A.–Fügedi E.*: A budai káptalan i. m. 9.

⁵⁰ *Solymosi L.*: A székesfehérvári káptalan i. m. 193.

⁵¹ A jelentések magas számát némileg árnyalja, hogy azok jelentős arányban a két szomszédos hiteleshely, a fehérvári johannita konvent (17 darab, 7,6 %) és a veszprémi káptalan (70 darab, 31,5 %) számára készültek. Előbbiek kizárólag Fejér és Tolna, utóbbiak Veszprém, Zala és Somogy megyére vonatkoznak, ami a mondott egyházak birtokainak elhelyezkedéséből következik is.

⁵² Térképre vetítve lásd *Köblös J.*: Az egyházi közélet i. m. 183.

⁵³ 1337. II. 9. u. (AOkl XXI. 58.)

⁵⁴ 1361. IV. 8. (DL 5046.), 1362. IV. 29. (AOkl XLVI. 172.), 1364. V. 8. (DL 48 383.)

⁵⁵ 1372. IX. 7. (DF 278 161.)

⁵⁶ 1360. III. 6. (DL 58 553.)

kiküldött Péter volt, a Szent Miklós társaskáptalan rektora, aki 1358 augusztus–szeptemberében a nádort kísérté Vas, Sopron, Pozsony és Moson megyei közgyűlésekre.⁵⁷ Bár adat nem maradt fenn, de csábító feltételezésnek tűnik, hogy ezután – a Duna bal partján folytatva a visszautat Buda irányába – esetleg Hont megyében is kikötöttek, így kerülhetett sor a fent említett ügyre. A kivételek közé tartozik még három Sopron megyei eljárás: az elsőre 1351-ben került sor az óbudai prépost – tehát ismét egy szomszédos egyház vezetője – ügyében,⁵⁸ majd 1381-ben kétszer is Vág birtok kapcsán szálltak ki.⁵⁹ Végezetül négy Zágráb megyei eljárást kell megvizsgálnunk, melyek szépen bizonyítják a személyes kapcsolatok és az ismeretség fontosságát a hiteleshelyi hatáskör vizsgálatakor. 1328–1340 között ismerünk négy peres eljárást, amelyek a zágrábi egyház birtokai ügyében születtek,⁶⁰ majd ezt követően 1473-ig nem járt a mai horvát főváros környékén fehérvári kanonok.⁶¹ A fent mondott időszak nagyjából megegyezik Kaboli László zágrábi püspökségével (1327–1343),⁶² így feltehetően ő állt szoros kapcsolatban a fehérvári társaskáptalannal.⁶³

Az Anjou-korban kialakult magterület Zsigmond király uralmának első felében is megmaradt, sőt a Baranya, Komárom és Pest megyei ügyek száma alaposan megcsappant. A fordulat 1410-ben következett, amikor a király parancsot adott, hogy iktassanak Kanizsai János esztergomi érsek és testvérei számára több Sopron és Moson megyei birtokot. A parancslevél – melynek indoklása már C. Tóth Norbert figyelmét is felkeltette,⁶⁴ és amely felszólítja a káptalant, hogy a törvényt és a szokásjogot megkerülve járjanak el ezekben a távoli megyékben⁶⁵ – az első példája annak, hogy a nagyobbik fehérvári intézmény hagyja el a magterületet és járjon el távolabbi ügyekben is. Ezt az oklevelet tartathatjuk az echkarti definíció alapján a fehérvári káptalan esetében az országos hatáskör kezdetének, hiszen immár nem akadályoztatva az Anjou-kori „birtokok vezetés határjárásal” szokásától az eljárások több megyét, nagyszámú birtokot érintettek, ráadásul az oklevélnyerő is az országos politika

élvonalában foglalt helyet.⁶⁶ A következő hasonló ügyre két évvel később került sor Sáros megyében,⁶⁷ majd egy hosszabb szünet után az 1420-as évek közepétől kezdenek megsokszorozódni az országos hatáskörű eljárások. A parancsleveleket is beleszámítva 133 oklevélről tudunk (1387 után), amelyekben a hiteleshelyi kiküldöttek a korábban felsorolt nyolc kelet-dunántúli megyétől (Baranya, Fejér, Komárom, Pest, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala) részben vagy egészben eltérő vidékekre szálltak ki.⁶⁸

4.1.2. A fehérvári konvent eljárásainak magterülete

Sajnos Hunyadi Zsolt nem publikált a birtokok szintjéig lenyúló táblázatot a fehérvári johannita konvent Árpád- és Anjou-kori kiadványairól, így azt az időszakot csupán áttekinteni állt módunkban.⁶⁹ Az adatokból kirajzolódik, hogy a 14. század második felére kialakult egy elég nagy kiterjedésű, viszonylag jól behatárolható és a konvent birtokhálózatával is összefüggésbe hozható területi hatáskör,⁷⁰ amely Fejér, Tolna és Veszprém megyéken kívül Somogy és Zala megye Balaton-parti területeit – elsősorban a veszprémi káptalan birtokai miatt – foglalta magában. A negyvenhat Zsigmond-kor előtt ismert esetből – a külföldiek vezette konvent⁷¹ tehát ekkor még csak minimális szintű közhitelű tevékenységet folytatott a káptalanhoz képest – mindössze két, minden bizonnyal kivételes Komárom megyei ügy kapcsán hagyták el a fehérvári keresztes konvent hiteleshelyi kiküldöttei ezt a területet: 1374-ben Neszmély környékén vizsgáldtak a pozsonyi bíró panaszára,⁷² 1380-ban pedig bevezették Szántói Jakabot Nagykeszi és Néma birtokába.⁷³

Ez a magterület a későbbiekben tartósan megmaradt. A bevezetőben említett Palicsnai-féle levél alapján nem meglepő, hogy 1450-ig mindössze három alkalommal kalandoztak az említett megyéken túlra a johanniták: 1390-ban a Győr megyei Gönyűn és a Komárom megyei Némán vizsgáldtak, 1432-ben Nyitra megyében hajtottak végre egy birtokba vezetést, 1444-ben pedig Esztergom és Pest megyében jártak el a Nyulak-szigeti apácák perében.⁷⁴

A konvent eljárásainak hiteleshelyi hatásköre 1450-től kezdett igazán bővülni, ami összefüggésben lehet személyzeti kérdésekkel is. Egyrészt a 15. század közepi rodoszi reformkísérlet – amelynek keretében a rendi központ megpróbálta visszanyerni befolyását a közép-európai perjelségek

⁵⁷ Vas: HO IV. 108.; Sopron: Sopron vm. I. 293–296. Pozsony és Moson: DF 238 783.

⁵⁸ 1351. VIII. 21. (DL 4213.)

⁵⁹ 1381. III. 11. (DF 262 640.); 1381. VII. 20. (DL 65 512.)

⁶⁰ 1328. VI. 27. (AOkl XII. 338.); 1328. VIII. 1. (AOkl XII. 394.); 1336. III. 24. (AOkl XX. 144.); 1340. V. 8. (AOkl XXIV. 295.)

⁶¹ 1473. III. 20. (DF 231 603.)

⁶² Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Bp. 1996. I. 79.

⁶³ A mondott időszakban Falko fia Mihály és György fia Péter töltött be egyszerre zágrábi és fehérvári kanonoki stallumot, tehát az ő kapcsolataik is segíthettek. Vö. Ribi András: A fehérvári káptalan archontológiája (1301–1457). *Turul*, 91 (2018) 152–153.

⁶⁴ Vö. C. Tóth N.: Zsigmond királynak a hiteleshelyekről szóló elvesztett rendelete i. m. 53.

⁶⁵ Sopron vm. I. 633–635. – „nostrum et vestrum homines ex certis causis et rationibus, et precise eo, quod eadem possessiones et iura in diversis comitatibus existunt situata – non obstante consuetudine regni nostri seu statuto nostro in eo, ut huiusmodi possessionaria statutio per regium et capitulum homines de eisdem comitatibus, in quibus huiusmodi iura possessionaria consistunt, fieri deberet – observari solitis in dominium earumdem statui facere velimus et introduci”

⁶⁶ Az Eckhart Ferenc-féle magyarázat igazolására lásd jelen munka 4.2. fejezetét!

⁶⁷ 1412. VII. 20. (ZsO III. 2450.)

⁶⁸ A 133 oklevélből 18 esetben a magterület valamely megyéjét is érintette a kiküldetés.

⁶⁹ Köszönöm Hunyadi Zsoltnak, hogy a kérdéses időszak hiteleshelyi kiadványaihoz kapcsolódó publikálatlan formulagyűjteményét öntetlenül rendelkezésemre bocsátotta.

⁷⁰ Lásd részletesen *Reiszig E.*: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend i. m. II. 112–131.

⁷¹ *Hunyadi, Zs.*: *The Hospitallers* i. m. 106.

⁷² 1374. V. 14. (DL 41 941.)

⁷³ 1380. V. 7. (DL 42 154.)

⁷⁴ 1390. X. 26. u. (DL 42 850.); 1432. IX. 12. (DL 90 561.); 1444. IX. 5. (DL 13 797.)

felett – Fehérvár esetében ekkor bukott el végérvényesen: „Rodoszi” Péter ekkor térhetett vissza a szigetre, az új *preceptor* pedig a Hunyadi János köréből kikerült Gúti János lett (1451–1468).⁷⁵ Másrészt, ha már szükséges volt egy új országos hatáskörű hiteleshely elindítása, akkor praktikus volt egy már gyakorlattal rendelkező intézmény közelében elhelyezni: a káptalan személyzete így talán tudott tanácsokat adni a kereszteseknek a napi rutin megszerzésében.⁷⁶ Ráadásul királyi alapítású konvent révén a központi hatalom joggal bízhatott abban, hogy így továbbra is rajta tarthatják a szemüket az országos hatáskörben való eljárás privilégiumán. Mindenképpen nagyobb volt ekképpen a kontroll, mintha valamilyik másik Buda környéki egyház kapott volna ilyen parancsokat: leginkább a váci vagy az esztergomi székeskáptalan jöhetett szóba, és mint C. Tóth Norbert nyomán korábban láttuk, utóbbira történetek is kíséreltek a 14. század végén, de feltehetően nem volt működőképes a rendszer.

Uralkodása kezdetétől Mátyás király elég sokat foglalkozott a hiteleshelyek ügyével: 1458-ban, 1463-ban, 1470-ben, 1471-ben, 1472-ben, 1481-ben és 1486-ban is születtek a közhitelességet szabályozó törvények.⁷⁷ Szempontunkból talán a legfontosabb, hogy az 1471. évi 18. törvénycikk értelmében az uralkodó saját kegyurasága alá vonta a pecséttel rendelkező konventeket, vagyis minden szerzetesrend által fenntartott hiteleshely királyi kolostorrá lett.⁷⁸ Mindez időben egybeesett a fehérvári keresztesek országos hatáskörének kiteljesedésével, így gyanítható, hogy abban maga Mátyás is szerepet játszott; ugyanő 1462-ben új pecsétet adott a garamszentbenedeki konventnek, amellyel tíz felvidéki megyére bővítette azt a területet, ahol eljárhattak,⁷⁹ vagyis nem állt messze a királytól, hogy hiteleshelyek hatáskörével külön-külön is foglalkozzon. Bár írásos nyoma nem maradt, minden bizonnyal Mátyás udvarában született döntés a harmadiként elinduló országos hatáskörű hiteleshely fellendítéséről.

Míg a fehérvári keresztes konvent esetében korábban csak kivételes esetben hagyták el a rendtagok az úgynevezett magterületet, a 15. század második felében, főleg az 1470-es évektől kezdve ez rendszeressé vált. A parancsleveleket is beszámlálva 228 oklevélről tudunk (1387 után), amelyekben

a hiteleshelyi kiküldöttek a korábban felsorolt öt megyétől (Fejér, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala) részben vagy egészben eltérő vidékekre szálltak ki.⁸⁰

4.2. Az országos hatáskörű eljárások jellemzői a keresztes konvent példáján (típus, kedvezményezettek, térbeli gyarapodás)

Célszerű több oldalról is megvizsgálni, hogy milyen ügyekben volt szükség a fehérvári johanniták országos hatáskörére. Mindezt személyes érdeklődésem túl két további adalék indokolja: 1. így nagyobb esetszám alapján vonhatunk le következtetéseket, 2. mivel ez a hiteleshely nyerte el később a jogositványt, így minden bizonnyal egy kiforrottabb rendszer jelenik meg a szemünk előtt.⁸¹

A hiteleshelyi kiküldetések típusát figyelembe véve – Eckhart Ferenc nyomán – alapvetően kétféle eljárást különíthetünk el témánk szempontjából: amikor birtokba vezetésnél működött közre a konvent, és amikor valamiféle peres eljárásnál voltak jelen.⁸² Utóbbi kategóriába a koronként változó menetrend szerint zajló idézéseket, megintéseket, eltiltásokat és tudományvételeket is belevettem, vagyis mindenféle olyan ügyet, ahol nem véglegesnek szánt rendezés történt.

Hiteleshelyi eljárás típusa	Darabszám
Birtokba vezetés	152
Peres eljárás	76

Ahogy az várható volt, kétszer annyi *introductio* ügyében küldték ki az országos hatáskörű hiteleshelyet, mint egyéb problémával; az esetek többségében privilegialis oklevél született.⁸³ Ez logikus abból a felfogásból is, hogy amennyiben nem történt ellentmondás – márpedig az ügyek többségében egyértelmű volt a parancs vagy ítélet tiltása, esetleges szóbeli megegyezések miatt, hogy senki nem fog tiltakozni – birtokba vezetések ügyében csak egyszer kellett kiszállni egy adott területre, ami nagy távolságok esetén különösen praktikus szempont volt.

Az országos hatáskörben végrehajtott eljárások exkluzivitását mutatja, ha végigtekintünk a kedvezményezettek névsorán: megtaláljuk köztük a korabeli Magyarország legfontosabb világi és egyházi előljáróit, az uralkodói család tagjait. Az oklevelekben találkozhatunk a teljesség igénye

⁷⁵ Ribi András: A várnagy és a püspök – fehérvári johannita preceptorok karrierje a 15. század második felében. In: Középkortörténeti tanulmányok 10. (Szerk. Szanka Brigitta–Szolnoki Zoltán–Nagy Zsolt Dezső.) Szeged, 2018. 95–98.

⁷⁶ A fehérvári káptalan két legfontosabb méltóságviselője, Györgyi Bodó Miklós prépost 1459–1464 között titkoskancellár volt, Sári Péter órkánok pedig 1459-től a királyi különös jelenlét helytartója, tehát naprakész ismeretekkel rendelkeztek az országos ügyekkel és a legfontosabb oklevéladó szervek működésével kapcsolatban. Hivatalviselésükre lásd C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) Bp. 2016. 67., 72.; Köblös J.: Az egyházi közép-reteg i. m. 363/87. sz.

⁷⁷ Érdújehelyi M.: A közjegyzőség i. m. 89–92.

⁷⁸ DRH II. 197. – „Decimus octavus est, quod nos ius patronatus omnium ecclesiarum vel monasterium sigilla habentium auferamus ab omnibus et pro nobis retineamus, quia multe incommoditates eveniunt ab eis regno et regnicolis, quod suos patronos fovent et sigillo suo in favorem illorum libere uti non possunt.”

⁷⁹ Eckhart F.: Hiteleshelyek i. m. 71.

⁸⁰ A 228 oklevélből 37 alkalommal a magterület valamely megyéjét is érintette a kiküldetés.

⁸¹ Megjegyzés: a számadatokat leszámítva természetesen hasonló következtetésekre jutnánk a fehérvári káptalan példáján is, így ezek részletezése csak a tanulmány így is jelentős terjedelmét növelte volna.

⁸² Eckhart F.: Hiteleshelyek i. m. 145–156. – Természetesen egy birtokba vezetés is lehetett peres eljárás része, általában az ítélet végrehajtása, de ezek természetesen sok tekintetben különbözik a többi peres eljárásától.

⁸³ A birtokba vezetések voltak az egyedüli jelentéstípusok, amikor a hiteleshely privilégiumot állíthatott ki. Vö. Eckhart F.: Hiteleshelyek i. m. 148.

nélkül Corvin Jánossal,⁸⁴ a Rozgonyi,⁸⁵ Újlaki,⁸⁶ Hédervári,⁸⁷ Bánfi,⁸⁸ Battyányi,⁸⁹ Batori,⁹⁰ Perényi,⁹¹ Keglevics,⁹² Korlátkövi,⁹³ Enyingi Török⁹⁴ és Kanizsai⁹⁵ családok tagjaival, a Szentgyörgyi és Bazini grófokkal,⁹⁶ Gúti Ország Mihály nádorral,⁹⁷ Kinizsi Pállal,⁹⁸ Bakóc Tamás,⁹⁹ Ernuszt Zsigmond,¹⁰⁰ Geréb László,¹⁰¹ Matucsinai Gábor,¹⁰² Nagylucei Orbán¹⁰³ és Várdai Ferenc¹⁰⁴ prelátusokkal. Ha az eddig elmondottakhoz hozzátesszük, hogy a konvent esetében a 228 kiküldetés közül 89 alkalommal, vagyis az esetek 39%-ban¹⁰⁵ több megyét is érintett az eljárás, akkor láthatjuk, hogy Eckhart Ferenc jó érzékkel állapította meg egy évszázada, miért volt szükség országos hatáskörrel felruházni bizonyos központi fekvésű hiteleshelyeket.¹⁰⁶

A fehérvári konvent országos hatáskörének fejlődésében megfigyelhető egyfajta földrajzi koncentrikusság. Míg Pannonhalma esetében a kutatás kimutatta, hogy a hiteleshelyi hatáskör a jelentések tekintetében fokozatosan csökkent, a 15. század közepére elérte a felvállások ottani szintjét,¹⁰⁷ addig a következő táblázat alapján azt láthatjuk, hogy a kivételes helyzetbe került fehérvári keresztes konvent esetében fokozatos, és a távolságot illetően egyre táguló ütemben bővült.

A táblázatból leolvasható, hogy – beleértve a magterületet is – a konvent kiküldöttei pontosan 50 megyébe jutottak el a középkor folyamán.¹⁰⁸ A tágabb magterület megyéin túl a leggyakrabban Vas (44), Pest (25), Körös (25), Győr (21), Sopron (18), Baranya (17) és Komárom (16) megyékben jártak. A legjelentősebb bővülésre 1470 és 1490 között került sor, amely időszak gyakorlatilag megegyezik Simontornyai István

Időszak	Bővülés
1450 előtt	5: Komárom, Győr, Nyitra, Esztergom, Pest
1450–1459 között	5: Bács, Bodrog, Szolnok, Nógrád, Sopron
1460–1469 között	3: Baranya, Borsod, Vas
1470–1479 között	9: Csongrád, Pozsony, Trencsén, Pozsega, Valkó, Verőce, Pilis, Bereg, Körös
1480–1489 között	11: Zágráb, Abaúj, Bihar, Fehér, Heves, Hont, Küküllő, Torda, Szepes, Bars, Arad
1490–1499 között	7: Zólyom, Moson, Szatmár, Ugocsa, Varasd, Kolozs, Közép-Szolnok
1499 után	5: Gömör, Sáros, Szabolcs, Zaránd, Zemplén

preceptorságával (1468–1490).¹⁰⁹ Erre a korszakra esik egyébként az érintett kiadványok közel harmada, 75 oklevél. A fehérvári keresztes konvent országos hatásköre ilyen formában összekapcsolható az egyház legjelentősebb vezetőjének tevékenységével: a már Gúti János alatt megkezdődő hatáskörbővülés ekkor teljessé vált.

Alapvető különbség tapasztalható a Gúti- és a Simontornyai-kor országos hatáskörben kiállított jelentéseinek típusában. Az első időszakból 19 oklevél maradt fenn, ezek közül csupán 7 birtokba vezetés, a többi – 12 eset – valamilyen peres eljárás, de ezek közül öt a Nyulak-szigeti apácák panaszára történt Pest megyében, 1452–1453 során. Ez inkább feltételez az 1450-es évek első harmadára nézve egy új, állandó oklevélnyerőt, semmint tényleges országos hatáskört. A helyzet 1457-től kezd megváltozni:¹¹⁰ ettől az évtől fogva már távolabbi megyékbe is eljutottak a konvent hiteleshelyi kiküldöttei (Sopron, Baranya, Borsod, Vas, Nógrád), ráadásul az esetek többsége immár birtokba vezetés. Ez így maradt az egész Simontornyai-korban: a 75 jelentés közül 49 birtokba vezetés és csak 26 peres eljárás, vagyis az arányok megfordultak, és azt a tendenciát mutatják, amely korábban a teljes anyagra kijött: nagyjából kétszer annyi az *introductio* mint az egyéb ügy.

4.3. A fehérvári hiteleshelyek országos hatáskörű kiadványainak időbeli eloszlása

Amikor a kutatás során a káptalan okleveleit feldolgoztam, arra lettem figyelmes, hogy az 1460-as évektől kezdve – ahelyett, hogy az általában megszokott módon növekedne – egyre csökkent a hiteleshelyi kiadványok száma. Gyanúmat az alábbi grafikon igazolta (1. ábra).

Míg 1463-ig néhány kivételt leszámítva rendre több dokumentum született a káptalan irodájában, addig a következő évtől a tendencia megfordulni látszik,¹¹¹ sőt az 1480-as évektől a középkor végéig majdnem harmadára csökken a káptalan

⁸⁴ Pl. 1501. IX. 7. (DL 33 395.)

⁸⁵ Pl. 1516. X. 31. (DL 22 816.)

⁸⁶ Pl. 1463. III. 19–20. (Balassa 631–632. sz.)

⁸⁷ Pl. 1492. VI. 5. (Hédervári I. 474–475. sz.)

⁸⁸ Pl. 1471. VIII. 31. (DF 282 980.)

⁸⁹ Pl. 1525. VI. 30. (DL 101 593.)

⁹⁰ Pl. 1523. VIII. 29. (DL 26 294.)

⁹¹ Pl. 1506. III. 27. u. (DL 21 535.)

⁹² Pl. 1526. VI. 7. (DF 232 703.)

⁹³ Pl. 1498. IV. 23. (DL 62 634.)

⁹⁴ Pl. 1502. VI. 16. (DL 88 871.)

⁹⁵ Pl. 1502. I. 4. (DL 22 542.)

⁹⁶ Pl. 1486. IX. 24. (DL 19 177.)

⁹⁷ Pl. 1482. V. 19. (DL 59 684.)

⁹⁸ Pl. 1482. V. 13. (DL 18 641.)

⁹⁹ Pl. 1487. III. 27. (DL 101 032.) – Ekkor még természetesen csak győri püspök volt.

¹⁰⁰ Pl. 1492. XI. 2. u. (DF 231 853.)

¹⁰¹ Pl. 1498. V. 13. u. (DF 277 639.)

¹⁰² Pl. 1474. IX. 30. (DL 74 518.)

¹⁰³ Pl. 1482. VI. 16. (DF 210 324.)

¹⁰⁴ Pl. 1519. I. 3. (DL 82 509.)

¹⁰⁵ A káptalan esetében ugyanez az arány 32% (43 oklevél).

¹⁰⁶ Vö. Eckhart F.: Hiteleshelyek i. m. 72.

¹⁰⁷ Dreska G.: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenysége i. m. 123. – Fontos mindehhez hozzátenni, hogy a szerző a *relationes* vizsgálatok két, egy szűkebb és egy tágabb hatáskört állapított meg: előbbibe olyan eljárások tartoznak, ahol Pannonhalma kizárólagos hiteleshelyként járt el, utóbbiba pedig szinte kizárólag olyan tudományvételek értendők, ahol több (szomszédos) hiteleshely is vizsgálatot tartott az ügyben.

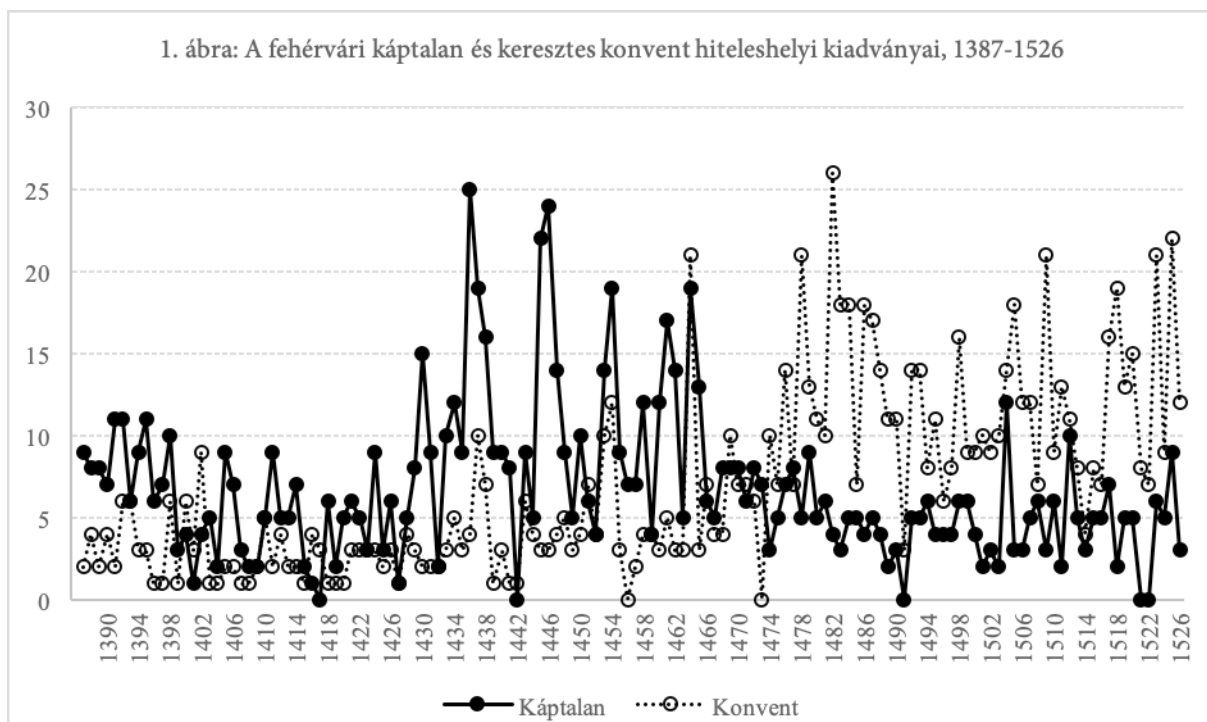
¹⁰⁸ Megjegyzés: kutatásaim alapján a fehérvári káptalan hiteleshelyi kiküldöttei valamivel kevesebb, összesen 45 megyébe jutottak el.

¹⁰⁹ Ribi A.: A várnagy és a püspök i. m. 100.

¹¹⁰ Ezek alapján világos, hogy a többnyire Itáliában tartózkodó Palicsnai Péter a konvent jogáról nem tudott 1460-ban; épp ekkoriban kezdett kialakulni a második fehérvári hiteleshely országos hatásköre. Pályájára lásd C. Tóth Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. rész. A káptalan testület és az egyetemjárás. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7.) Bp. 2015. 139/28. sz.

¹¹¹ Mindez nyilvánvalóan összefüggésben állt Györgyi Bodó Miklós fehérvári prépost kegyvesztettségével, részletesebben lásd alább.

okleveleinek száma a konventi kiadványokhoz képest;¹¹² gyakorlatilag a 14–15. század fordulójának szintjére esik vissza. Mivel a két hiteleshely nagyon hasonló magterületen működött – és az ügyek zöme nyilván ehhez a térséghez kapcsolódott, az okleveleket itt őrizték –, így elvethető, hogy esetleg nagyobb – főleg ilyen mértékű – arányban semmisültek meg a káptalani kiadványok.

A felvállások és átírások esetében – vagyis amikor az oklevélnyerő szabadon választhatott, melyik, általa szimpatikusabbnak tartott intézményhez fordul – nincs meg ez a jelentős különbség: bár a 15. század utolsó harmadától itt is több a konventi kiadvány, a kép mégis kiegyenlítettebb (2. ábra). Ez egyben azt jelenti, hogy a káptalan nem vesztette el vonzerejét, továbbra is sokan felkeresték, uralkodói parancsból mégis kevesebbet kapott.

Így a különbséget a *relatiók* között kell keresni, és akkor igazán látványos a differencia, ha csak az országos hatáskörben kiállított jelentések számát vetjük össze egy hasonló grafikonon (3. ábra).

A távoli eljárásokat korábban megkezdő káptalan esetében a csúcspontot két periódus jelentette: az 1430–40-es évek fordulója és az '50-es évek. Nyilvánvalóan ez nem lehetett független az adott időszak politikai eseményeitől: a „zavaros időkben” különösen sok birtok cserélt gazdát, többen kaptak nagy adományt.¹¹³ Nem véletlen, hogy Palicsnai Pé-

ter is ezen periódus végéhez közeledve mutatott rá a fehérvári káptalan országos hatáskörére.¹¹⁴ Ráadásul mindez talán megmagyarázza, miért kellett az 1450-es évektől a fehérvári konvent számára is hasonlóan távoli helyszínekre szólító parancsokat adni; egy hiteleshely már nem tudta elvégezni a munkát. Az új országos hatáskörű hiteleshely tevékenysége lassan indult be: 1463-ig ezen a grafikonon is főnyelben vannak a káptalani eljárások, de az 1470-es évektől a konvent kezdi utolérni nagy múltú szomszédját, hogy aztán 1478–1480 után meg is lépjen tőle. Innentől kezdve a korszak végéig jelentősen több alkalommal járt el a keresztes konvent országos hatáskörben. Ha részletesen is megvizsgáljuk a káptalan utolsó 30 évének eljárásait, további következtetéseket tehetünk. Bár 1494–1496 folyamán egy bő évtizedes pangást követően egészen jelentős ügyekben is kiszálltak a kanonokok (csak ebben a három évben 13 távoli megyébe jutottak el),¹¹⁵

megyei birtokokkal (DL 13 546.), egy évvel később pedig Maróti László aradi ispán számára iktatták Világosvárat és Arad illetve Zaránd megyei tartozékait (DL 71 965.). Az 1450-es évekből jelentős értéket magában foglaló ügynek számított Korlátkő iktatása (DL 104 994.), Újlaki Miklós nyitrai szerzeményekbe való bevezetése 1454-ben (DL 14 726.), vagy a Kőrógyiak valkói és pozsegai birtokszerzeményei (DL 33 389., DL 33 390.).

¹¹⁴ C. Tóth N.: Az esztergomi székeskáptalan i. m. II. 142.

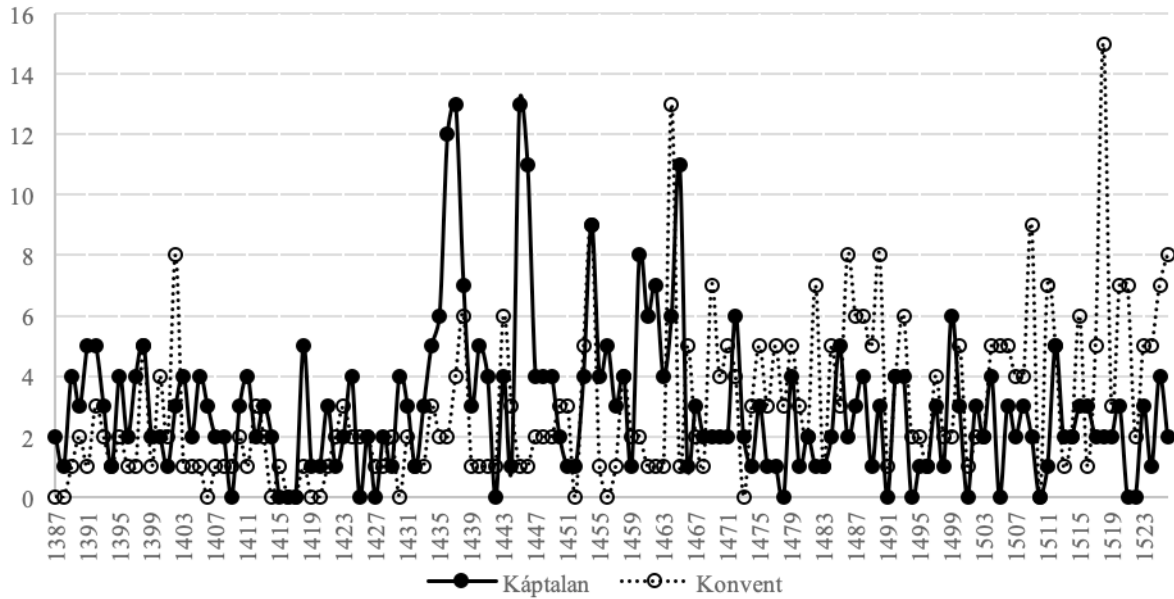
¹¹⁵ 1494. VIII. 18.: Geréb László erdélyi és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök bevezetése Baranya, Körös, Valkó, Bács, Csanád és Fehér megyei várakba és birtokokba (DF 208 535.). 1494. VIII. 29.: vizsgálat Győr megyében a győri káptalan és a csornai prépost perében (DF 265 204.). 1494. X. 14.: Rozgonyi Klára részére iktatnak Pozsega megyében (DL 33 477.). 1495. IV. 7.: Bárcai Ferenc patai főesperes és Zbugyai István perében vizsgálat Abaújban (DL 60 884.). 1495. X. 22.: Gyulai János részére iktatnak Körös megyében (DL 49 389.). 1496. V. 1. és VI. 4.: Szapolyai Istvánt vezetik be Trencsén, Turóc és Nyitra megyei birtokokba (DL 20 315., DL 20 314.). 1496. V. 13.: az előző ügyekben kúriai kiküldöttként eljáró Bellyeni Albert részére iktatnak Heves megyében egy birtokot (DL 46 347.).

¹¹² Évtizedes bontásban: 1460–1469: káptalan 107, konvent 63; 1470–1479: káptalan 66, konvent 92; 1480–1489: káptalan 43, konvent 152; 1490–1499: káptalan 43, konvent 100; 1500–1509: káptalan 43, konvent 122; 1510–1519: káptalan 50, konvent 108; 1520–1526: káptalan 28, konvent 94.

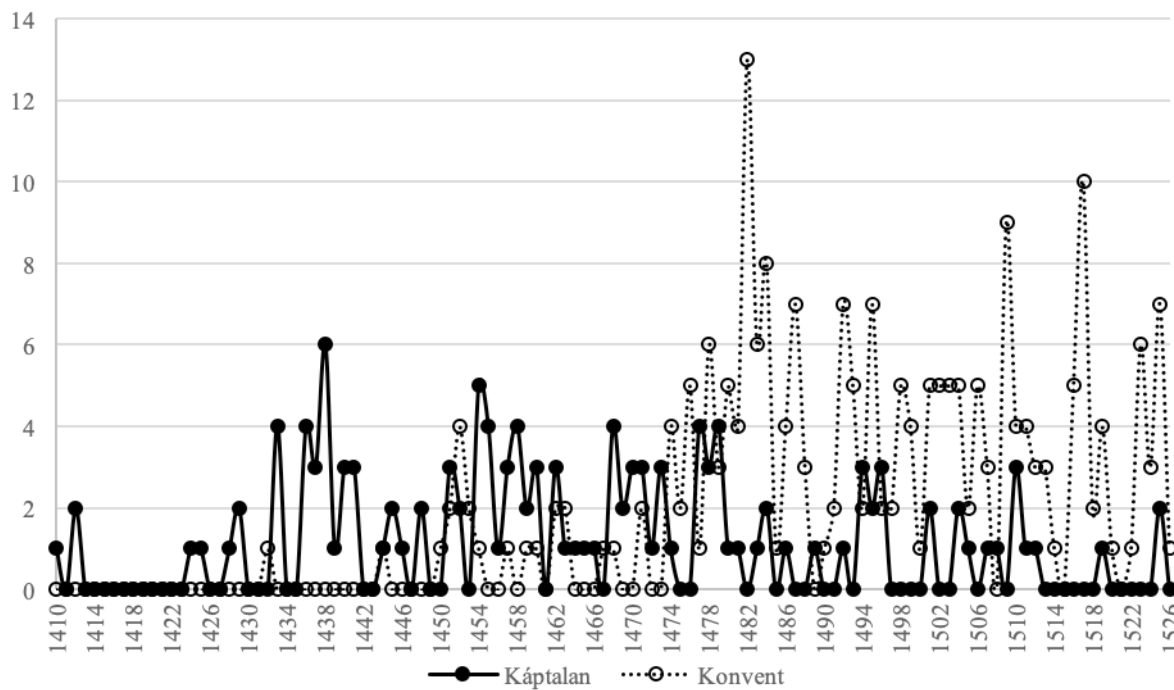
¹¹³ Példák: 1438-ban a Rozgonyiak számára iktattak Pest, Heves és Nógrád megyei birtokokat (DL 13 172., DL 13 173., DL 56 775.), 1440-ben Vöröskői Wolfurt Pál özvegye kapta meg Vöröskő várát egyéb Pozsony és Moson

2. ábra: A fehérvári káptalan és konvent által kiadott felváltások és átírások, 1387-1526

3. ábra: A fehérvári káptalan és konvent országos hatáskörű hiteleshelyi eljárásai, 1410-1526

a 16. századra gyakorlatilag alig maradt országos hatáskörű eljárás. Az országos politika élvonalába tartozó személyek valóban nagy értéket – és így a hiteleshely számára komoly bevételt¹¹⁶ – jelentő ügyei után az 1500-as években ráadásul csupán kisebb esetek jutottak el hozzájuk; 1511 után várat nem is iktattak. A 16. távolabb zajló ügyből 9 alkalommal – főképp Gyulai János ügyében – a tágabb magterülettel szomszédos délvidéki megyékbe (Körös, Varasd, Bodrog),¹¹⁷ rövid időn belül négy alkalommal a budai káptalan pereskedései miatt Pilis megyébe jutottak el,¹¹⁸ egyszer pedig Vas megyébe kézbesítettek.¹¹⁹ Az utolsó igazán távoli iktatásra 1501-ben került sor, amikor a székesi káptalant vezették be az Abaúj megyei Gönc birtokába.¹²⁰

Tehát úgy tűnik, hiába említi Verbőci országos hatáskörű hiteleshelyként a fehérvári társaskáptalant, valójában a mohácsi csatát megelőző évtizedekben már csak visszafogott működésről beszélhetünk. A kortársak még tudtak az intézmény kiemelt jogairól, néha használták is, de korántsem olyan súlyosan, mint a másik fehérvári hiteleshelyet; a 15. század közepéhez képest a szerepek felcserélődtek. A következőkben elsősorban arra a kérdésre kell választ találnunk, hogy az 1480-as évektől kezdve miért csökkent drámaian a fehérvári káptalan hiteleshelyi kiadványainak száma, hiszen ez várhatóan megmagyarázza azt is, miért nem fordultak hozzájuk uralkodóink országos hatáskörű ügyekkel.

Ha a keresztes konvent oldaláról közelítünk a kérdéshez, akkor feltűnő, hogy a Hunyadiak és különösen Mátyás a 15. század második felében közel álltak az intézményhez. Ahogy korábbi tanulmányomban kifejtettem, 1451-től a konvent vezetését az a Gúti János vette át, aki Hunyadi János szávaszentdemeteri várnagya volt, és feltehetően rokona a kormányzó diplomatájának, Gúti Péternek. Utóda, Simontornyai István származásáról nem tudunk semmit, de 1468–1490 közti *preceptor*sága a konvent virágkorának tekinthető: nőtt a létszám, Mátyás király 1470-ben engedélyezte a parancsnoknak kispceptor kinevezését Sopronba,¹²¹ 1475-ben megvédte a konvent tolnai birtokait a vránai perjellel szemben, 1482-ben kiváltságokat biztosított a johanniták szentkirályföldi népeinek, Simontornyai pedig 1482–1485

között a tituláris hebroni püspöki címet viselte.¹²² Erre a virágzó periódusra esett a konvent országos hiteleshelyi tevékenységének beindulása és megszilárdulása, sőt a korszak végére a vezető szerep átvétele a koronázó városban. Talán szimbolikus jelentőséggel bír, hogy Fehérvár német megszállás alóli felszabadulása után is a konvent hiteleshelyi tevékenysége indult előbb újra; már 1491-ben kiállítottak három oklevelet,¹²³ holott pont az előző évben veszítették el Simontornyai István személyében a vezetőjüket.

Arra, hogy mindez miért jelentette a társaskáptalan hátterbe szorulását, többféle magyarázat elképzelhető. A kérdést nehezíti, hogy a prépostság késő középkori történetéről modern tudományos munka még nem készült, ám a korábbi szakirodalom és Köblös József kanonokra vonatkozó kutatásai segítséget nyújtanak. Nem rendelkezünk arra vonatkozóan semmiféle adattal, hogy az 1470-es években a káptalan elvesztette volna tekintélyét, sőt Mátyás király építkezett Fehérváron, a koronázó templomba temetkezett, és bár 1474-ben változás történt a prépostság élén, az uralkodó mind Györgyi Bodó Miklóssal, mind utódával, Kálmáncsehi Domonkossal többnyire jó kapcsolatban volt.¹²⁴ Igaz, Bodó Miklós a 15. század második felétől az egyetlen olyan fehérvári prépost volt, aki nem emelkedett püspökségre, sőt 1464 után nem töltött be világi hivatalt sem;¹²⁵ utóbbi időben egybeesik a káptalan kiadványszámának visszaesésével. A titkos kancellári és személynöki megbízatás végét Bónis György a koronázás utáni bírósági reformmal magyarázza,¹²⁶ és bár a fenti adat némi gyanúra ad okot, mégis furcsa, hogy ha nagyon komoly személyes konfliktusa lett volna a királynak a préposttal, miért nem mozdította el egy ilyen fontos egyházi hivatal éléről is; talán ekkor még nem merte ezt megtenni.

Felmerülhet, hogy esetleg nem maga a prépostság, hanem csak annak írószerve, a hiteleshelyi kancellária tekintélye csappant meg. Ebből a szempontból kapóra jönne egy oklevél- vagy pecséthamisítási ügy, de érdekes módon ilyenre csak a fehérvári konvent esetében tudunk példát. II. Ulászló király 1506 december 9-i nyílt parancsa szerint Bajnai Both András és Szerdahelyi Imreffy Mihály perét Szent Mihály nyolcadán tárgyalták a nádor előtt. Ekkor az alperes bemutatta a fehérvári keresztesek oklevelét, amiről a bírák és egyéb jelenlévő szakemberek megállapították, hogy hamis a pecsétje. Ezután az uralkodó bevonta a konvent pecsétjét, ám a *preceptor* – a szöveg nem említi, de (IV.) György *magister* vezette ekkor a konventet – és a szerzetesek igazolni tudták, hogy nem ők követték el a csalást, az oklevél korábban készült, mégpedig azok csalárdságából, akik élni akartak vele, így a hamis pecsétet is minden bizonnyal ők vették. Végül az uralkodó megkegyelmezett a kereszteseknek, visszaadta a pecséthasználati

¹¹⁶ Mivel a hiteleshelyi okleveleken nincsenek a díjazásra vonatkozó jegyzetek, így a díjszabással kapcsolatban az 1435. évi II. dekrétum 10. törvénycikkét és az 1492. évi 95. törvénycikket kell kiemelni, annál is inkább, mert Eckhart Ferenc és Dreska Gábor ezek segítségével tekintette át az árakat. A legnagyobb bevételt egyértelműen a birtokba vezetések jelentették: minél nagyobb volt az oklevél által szerzett érték, annál nagyobb volt annak díja is. Lásd *Eckhart F.*: Hiteleshelyek i. m. 101–103. Vö. *Dreska G.*: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi tevékenysége i. m. 36.

¹¹⁷ 1501. (DL 21 022.); 1504. II. 2. (DL 49 522.); 1504. II. 11. (DL 32 884.); 1505. V. 18. (DL 49 523.); 1507. I. 24. (DF 232 255.); 1508. IX. 29. (DL 49 524.); 1511. VI. 13. (DL 26 077.); 1519. I. 30. (DL 23 123.); 1525. VIII. 20. (DL 33 648.)

¹¹⁸ 1510. II. 7. (DL 106 036.); 1510. II. 11. (DL 106 037.); 1510. V. 5. (DL 106 044.); 1512. XII. 11. (DL 106 067.)

¹¹⁹ 1525. VIII. 23. (DL 106 774.) – Megjegyzés: ezt az ügyet talán azért kapták ők, mert a fehérvári keresztes konvent is érintett volt benne.

¹²⁰ 1501. V. 29. (DL 22 536.)

¹²¹ A kispceptor fogalmára ld. *Ribi András*: „filia ordinis crucigerorum de Alba” – A soproni keresztes preceptorium a középkor végén (A kispceptorok adattárával). *Soproni Szemle*, 72 (2018) 286–296.

¹²² *Ribi A.*: A várnagy és a püspök i. m. 98–105.

¹²³ 1491. VII. 25. (Bátori 167–169.); 1491. VIII. 5. (DL 105 050.); 1491. XI. 2. (DL 22 510.)

¹²⁴ *Köblös J.*: Az egyházi középréteg i. m. 338–339/12. sz., 352–353/60. sz.

¹²⁵ *C. Tóth N.*–*Horváth R.*–*Neumann T.*–*Pálosfalvi T.*: Archontológia i. m. I. 67., 72.

¹²⁶ *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 222.

jogot, és erről értesítette az ország bírát.¹²⁷ Maga az ügy tartósan nem akadályozta a konvent hiteleshelyi tevékenységét, de a fent említett grafikonok adataiból kitűnik, némi visszaesés jelentett.

A probléma megoldásában IV. Sixtus pápa 1480. július 13-i oklevele siet segítségünkre. A fehérvári káptalan panaszára – miszerint sok kanonok felhagyott az egyházi szolgálattal, nem tartózkodik Fehérváron, de szeretne napi osztalékot kapni – az egyházfő meghagyja, hogy csak az kaphat fizetést, akinek erre a jogosultságát a tagok kétharmada és legalább két oszlopos kanonok megszavazza, kivételt legfeljebb a római tartózkodás és az egyetemi tanulmányok jelenenek.¹²⁸ Kanonoki testületek vizsgálatakor mindig sarkalatos a helyben tartózkodás kérdésének tárgyalása, és könnyen lehet, hogy a középkor végi fehérvári káptalan pontosan az emberi erőforrásokban szűkölködött: feltehetően sok kanonok csak fizetesképpen kapta meg a magas presztízsű fehérvári stallumot az uralkodótól.¹²⁹ Mivel Zsigmond király 1435. évi *decretum maiusa* értelmében a káptalanok csak kanonokot vagy legalább javadalmast küldhettek hiteleshelyi eljárásra,¹³⁰ ezért egy sokat foglalkoztatott hiteleshely számára kulcskérdés volt, tudnak-e elegendő embert biztosítani a feladatra, még akkor is, ha a kancelláriai munkában a középkor végén már többnyire világi személyzetet alkalmaztak. Egy 1433–1434 fordulóján keletkezett jegyzőkönyv segítségével bebizonyítható, hogy a káptalanoknak 34 tagja volt a késő középkorban,¹³¹ közülük Köblös József – egyéb forrás hiányában – a hiteleshelyi oklevelek feldolgozásával 1462-ből és 1495-ből 17, 1482-ből 19, 1511-ből pedig már csak 12 főt talált meg a préposttal együtt.¹³² A legjobban adatolt 1482. év listáját vizsgálva 5 vagy 6 személy – köztük valamennyi oszlopos kanonok – nem tartózkodott a káptalanban, tehát legjobb esetben is csak 13–14 ember állt rendelkezésre.¹³³ Ha ehhez hozzátesszük, hogy a Szűz Mária-templomban minden bizonnyal nagyszámú és rendszeres liturgikus tevékenység is zajlott, hiszen 26 oltár és 10 kápolna tartozott hozzá, amelyek egy részénél bizonyosan kanonok látta el a rektori teendőket,¹³⁴ akkor érthető, hogy kevés ideje és energiája maradt a káptalan kevés helyben tartózkodó tagjának hiteleshelyi tevékenységet folytatni. Erre talán anyagi szempontból sem vol-

tak rászorulva, hiszen a liturgikus cselekményekért állandó jövedelemre számíthattak. A káptalan feladatköre átalakult.

További adalék, hogy a prépostváltással való egyidejűség miatt talán Kálmáncsehi Domonkos kezdeményezésére 1474 és 1512 között mindössze 8 alkalommal szállt ki prebendárius a fehérvári káptalan külső hiteleshelyi eljárásaira (96 jelentésből); korábban és a korszak végén sokkal gyakrabban találkozzunk kápolna- és oltárigazgatók neveivel az oklevelekben. Ez minden bizonnyal azért alakult így, mert az eljárások számának megcsappanása ellenére a kanonokok szerették volna legalább nagyjából szinten tartani a kiszállásokból származó fizetésüket. Ráadásul az ekkor zajló építkezési munkálatok is hatással lehettek a hiteleshelyi tevékenységre: Kálmáncsehi – minden bizonnyal a királlyal egyetértésben – talán mesterségesen szorította háttérbe a közhitelű munkát, hogy a néhány helyben tartózkodó kanonok figyelme kevésbé oszoljon meg.

Ezzel szemben a konvent tagjainak energiáit hasonló tendenciák nem kötötték le, ráadásul nemcsak létszámban álltak jól: az intézményt minden bizonnyal jó szervezők irányították, és rendre voltak olyan rendtagok is, akik agilitásuk révén – néhányan szinte állandóan úton voltak – fenntartották a hiteleshelyet. A konvent létszáma az 1440-es évek végi mélypontot követően folyamatosan emelkedett a század végéig,¹³⁵ a számunkra leginkább érdekes periódusban egy alkalommal a 17 főt is elérte (1476), de többnyire 12–15 között mozgott. Ez nem tűnik jelentős különbségnek a káptalanhoz képest, ám a *preceptort* kivéve mindenki, még a tisztségviselők és olykor a vidéki plébánosok is rendszeresen részt vettek a hiteleshelyi munkában, más feladatuk nem is igazán lehetett. Különösen fontos személynek bizonyult az az (I.) Mátyás *crucifer*, aki Gúti Jánossal egy időben, 1451 nyarán bukkan fel a forrásokban. 1453-ig hat alkalommal járt hiteleshelyi kiküldetésben: mindig az új terepnek számító Pest megyét kereste fel; talán innen is származott.¹³⁶ Ezt követően 23 évig, egy preceptor-váltást is átvéve – egy rövid megszakítással 1474–1475-ben – *lector* lett.¹³⁷ Az ekkor már a méltóságosok második helyén felbukkanó tisztség minden bizonnyal a hiteleshelyi kancellária vezetői pozícióját is jelentette,¹³⁸ és mint ilyen, Mátyás szervezhette meg a bővített hatáskörű hiteleshely működését: tisztviselői éve alatt 17 új megyébe jutottak el a konvent képviselői, és – bár ez forrásokkal nem igazolható – talán sikerült olyan különleges, a törvényi szabályozásnál kedvezőbb díjakat szabni a kiemelkedő értéket magukban foglaló oklevelekre, ami különösen népszerűvé tette a hiteleshelyet. Olvasótestvéri minőségében mindössze négy jelentésben találkozunk vele kiküldöttként, de ezek közül Újlaki Miklós bevezetése Németújvár birtokába Szentgróti János kúriai speciális kiküldötttel szimbolikusan is tekinthető (1463): nemcsak Vas megyében járt el először a konvent ekkor, hanem ez volt az első igazán jelentős birtokokat érintő

¹²⁷ DL 106 722. – Az esetet némileg pontatlan dátumokat felsorakoztatva már Reiszig Ede is észrevette. Vö. *Reiszig E.: A jeruzsálemi Szent Jánoslovagrend i. m. I. 192–193.*

¹²⁸ Theiner II. 475–476.

¹²⁹ Ugyanezt a budai káptalanra vonatkozóan igazolta: *Kubinyi A.–Fügedi E.: A budai káptalan i. m. 21.*

¹³⁰ DRH I. 266.

¹³¹ *Ribi A.: A fehérvári káptalan i. m. 133.*

¹³² *Köblös J.: Az egyházi középélet i. m. 193–194.*

¹³³ Uo. 127–140. – Megjegyzés: A szerző szerint a tisztséget nem viselő kanonokok 84%-a helyben tartózkodott Fehérváron (Uo. 74.), de ez ropant csalóka adat: mivel a káptalan kapcsán gyakorlatilag csak a hiteleshelyi kiadványokra lehetett támaszkodni – ráadásul, ahogy láttuk, a vonatkozó periódusban abból is kevés van –, így Köblös sok személyről egyáltalán nem rendelkezik információval. Jellemző, hogy amikor a fehérvári káptalan 1301–1457 közötti archontológiáját összeállítottam, az 1433–1434-es káptalani lista ismerete előtt is több évből 25–26 kanonokot tudtam hasonlóan felsorolni.

¹³⁴ Vö. *Ribi A.: A fehérvári káptalan i. m. 143–146.*

¹³⁵ *Ribi A.: Karrier i. m. 207–208.*

¹³⁶ 1451. VII. (DL 38 697.); 1451. VIII. 12. (DL 14 480.); 1451. IX. 2. (DL 14 482.); 1452. II. 27. (DL 14 515.); 1452. II. 27. (DL 14 519.); 1452. III. 22. (DL 14 528.)

¹³⁷ Első és utolsó említése: 1453. V. 27. (DF 265 510.) – 1476. V. 3. (DL 17 777.)

¹³⁸ *Eckhart F.: Hiteleshelyek i. m. 76.*

introductio a magterületől távol.¹³⁹ A vezetőkön kívül ki kell emelni azokat a rendtagokat, akik a kezdeti időszakban különösen gyakran jártak országos hatáskörű eljárások kapcsán hiteleshelyi kiküldetésben. Közülük is kiemelkedik az a (III.) György *crucifer*, aki 1475-ben tűnik fel az oklevelekben. A következő tizenkét évben összesen huszonegy alkalommal volt kiküldetésben, mely utak során tizenhét különböző – olykor egészen távoli – vármegyét érintett. Járt Abaúj (1), Baranya (1), Bars (1), Bodrog (1), Fejér (2), Heves (2), Hont (1), Körös (1), Nógrád (1), Nyitra (2), Pest (1), Somogy (1), Szepes, (1), Valkó (3), Vas (3) Veszprém (5) és Zala (2) megyékben. A legtöbbször, hét alkalommal 1482-ben szállt ki; szinte egész évben úton volt februártól szeptemberig.¹⁴⁰ Hasonlóképpen sokat volt távol a 16. század elején „Minor” Albert: 1498 és 1506 között tizenhét alkalommal járt hiteleshelyi kiküldetésben, feltűnően gyakran keresve fel távolabbi vármegyéket. Huszonkét különböző megyében járt: Abaúj (1), Baranya (1), Bereg (1), Borsod (2), Csongrád (1), Fejér (1), Gömör (1), Körös (2), Nógrád (2), Nyitra (2), Pozsony (1), Sáros (1), Somogy (1), Tolna (1), Valkó (1), Varasd (1), Vas (3), Veszprém (1), Zala (1), Zaránd (1), Zágráb (1) és Zemplén (2).¹⁴¹ A változó karrieréből látható, hogy a kereszteseknek nem voltak liturgikus feladataik.

A fehérvári káptalan országos hiteleshelyi eljárásainak 16. századi visszaesését vizsgálva végül még egy kérdést kell tisztázni: volt-e köze a regresszióknak a boszniai káptalan törvényi szabályozással elnyert hasonló jogosítványának. Csábító feltételezésnek tűnik kapcsolatot keresni a két esemény között, hiszen a fehérvári káptalan utolsó igazán jelentős eljárásaira 1496-ban került sor, Bosznia ügyében pedig két évvel később született meg a határozat. Hogy választ találjunk arra, hogy a fehérvári káptalan eljárásainak visszaszorításával történt-e meg a délvidéki egyház kiváltságolása, végig kellett nézni a boszniai káptalan hiteleshelyi kiadványait. Az 1470-es évek anyagától kezdődő szűrőpróbaszerű vizsgálat kimutatta, hogy a nagyrészt horvát levéltárakban, illetve a Zay és Révay családok roszívójában megmaradt – és sajnos sok esetben nagyon rossz minőségű felvételeken tanulmányozható – oklevelek túlnyomó része a diakóvári központot körülvevő Valkó megyére korlátozódik, illetve a szomszédos Bács, Bodrog, Baranya, Körös és Pozsega megyéből vannak eljárások, így semmiképpen nem képzelhető el, hogy a boszniai

káptalan kiemelt jogosítványa már a törvényi szabályozás előtt meglelt volna.

Az 1498–1526 között kiadott okleveleket már a teljesség igényével tekintetem át: 60 oklevélből 47 jelentés és 13 felvétel.¹⁴² A *relatiók* túlnyomó többségénél jelentős változások nem tapasztalhatók a korábbi időszakhoz képest, legfeljebb annyi, mintha kicsit több lenne az olyan eljárás, ahol szomszédos megyében működtek közre. Mindössze hét olyan jelentést találtam, ahol a boszniai káptalan a fent említett magterületet elhagyta volna. Az elsőre mindjárt 1499-ben sor került, mintha ki szeretnék volna próbálni az udvarban, működőképes lehet-e a törvényi szabályozás. Ekkor Gibárti Keserű István alországbíró részére iktattak Csongrád, Pest és Bács megyei birtokokat. Gyantéi János speciális kiküldött és Foki János kanonok valóban végigjárták a hat érintett helyszínt: augusztus 9-én Csongrádban, augusztus 15-én Pest megyében, augusztus 20-án pedig Bácsban iktattak.¹⁴³ A további ügyek közül kettő szintén a Gibárti Keserű családhoz kapcsolódik: 1507-ben egy Győr megyei pereskedésnél működtek közre,¹⁴⁴ 1520-ban pedig Budára kézbesítettek több levelet István alnádor részére; a levelek tartalma azonban nagyrészt délvidéki birtokokra vonatkozott.¹⁴⁵ A maradék négy eljárás fele több megyét is érintő birtokba vezetés, ám az egyik megye mindig a magterülethez tartozott: 1502 végén Baranya és Somogy, egy évvel később Körös és Somogy megyébe küldték ki őket.¹⁴⁶ Végeredményben az első esetet leszámítva mindössze két olyan alkalomról van tudomásunk, amikor a boszniai káptalan valóban távoli birtokok ügyében intézkedett: 1512-ben a Külső-Szolnok megyei Nagy- és Kispó birtokába vezették be Nagypói Mihályt és a nem mellékesen Valkó megyei Szentpéteri Lászlót,¹⁴⁷ 1526-ban pedig Podmanicki István nyitrai püspöknek és testvéreinek iktatták a Pilis megyei Kiszántó, Borosjenő, Hidegkút és Felkeszi birtokát.¹⁴⁸

Összességében elmondható, hogy a fennmaradt források alapján a boszniai káptalan esetében csak minimális bevétele növekedést eredményezhetett a hiteleshelyi hatáskör egész országra való kiterjesztése, de egy mindössze 12 tagú intézménytől¹⁴⁹ hasonló aktivitást elvárni, mint az ország közepén működő egyházak esetében tapasztalhattuk dőreség lenne; Diakóvárról olykor-olykor még a prépostnak is ki kellett szállnia, hogy végre tudják hajtani a feladatukat.¹⁵⁰ Így egyértelműen kijelenthető, hogy az 1498. évi 12. törvénycikk semmiben nem befolyásolta a fehérvári káptalan országos hatáskörű hiteleshelyi tevékenységét, de az már talán nem volt véletlen, hogy Bosznia *adinstar capituli Budensis* kapott felhatalmazást: a Palicsnai Péter által 38 évvel korábban még

¹³⁹ 1463. III. 19–20. (Balassa 631–632. sz.)

¹⁴⁰ 1475. IX. 25. (DL 101 509.); 1478. X. 1. (DL 86 412.); 1479. XII. 29. (DF 201 457.); 1480. X. 4. (DL 18 391.); 1481. IV. 22. (DF 274 083.); 1481. VIII. 11. (DL 18 521.); 1481. IX. 3. (DL 33 434.); 1481. XI. 11. (DL 100 957.); 1482. I. 3. (DL 86 539.); 1482. II. 17. (DL 18 597.); 1482. III. 29. (DL 18 615.); 1482. IV. 28. (Zichy XI. 172. sz.); 1482. IV. 28. (DL 88 663.); 1482. V. 19. (DL 59 684.); 1482. VI. 16. (DF 210 324.); 1482. IX. 16. (DL 100 981.); 1483. VI. 23. (DL 102 626.); 1483. VI. 27. (DL 45 959.); 1486. II. 10. (DL 83 919.) – György jutalma sem maradt el: 1487–1497 között győri kispreceptor lehetett. Lásd *Ribi A.*: A várnagy és a püspök i. m. 101.

¹⁴¹ 1498. VII. 25. (DL 70 420.); 1499. X. 6. (DL 102 863.); 1501. VII. 17. (DL 24 592.); 1501. VII. 28. (DL 20 961.); 1501. XII. 5. (DL 49 521.); 1502. I. 20. (DL 67 870.); 1502. I. 20. (DL 94 297.); 1502. VI. 16. (DL 88 871.); 1503. VIII. 19. (DL 46 642.); 1504. VII. 9. (DL 34 321.); 1504. VII. 15. (DL 58 222.); 1505. V. 21. (DL 101 370.); 1506. III. 23. u. (DF 209 882.); 1506. III. 27. u. (DL 21 535.); 1506. VI. 9. (DL 21 541.); 1506. XII. 21. (DL 21 595.)

¹⁴² Átirást ebben az időszakban nem állított ki a székeskáptalan.

¹⁴³ 1499. IX. 3. (DF 233 490.)

¹⁴⁴ 1507. III. 31. (DF 263 515.)

¹⁴⁵ 1520. XII. 18. (DF 233 578.)

¹⁴⁶ 1502. XI. 29. (DF 233 498.); 1503. XI. 8. (DL 22 548.)

¹⁴⁷ 1512. IV. 8. (DF 265 775.)

¹⁴⁸ 1526. VII. 30. (DL 105 887.)

¹⁴⁹ *C. Tóth Norbert*: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437. (Subsidia ad Historiam Medii Aevi Hungariae Inquirendam 4.) Bp. 2013. 24.

¹⁵⁰ Egy 1518. VI. 13-án kelt jelentés szerint András prépost járt el egy Baranya megyei vizsgálat ügyében: DF 276 934.

említett fehérvári káptalan szóba sem került. Pontosan ebben a szűk négy évtizedben teljesedett ki a fehérvári keresztes konvent országos hatásköre, és ezzel párhuzamosan korcsosult el a társaskáptalané. Hogy Verbőci István mégis mindkét fehérvári hiteleshelyről említést tett, magyarázható azzal, hogy a Tripartitum máshol sem mindig tekinthető aktuálisnak, és teljesen nem feledkeztek meg a káptalanról, utóbbi nem vesztette el a kiváltságot.

5. Összegzés

A címben feltett kérdés – vagyis hogy mi értelme volt a középkori Magyarországon az ország egyazon földrajzi pontján, Székesfehérváron két országos hatáskörű hiteleshelyet működtetni – megválaszolása alapos, a káptalan és a konvent valamennyi kiadványának feldolgozását igénybe vevő vizsgálatot igényelt. Bár már a bevezetésben leszögeztem, hogy mivel forrásaink csak az eljárások tekintetében értelmezik az országos hatáskört, és így a sok-sok határjárás miatt a Zsigmondkor előtt nem fejlődhetett ki a jogosítvány, mégis szükséges volt a korábbi, főleg Anjou-kori anyag bevonása a hiteleshelyi magterületek meghatározásához.

A mintegy 2500 oklevél feldolgozása a következő eredményeket hozta. A koronázó város adottságainak és a számos szomszédos egyházi intézménynek köszönhetően igazolható, hogy valóban szükség lehetett két – eleinte teljesen szokványos – hiteleshely működtetésére Fehérvárott. Ezt követően sikerült meghatározni a két hiteleshely részben egymást fedő, a Dunántúl keleti megyéit magában foglaló magterületét, amely természetesen összefüggésben áll a káptalan és a johannita konvent birtokhálózatával. Az alapvetően is nagy, nyolc illetve öt megyét lefedő terület a káptalan kapcsán kezdett korábban bővülni: ebben vélhetően közrejátszott, hogy a nádori közgyűlések révén az ország számos pontján megismerték az intézményt, de a fordulópontot Zsigmond király kivételes 1410. évi parancsa jelentette. A konvent majd' öt évtizeddel később, az 1450-es évek második felében kapta az első távoli eljárásokra felszólító parancsokat, ami részben a Rodosztól való függetlenedéssel és az egyház vezetőinek a Hunyadiakkal való szoros kapcsolatával magyarázható, részben pedig így a hiteleshely személyzete az újfajta ügyekkel kapcsolatos hétköznapi rutint illetően együtt tudott működni a már gyakorlott káptalani írószervvel. A káptalan kiadványai közül 133, a konventéiből 228 eset tekinthető országos hatáskörben végrehajtott eljárásnak.

A jelentések jellemzőit a konvent példáján keresztül bemutatva kiderült, hogy a magterülettől távol eső ügyek kétharmada birtokba vezetés volt, melyek során összesen 50 megyébe jutottak el a keresztesek. A kedvezményezettek között megtaláljuk a korabeli Magyarország teljes egyházi és világi

elitjét, mintegy igazolva Eckhart Ferencnek a témában írott évszázados hipotéziseit.

Ezen információk birtokában nyílt csak lehetőség a két fehérvári hiteleshely kiadványait évenkénti bontásban összevetni. A vizsgálat kimutatta, hogy valójában mindössze az 1450-es évek második felétől az 1490-es évek közepéig működött párhuzamosan két országos hatáskörű hiteleshely a koronázó városban, ráadásul az 1470-es évek végétől már a konvent bizonyult a foglalkoztatottabbnak; a 16. századból alig ismerünk hasonló okleveleket a káptalan részéről. A tanulmány ezen pontján tűnt szükségesnek a boszniai káptalan 1498 utáni okleveleit is bevonni az elemzésbe, de a kiadványok áttekintése nyomán egyértelmű, hogy nem a délvidéki egyház kiváltságolása miatt veszítette el *de facto* országos hatáskörét a fehérvári prépostság; a fennmaradt források alapján a Diakóváron működő intézmény gyakorlatilag nem folytatott ilyen tevékenységet. Sokkal valószínűbb, hogy a fehérvári hiteleshelyek szerepcseréje személyes és személyzeti problémákkal állt összefüggésben: egyfelől Hunyadi Mátyás és Bodó Miklós prépost feltételezett ellentéte, és ezzel egy időben a király jó kapcsolata Simontornyai István *preceptorral* eredményezhette a változást, másfelől pedig a társaskáptalan létszámbeli problémákkal is küzdött a 15. század második felében. Ráadásul a konventnek – bár minden bizonnyal csekély liturgikus és karitatív tevékenységet még ekkor is folytattak – a Rodosztól való függetlenedés és a délvidéki johannita birtokok szekularizációja miatt ekkor már elsődleges profilja lett a hiteleshelyi tevékenység, szemben a káptalannal, ahol számos egyéb teendő és bevételi forrás is akadt. Épp ezért feltehető, hogy – bár az 1526 és 1543 között kiállított hiteleshelyi oklevelek feldolgozása még nem állt módomban – amikor az 1556. évi törvényben Fehérvár elését siratják, valójában a keresztes konvent által működtetett hiteleshely volt az az intézmény, aminek pusztulása nyomán új egyházat kellett kiváltságolni.

A dolgozat eredményei nyomán a továbblépés véleményem szerint két irányba képzelhető el. Egyfelől a már feldolgozott oklevelek segítségével rekonstruálni lehet a két fehérvári hiteleshely – a nagyobb esetszám miatt részleteiben inkább a keresztes konvent – gyakorlati működését az országos hatáskört illetően, értve ez alatt a parancsok vizsgálatát, a királyi emberek és hiteleshelyi kiküldöttek szerepét illetve a külső helyszíneken történeteket. Másfelől pedig teljessé kellene tenni a gyűjtést a budai káptalan jelentéseinek áttekintésével, hiszen úgy még határozottabb következtetéseket lehetne levonni, ráadásul joggal feltételezhető, hogy az ország fővárosának hiteleshelye minden szempontból – kronológiailag és mennyiségileg is – élen járt az országos hatáskörű eljárásokkal kapcsolatban. Sajnos az Óbudán működő egyház jelentősen nagyobb számú kiadványának feldolgozása – leszámítva Köblös József kanonokra illetve Kubinyi András és Fügedi Erik felvállalásokra vonatkozó kutatásait – még várat magára.

MÉSZÁROS KÁLMÁN
Egy főrebellis lánya is lehet jó parti
Esterházy Pál nádor terve fia kiházásítására 1706-ban

Az elmúlt évben egy életrajzi mű lektorálása és a vonatkozó forrásszövegek gondozása kapcsán egy érdekes adatra bukkantam. Szirmay Gábor, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság alelnöke, a Szirmay család(ok) fáradhatatlan szorgalmú kutatója ez évben megjelent könyvében Szirmay István gróf küzdelmes életét mutatja be.¹ A népszerű formában megírt, gazdagon illusztrált kötet komoly forrásbázison, többek között az arisztokrácia soraiba felemelkedett nádori ítélőmester nagyrészt kiadatlan levelezésén alapszik, így azt az érdeklődő nagyközönség mellett a 17–18. század viharos évtizedeit kutató szakemberek is haszonnal forgathatják. Szirmay Gábor bőven idézi, illetve részletesen ismerteti forrásait, és mint említettem, a munkában magam is részt vettem. A Thököly-felkelés idején, majd a Rákóczi-szabadságharc éveiben folytatott békeközvetítői tevékenysége során Szirmay István levelezésben állt herceg Esterházy Pál náddal is. Sajnos, levelezésük csak hézagosan maradt fenn, de így is számos missziliről van szó, amelyek adatait a történettudomány még csak részben hasznosította. A politikai vonatkozások helyett itt és most egy család-történeti szilánkot szeretnék közkincsé tenni. 1706. január 2-án Szirmay István Nagyszombatból írt levelet Esterházy Pálnak.² Szirmayt köszvény kínozza, ezért a levélen még az aláírás sem autográf. A levél a betegség miatti szabadkozással kezdődik, majd rögtön egy olyan magántermészetű ügyre tér rá, amely első olvasatra meglehetősen homályosnak tűnik:

„Méltóságos Herceg, nekem nagy Kegyelmes Uram!

Csak lassan épülhetek, annyira elkínzott az átkozott nyavalya, parancsolatjárul mindazonáltal Hercegségednek nem lévén feledékeny, az kalastromba [*klastromban, azaz kolostorban*] lévő magosabb személlyrül az előmben adott mód szerint kívántam tehetségem szerint Hercegséged szent szándékját secundálnom [*előmozdítanom*]. De nem csudálom, hogy az édesatyja mostani circumstantiákban [*körülményekben*] is igen consideratióban [*fontolóra*] vette az dolgot. Ugyanis, Kelgyelmes Uram, lehetne Her-

cegséged securus [*bizonyos*] benne, hogy az udvar nem ellenzené? Mostani üdőben hová vinnék? – azt pedig talán meg se gondolhatjuk, hogy ide, maga jószágában jöhetnének edgyütt. Az öszveadás is hol s hogy mehette végben? Emellett azt is adhatom Hercegségednek alázatosan értésére, az édesatyja absentiájában [*távollétében*] a' mostohaanyja azt juttatta eszemben, midőn egykor Hercegséged engemet Vépre, megholt Antalné végett küldött vala, nem lévén hírével Hercegséged fiának, azután a' víz elmosta. Én Joseph Úrtul semmit sem értettem, azt sem tudom, látták-é egymást vagy sem? – azért kérem alázatosan Hercegségedet, jóakaróbul ellenséget ne csináljunk! Hercegséged méltóztassék ezeket jól considerálván [*átgondolván*], engemet valósággal de praemissis informálni [*az említettekről tájékoztatni*]! Tovább is incessanter [*szüntelenül*] azon leszek minden igyekezetemmel, parancsolatját Hercegségednek effectualjam [*véghez vigyem*].”

Szirmay ezután rátér a közügyek taglalására, a kurucokkal folytatott béketárgyalások aktuális dolgairól és más hírekről nyújt tájékoztatást.

Sajnos, a nádor válasza eddig nem került elő, és Szirmaytól sem ismerünk más levelet, amely az idézett rész tartalmához kapcsolódna, s annak értelmezését megkönnyítené. A korszakra vonatkozó háttérismeretek birtokában azonban megfejtethetjük, illetve bővebben megmagyarázhatjuk a fenti sorokat. Az eléggé világos, hogy egy házassági tervről van szó, ezt még az öszveadás szó is egyértelművé teszi, az egyéb utalások alapján pedig kétségtelen, hogy a menyasszonyjelölt, „az kalastromba lévő magosabb személly” nem más, mint Bercsényi Miklós kuruc főgenerális leánya, Zsuzsanna.

Bercsényi Zsuzsanna 1691. március 17-én, a Nyitra megyei Tavarnokon született Miklós gróf és Homonnai Drugeth Krisztina grófnő második gyermekeként.³ Édesanyja a szüléskor vagy pár nappal később elhunyt,⁴ s a megözvegyült

¹ Szirmay Gábor: Gróf Szirmay István. Egy sikertelen békeközvetítő siker pályája a Thököly- és Rákóczi-korban. Bp., 2018.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 125. Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Pál (1635–1713), No. 4024.

³ Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. Pest, 1858. 405. és IX. Pest, 1862. 56. – Nagy Iván adatait vette át Thaly Kálmán is: A székesi gróf Bercsényi család. 1470–1835. II. 1689–1703. Bp., 1887. 36–37.

⁴ Nagy Iván imént idézett adatai szerint 17-én hunyt el „szülési fájdalmak közt”, Bártfai Szabó László: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. Esztergom, 1910. 604. szerint azonban március 21-én halt meg, és a nagyszombati székesegyházban helyezték végső nyugalomra. – A világhálón elérhető újabb leszármazási jegyzékek egy része a március

apa, két kisdéd árvája mellett felesége első házasságából való mostohafiának, Forgách Pálnak is gyámja lett.⁵ A fontos katonai és közéleti tisztségeket betöltő Bercsényi sógornője, Homonnai Zsigmondné Keglevich Terézia tanácsára Zsuzsannát hamarosan a pozsonyi orsolyitákhoz adta nevelésre, unokanővére, Homonnai Borbála mellé. Minderről a pozsonyi káptalan 1694. május 5-én és 1695. július 5-én a negyedik, majd ötödik évében járó Bercsényi Zsuzsanna, illetve 1694. május 22-én az akkor tizenkét éves Homonnai Borbála életkoráról kiállított igazolása tanúskodik.⁶

Bercsényi hosszas udvarlás után, 1695. június 11-én feleségül vette gróf Csáky Krisztinát,⁷ gróf Erdődy Sándor (†1682) kamaraelnök, majd Draskovich Miklós (†1687) országbíró dúsgazdag özvegyét. A kis Zsuzsit azonban nem vették magukhoz, még akkor is a pozsonyi apácánál nevelkedett, amikor édesapjának – a Rákóczi-val való szervezkedés leleplezése miatt – menekülnie kellett. Tartásáról a kamara továbbra is gondoskodott a lefoglalt Bercsényi-birtokok jövedelméből.⁸ Thaly Kálmán szerint a leány gondviselője gróf Csáky Zsigmondné (Serényi Annamária) volt, és ebből kiindulva feltételezi, hogy a leány udvar által kirendelt gyámja Csáky Zsigmond lehetett.⁹ A Rákóczi-szabadságharc kitörése után Bercsényiné Csáky Krisztinát Bécsbe, majd Stájerországba internálták, de már 1704 februárjában visszabocsátották a férjéhez. Mivel a grófnő Pozsonyon keresztül utazott Bercsényihez, Thaly úgy vélte, hogy meglátogatta mostoha lányát is, akitől levelet vitt férjének, de ez csak pusztá feltevés.¹⁰ A serdülőkorba lépő leányról ezután Thaly még annyit ír, hogy 1705/1706 telén a pozsonyi klarisszától (!)¹¹ Csáky Krisztina első házasságából született leányával, Erdődy Erzsébet (?) klarissza apácával együtt a nagyszombati rendházba ment át a bécsi udvar engedélyével, hogy a fegyverszüneti tárgyalások alkalmával az egész család együtt lehessen. Maga Thaly is úgy fogalmaz azonban, hogy pozitív adat híján mindegyre „csak későbbi följegyzésekből és azon előzékenységből” következtet, „amellyel Bercsényi íránt az udvar ez időben – a külön személyi megnyerhetős okáért – viseltetik vala”.¹²

Nem kizárt, hogy Thalynak igaza van, éppen ebben az időben kelt ugyanis Szirmay István idézett levele, bár abban

semmi utalás sincs rá, hogy a kolostorban lévő leány vajon Nagyszombatban vagy Pozsonyban tartózkodik-e. Az édesapa (Bercsényi) azonban erős fenntartásokkal fogadta a házassági ajánlatot, és maga Szirmay is kételkedve tolmácsolja a fő kérdést: biztos lehet-e benne Esterházy, hogy „az udvar nem ellenzené” a házasságot? Az apa távollétében a mostohaanya (tehát Csáky Krisztina) egy további aggályának is hangot adott: egy vépi otthonában történt régi lánykérőt idézett fel. Az utalásokból kihámozható, hogy a nádor valamikor 1694 körül – bizonyára akkor is Szirmay István által – Erdődy Juliannát,¹³ Csáky Krisztina első házasságából született leányát kérte meg az egyik fia számára, aki azonban semmit sem tudott apja szándékáról, s így a házassági terv már eleve kudarcra volt ítélve. (Erdődy Julianna végül Esterházy Antalnak nyújtotta a kezét, de már 1696. december 28-án elhunyt.)

A helyzet most is nagyon hasonló, hívja fel a figyelmet Csáky Krisztina és vele egyetértőleg Szirmay István: „Én Joseph úrtul semmit sem értettem, azt sem tudom, látták-e egymást vagy sem?” A vőlegényjelölt tehát a nádor ekkor 18. életévében járó fia, Esterházy József¹⁴ lett volna. Mindezen körülmények mérlegelése után Szirmay István további utasítást kért a nádortól, akinek szándékát továbbra is kész lett volna elősegíteni.

Tudjuk, hogy a tervből nem lett semmi. Forrásunk mégsem csupán egy apró érdekesség a régműltből, hanem tanulságos adalék a 17–18. századi, politikailag élesen megosztott magyar arisztokrácia korántsem egyszerű kapcsolatrendszeréről. A közölt levélrészlet ugyanis jóval többet mond egy kútba esett házassági tervnél. Rávilágít arra, hogy a politikailag szemben álló felek nem csak meglévő családi kapcsolataikat tartották fenn egymással, de adott esetben újabb rokoni szálak létesítésére is kaphatók lettek volna.

Esterházy Pál már eleve sógorságban állt Bercsényivel, mivel nagybátyja volt Homonnai Drugeth Krisztinának. (Bercsényi első feleségének édesanyja, Esterházy Mária a nádor húga volt.)¹⁵ A nádor fia tehát közeli rokona lett volna kisé-

17-i, más része pedig a 21-i adatot említi: <http://www.genealogy.euweb.cz/hung/hungary.html> (Az előbbi dátumra ld. a Bercsényi- és a Pálffy-, utóbira pedig a Drugeth- és a Forgách-leszármazást.) – NB. Nagy Iván 36. Bártfai Szabó László 28 évesnek mondja Drugeth Krisztinát a halálakor, s ebben biztos, hogy az utóbbi téved.

⁵ Homonnai Drugeth Krisztina első férje Forgách András (1645–1683) volt. Két fiuk, Pál (1677–1746) és Balázs (1678–1683) közül csak az első érte meg a felnőtt kort. Második férjétől, Pálffy Károlytól gyermeke nem született. Ld. alább a 16. jegyzetet is.

⁶ Az úgynevezett korlátó levelek (*revisio aetatis*) adatait a káptalani jegyzőkönyvből idézi Thaly K.: i. m. II. 37–38.

⁷ Rittling László: Mikor volt Bercsényi Miklós második házassága? – Közlemény az Újkor.hu oldalán, 2014.09.07.: <http://ujkor.hu/content/mikor-volt-bercsenyi-miklos-masodik-hazassaga> (a hozzáférés időpontja: 2018. nov. 14.)

⁸ Thaly K.: i. m. II. 323. (forráshivatkozás nélkül)

⁹ Uo. 350.

¹⁰ Thaly K.: i. m. III. 1703–1706. Bp., 1892. 122.

¹¹ Ld. alább a 17. jegyzetet.

¹² Uo. III. 464–465.

¹³ Egyértelmű, hogy a „megholt Antalné” alatt az ő személye értendő.

¹⁴ Esterházy József születési dátuma a szakirodalomban következetlenül szerepel: olvashatunk 1687. május 7-i és 12-i, valamint 1688. május 7-i időpontot is. Az eltérések oka két egymásnak ellentmondó, de alapvető forrásból származó adatra vezethető vissza: az édesapa és az édesanya családi feljegyzéseire. Esterházy Pál feljegyzései szerint József Antal „majusnak ... napján”, „éjfélt után egy óra tájban ... Anno 1687” született, a hiányzó napi dátumot pedig a „legújabb korban írónnal bejegyezve” 12-ére egészítették ki. Thököly Éva ezzel szemben „Anno 1688. die 7. maji sub meridiem” dátumot közöl saját feljegyzéseiben. Ld. korábbi kiadások nyomán újraközölve: Az Esterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár. (Összeállítá gróf Eszterházy János.) Bp., 1901. 226. és 228. Maga a közreadó csak a napi dátum eltérésére figyelte fel, az eltérő évekre nem. Ld. *Esterházy János: Az Esterházy család és oldalágainak leírása*. Bp., 1901. 122. A kérdés az eredeti források ellenőrzése nélkül is eldönthető: a házaspár előző gyermeke, Franciska Jozefa ugyanis (az apa és az anya idézett feljegyzéseinek egybehangzó adatai szerint) 1686. okt. 26-án született. Ebből következik, hogy József nem születhetett a következő év májusának első felében, így az anya feljegyzéseit (1688. május 7.) kell hitelesnek tekintenünk. (Az utólag bejegyzett május 12-i dátum eredete további kutatást igényelne, talán a keresztelés napjáról lehet szó.)

¹⁵ Iványi Emma: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Bp., 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet, 10.) 415.

melt arájának. Hogy a közeli rokonság és az eltérő politikai irányultság nem jelenthetett akadályt Esterházy Pál nádor terveiben, azt épp saját házasságai bizonyítják: előbb féltestvéreinek leányát, Esterházy Orsolyát (1641–1682), majd az ő halála után bő négy hónappal, a javában zajló Thököly-felkelés idején Thököly Évát (1659–1716) vezette oltár elé. (Esterházy József már Thököly Évától született, ha tehát tovább játszadozunk a genealógiai kapcsolatokkal és a politikai megosztottsággal, akkor úgy is fogalmazhatunk, hogy Rákóczi mostohaapjának unokaöccse vette volna feleségül Rákóczi legfőbb bizalmasának leányát. – Az aulikus nádor ajánlata kapcsán alighanem ez ötlík legkésőbb eszünkbe.)

Esterházy Pál és Thököly Éva házassága annak idején egyáltalán nem segítette elő a Bécsi udvar iránt határozottan elkötelezett nádor és a „kuruc király” közeledését, a magyar rendiség első közjogi méltósága és a felkelők vezére sógoráguk ellenére is kibékíthetetlen ellenfelek maradtak. Most sem az atyafiság összekovácsolásának célja lebeghetett Esterházy Pál szemei előtt, hanem a vagyonszerzés. Ezzel kapcsolatos ars poeticáját elég világosan megfogalmazza egy 1687. január 21-én Lakompakon kelt levelében. Ekkor, fontos hadi hírekről szóló tudósítások után a következőkről tájékoztatja Kéry Ferenc császári tábornokot: „Én azonban mostanában bizonyos, jó friss és gazdag özvegyasszonyokat várok ide hozzá, tudnya illik groff Eszterhás Ferencné, Nádasdi Istvánné és Forgács Andrásné asszonyomékat; nem ártana azért az iffiú legényeknek udvarolni itten, válogathatnának az gazdag személyekben.”¹⁶

A házasságkötéseknél persze nem csupán vagyoni és politikai szempontokat mérlegeltek már a régmúltban sem. Erre éppen Bercsényi Zsuzsanna mostohaanyjának aggálya figyelmeztet bennünket: Csáky Krisztina elképzelhetetlennek tartotta, hogy a fiatalokat azok tudta nélkül boronálják össze. Az ő korában és köreiben persze szó sem lehetett a fiatalok szabad választásáról, valódi szerelmi házasságról, de legálabb egy személyes találkozás kapcsán kialakuló kölcsönös

szimpátia meglétét a jobb érzésű szülők szükségesnek tartottak egy életre szóló elkötelezéshez.

Esterházy József végül egy osztrák arisztokrata családból nősült, Bercsényi Zsuzsanna pedig – úgy tűnik, apja és mostohaanyja tudta, közreműködése nélkül – unokanővére, Homonnai Drugeth Mária Klára megözvegyült férjének, gróf Zichy Péternek (1673–1726) nyújtotta a kezét. A másodfokú sógorság miatt a házasságkötéshez pápai diszpenzációra volt szükség. Minderről a pozsonyi Szent Márton-székesegyház anyakönyve tájékoztat bennünket: az esküvőre 1707. december 26-án az orsolyitáknál („Die 26. in festo Sancti Stephani apud Vrsulinas”)¹⁷ került sor. A szertartást a társaskáptalan prépostja, egyszersmind pozsonyi plébános, Volkra Ottó János gróf vezette. A tanúk felsorolása, sajnos, mindössze egy Imre keresztnév lejegyzése után¹⁸ megszakad (az esetleges későbbi folytatáshoz a lap alján több sornyi hely üresen maradt).¹⁹

Bercsényivel Szirmay István tudatta a hírt 1708. január 10-én Pozsonyból: „nem kétlem, értette [...] Nagyságod is gróf Zichy Péter uram házasságát, ki valóban érte volt, hogy Cardinalis [*bíboros*] uram ő Eminentíája²⁰ copulálta [*eskette*] volna gróf Berchényi Zsuzsanna asszonnyal: de nem akarta, már Győrré vitte”. A főgenerális tréfálkozva továbbította a hírt Rákóczinak: „Már nékem is van vöm is; kicsalóm Győrrül, jó lesz quardi damesnek Fiam-Uram!”²¹

Bercsényi Zsuzsanna és Zichy Péter ezek után már csak egy alkalommal fordul elő Bercsényi Miklós levelezésében: Zichy első anyósa (egyben Bercsényi volt sógornője), Keglevich Terézia halálakor a Drugeth-örökség és az addig nagyanyjuk gondviselése alatt lévő Zichy-árvák további sorsa ügyében fordult Rákóczihoz. Tudott már két unokájának megszületéséről, s éppen vejének két anyától való, de egymással anyjuk révén is vér szerinti rokonságban álló gyermekeinek osztozkodása kapcsán vetette fel aggályait.²² Bercsényi Zsuzsanna és Zichy Péter önálló tanulmányt igényelő élettörténete azonban már túlmutat jelen közleményünk tárgyán és keretein.

¹⁶ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Folia Hungarica 1389. Thaly Kálmán kuruc kori okmánygyűjteménye, Fasc. 1a. fol. 115. – A felsorolt asszonyok közül az első saját (kétszeres) sógornője: néhai öccsének özvegye és feleségének nővére, Esterházy Ferencné Thököly Katalin (1655–1701), a második szintén sógornője, Nádasdy Istvánné Thököly Mára, a harmadik pedig unokahúga, Forgács Andrásné Homonnai Drugeth Krisztina (1655–1691) volt. Utóbbi hamarosan, 1687. április 27-én Pálffy Károly felesége lett, ő azonban már augusztusban elesett a török elleni harcok során, Eszék alatt. Drugeth Krisztina félévi özvegyesség után, 1688 farsangján végül Bercsényi Miklóshoz ment nőül. Második férje őt, a harmadik pedig tíz évvel volt nála fiatalabb, korántsem róhatjuk meg tehát a nádort levelének idézett sorai miatt: nagyon is általános elvet fogalmazott meg, amikor gazdag özvegyeket ajánlott az ifjú legények figyelmébe.

¹⁷ Az adat azért fontos, mert Thaly K. az Orsolya-apácák helyett több alkalommal klarisszákat említ. Fentebb idézett sorain kívül ld. még: i. m. III. 79.

¹⁸ „Testes: Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Dominus Emericus...” – Lektorom, Soós István felvetése szerint – akinek egyéb észrevételeit is ez úton szeretném megköszönni – talán báró Esterházy Imre (1663–1745) váci püspökről lehet szó.

¹⁹ Ld. az anyakönyvi bejegyzés világhálón (www.familysearch.org) is elérhető mikrofilmfelvételét.

²⁰ Ti. az 1707 elején Kollonich Lipótot követő esztergomi érsek, Keresztély Ágost szász herceg.

²¹ Bercsényi levele Rákóczihoz. Szokolcs, 1708. jan. 23. Székesi gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. 1704–1712. (Közl: Thaly Kálmán.) II. 1706–1708. Bp., 1877. (Archivum Rákóczianum, I/V.) 521. (No. 6.) és mellékelve hozzá Szirmay idézett levele: 522. (No. 7.)

²² Bercsényi levele Rákóczihoz. Homonna mellett, 1710. júl. 25. Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez. i. m. (Közl: Thaly K.) III. 1708–1711. Bp., 1878. (Archivum Rákóczianum, I/VI.) 578–580. (No. 33.)

MOLNÁR ANDRÁS

Egy országgyűlési követ koronázási élményei Pozsonyban *Deák Antal levelei 1825-ből és 1830-ból*

A közelmúltban látott napvilágot az MTA BTK Történettudományi Intézet Pálffy Géza vezette „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportjának Soós István által szerkesztett tanulmánykötete, mely úttörő módon, rendkívüli alaposággal és részletességgel, több tudományág együttműködésével, külföldi kitekintéssel dolgozta fel az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás – I. Ferenc elsőszülött fia, a később V. Ferdinánd néven uralkodó Habsburg főherceg Pozsonyban, 1830 szeptemberében lezajlott koronázásának – „elfeledett” történetét.¹ E kötet számos szakmai újdonságot, illetve felfedezést tartalmazó tanulmányai elsősorban a koronázás szervezésével kapcsolatos, mindeddig feltáratlan hivatalos iratokra, valamint a korabeli nyomtatványokra és sajtótudósításokra támaszkodnak, felhasznált forrásaik között kevéssé fordulnak elő az 1830. évi országgyűlés résztvevőinek, illetve a Pozsonyban jelenlévő más szemtanúknak szubjektívebb jellegű magánbeszámolóit, mivel ilyenek korábban alig váltak ismertté.² Ez utóbbiak közé tartoznak Deák Antal elveszettnek hitt országgyűlési levelei, melyek hosszú lappangás után, a kötet megjelenését követően kerültek elő.³

Deák Ferenc bátyja, Antal – 1817-től 1821-ig Zala vármegye kapornaki járásának főszolgabírója, majd 1828-tól 1831-ig a megye első alispánja – Zala országgyűlési követeként vett

részt az 1825–1827., 1830. és 1832–1836. évi pozsonyi diétán (utóbbin csak 1833 áprilisának végéig), ahonnét hetente írt baráti, bizalmas leveleket Pusztaszentlászlón élő sógorának, Oszterhueber Józsefnek. Deák Antal ezekben a – kiadatlan – levelekben részletesen beszámolt az országgyűlési tárgyalások menetéről, összegezte a legfontosabb vitákat, jellemezte a tárgyalások egyes résztvevőit, és számos érdekességet közölt a diéta résztvevőinek hétköznapi életéről, illetve Pozsony mindennapjairól. Az 1830. szeptemberi pozsonyi koronázást bemutató kötet tanulmányait kiegészítő jelen írásom – Deák Antal korábbi, 1825. szeptemberi koronázási élményeinek, mint előzményeknek felidézését követően – e levelek közül dolgozza fel, illetve adja közre az 1830. évi koronázásra vonatkozó részleteket.

Deák Antal első országgyűlési követsége idején, 1825 szeptemberében koronázták Pozsonyban magyar királynévá I. Ferenc negyedik feleségét, Karolina Augusztát.⁴ Szeptember 9-én a zalai követ is látta, amint a Szent Korona „fényes pompával, harangok zúgása között” a diéta székhelyére érkezett, és azt a Szent Márton székesegyház kápolnájába vitték.⁵ Az uralkodó szeptember 17-én fényűző külsőségek közepette vonult be nejevel és udvartartásával a koronázó városba.⁶ A szemet kápráztató menet elhaladt Deák Antal országgyűlési szállása, a Schöndorfer (Magyar) utca 445. számú háza⁷ előtt is, így a zalai követ annak emeleti ablakából, mintegy „páholyból” szemlélhette a fényűző bevonulást. Lenyűgözték, ugyanakkor el is gondolkodtatták a pazar külsőségek, amint arról Oszterhueber Józsefnek írt levelében beszámolt:

„17-én pompás, igen-igen pompás volt a bejövétel, ablakom alatt ment el az egész cug;⁸ szép asszonyságok és kisasszonyok által kéréstettem meg három ablakimnak általengedésére, melyet örömmel megcselekedtem. 15, sőt 20.000 ezüstforintos hintók, a legválogatottabb hatos, négyes és kettős igáslovak, paripák is nagy számmal mutatták magokat; a sok arany és ezüst fénylett mind az urakon, mind

¹ Egy elfeledett koronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén. (Szerk. Soós István.) Bp., 2017. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) (a továbbiakban: Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás.) Írásom szakmai átnézéséért Völgyesi Orsolyának tartozom köszönettel.

² A kötet e források közül leginkább az országgyűlésen jelen levő Ragályi Gedeon Csernyus Andrásnak írt leveleit, valamint gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplóját hasznosította. Vö. *Völgyesi Orsolya: A rendek és a koronázási hitlevél vitája az 1830. évi országgyűlésen.* In: Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 28., 31., *Soós István: Királykoronázás Pozsonyban* 1830. szeptember 28-án. In: Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 37–38., 59–61., 63., 65., 73., 81., 98–101.

³ Országgyűlési Könyvtár, Magyar Parlamenti Gyűjtemény, Deák Antal levelei: bizalmas országgyűlési tudósítások Pozsonyból 1825–1832-ig sógorához (Tarányi-Oszterhueber Józsefhez) és testvéréhez Deák Ferenchez, Deák Antal. Pozsony, 1825–1833. - 4 doboz (138 levél); Leltári száma: OGY: 918.747:1–4. (a továbbiakban: OGYK MPGY Deák Antal levelei.) Ezúton is köszönetet mondok az Országgyűlési Könyvtár munkatársainak, Markója Szilárd igazgatónak és Villám Judit osztályvezetőnek azért, hogy felhívták figyelmemet a levelekre, és lehetővé tették azok feldolgozását.

⁴ *Štefan Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepek 1563–1830.* Bp., 1986. 48.

⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1825. szeptember 9. 1. Vö. Hazai s Külföldi Tudósítások 1825. szeptember 17. 23. sz. 179–180.

⁶ Hazai s Külföldi Tudósítások 1825. szeptember 24. 25. sz. 193–196.

⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1825. szeptember 9. 1.

⁸ Der Zug: felvonulás, menet.

a cselédeken, úgy, hogy röviden szólva, nem egy magyar királynak, de egy fél Európával bíró fejedelemmel is elég lett volna a pompa, amit a nemzet tett; a nemzet, egy olyan nemzet, mely átaljában a megnyomattatásról, ősi törvényeinek sértéséről, jövedelmeinek megcsorbulásáról, és egyszerűen a pénztelenségről panaszkodik; így vagyunk mi, magyarok, nem egyeznek meg beszédjeink tetteinkkel, nem vagyunk önnön magunknak consequensei.”⁹

Karolina Augusztia királyné koronázására 1825. szeptember 27-én került sor Pozsonyban. A színpompás koronázási menet reggel fél 8-kor indult az uralkodó szállásától, a primási palotától. Északon, a Szent Mihály kapunál hagyta el az Óvárost, majd azt északkeletről, a piactereken át megkerülve, keletről, a Szent Lőrinc kapun át tért oda vissza, és a Hosszú utcán át, harangzúgás közepette vonult a Szent Márton székesegyház Duna felőli bejáratához. A menet élén, lóháton haladt a király, nyitott hintóban pedig a királyné, fogadva az ünneplő tömeg hódolatát. A lépcsőzetes lelátókkal beépített, előkelő vendégekké zsúfolásig megtelt koronázó templomban tartott egyházi szertartáson Kopácsy József veszprémi püspök helyezte Karolina Augusztia fejére a királynéi koronát, miközben József nádor és Rudnay Sándor esztergomi érsek a jobb vállához érintették a Szent Koronát, valamint kezébe adták az országalmát és a királyi pálcát. A koronázási mise, illetve az egyházi szertartás végeztével az udvar és kísérete a Hosszú utcán, a Városháza piacát érintve vonult vissza az uralkodó szállására. Mindez dél körül ért véget, majd délután egy órakor kezdődött a primási palota nagytermében a reprezentatív koronázási díszbéd. Ezt követte két órakor a rendek megvendégelése a pozsonyi Redout (vígadó vagy bálház) termeiben. A gazdag lakomán mintegy 700 meghívott látott vendégül az oda látogató uralkodópár. Este magyar nyelvű színházi díszelőadás zárta az ünnepi események sorát a kivilágított, fényárban úszó koronázó városban.¹⁰

Deák Antal nem vett részt a koronázási szertartáson, és általában véve is távolságtartással figyelte a számára idegen, fényűző ceremónia eseményeit. „A királyné koronáztatása fényes pompával, a szokott rendtartások mellett e folyó hónapnak 25-én valósággal véghezment. A nagy fény, a sok gazdag ruha, a temérdek ember sokasága leírhatatlan. Nem is foglalom el vele figyelmedet, tudván, hogy Te is velem egy érzéssel bírván, csak azt gondolod: vanitas vanitatum et omnia vanitas!”¹¹ – írta ekkor sógorának, hozzátéve, hogy őt is felszolgálónak nevezték ki a koronázási díszbédhez. A zalai követ, nem lévén tisztában lemondhatatlan feladatával, gróf Illésházy István királyi étkefőgömesterhez fordult segítségért, Illésházy azonban maga is tanácstalan volt.

⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1825. szeptember 20. 2–3. (Nem vagyunk önnön magunknak consequensei: nem vagyunk következetesek.)

¹⁰ Hazai s Külföldi Tudósítások 1825. szeptember 28. (26. sz.) 203., október 1. (27. sz.) 209–213., október 5. (28. sz.) 217–221., október 8. (29. sz.) 225–226., Magyar Kurir 1825. szeptember 30. XXVII. sz. 211–216., október 4. XXVIII. sz. 217–219., Städtische Pressburger Zeitung 1825. október 4. Nr. 78. 1051–1056., október 7. Nr. 79. 1066–1070., október 11. Nr. 80. 1078–1079.

¹¹ Hiábavalóság, minden (csupa) hiábavalóság!

„Elérkezvén tehát a vasárnap – folytatta beszámolóját Deák Antal –, legszebb ruhámba felöltözvén, az új hivatalom átvételére öfelsége evőszállájába¹² elmentem, de mivel ott senki sem kérdezett, hogy miért jöttem, látván azt is, hogy öfelségek bizony nálam nélkül is jóllaknak, de leginkább, hogy se conventióm,¹³ se foglalom nem volt az új szolgálatomra, magam magammal dispensáltam,¹⁴ s anélkül, hogy elbúcsúztam volna, eltávoztam a reginale prandiumra,¹⁵ ahol a Redout szálláiban 550 statusok¹⁶ és mágnások falatoztak. Nagy volt ez az ebéd, öfelségek is eljöttek az ott ebédezőket megtekinteni; hangzott a sok vivát, de amint tapasztaltam, a Champagner boutelliák¹⁷ jobban hangoztatták azt, mint a belső szívbeli érzés.”¹⁸

Amikor az uralkodó, I. Ferenc közel öt évvel később, 1830. július 15-én ugyanazon év szeptember 8-ára hívta össze Pozsonyba a magyar országgyűlést, már Bécsben is érezhető volt az újabb francia forradalom előszele, ezért – tekintettel az Európa-szerte fellángolt társadalmi elégedetlenségekre és függetlenségi törekvésekre – mindössze két fontos kérdést tűzött a diéta napirendjére. Látva a francia uralkodócsalád hatalmának megingását, saját dinasztiajának uralmon maradását, valamint a bécsi udvarban zajló trónutódlási vita mielőbbi eldöntése érdekében kérte a trónörökös, Ferdinánd főherceg előzetes megkoronázását, a Habsburg-monarchiát fenyegető háborús veszély miatt pedig javasolta a hadsereg magyar ezredeinek újoncokkal történő kiegészítését.¹⁹

Az uralkodó szinte az országgyűlés összehívásával egyidejűleg, július 17-én utasította gróf Reviczky Ádám kancellárt, hogy a magyar kormányzati szervek és hatóságok kezdjék meg a diéta idején Pozsonyban tartandó koronázás előkészítését. Az illetékesek a következő hetekben, hónapokban intézkedtek a császári és királyi testőrségek és a koronázást biztosító katonai egységek Pozsonyba vezényléséről, kidolgozták a koronázási ceremónia pontos tervezetét, jóváhagyták és kiadták a koronázási ordót, elrendelték a koronázási zászlók és érmék elkészítését, gondoskodtak az uralkodócsalád tagjainak és az udvari méltóságoknak pozsonyi elszállásolásáról, majd Budáról az országgyűlés székhelyére szállították a koronaékszereket. A Szent Korona és a felségjelvények 1830. szeptember 7-én délután öt óra körül, zuhogó esőben, harangok zúgása és ágyúdörgés közepette érkeztek Pozsonyba. Drága hintókon és ruhákban bevonuló kíséretüket katonai és polgárőrségi

¹² Értsd: ebédlő termébe.

¹³ Megállapodásom, szerződéseim.

¹⁴ Felmentettem.

¹⁵ A királyné tiszteletére a rendeknek adott ebédre.

¹⁶ Rendek, köznemesek.

¹⁷ Pezsgős palackok.

¹⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1825. szeptember 26. 1–2. A zalai követ nem tartotta meg a számára a szertartást követően adományozott két koronázási arany emlékérmét vagy koronázási zsetont, hanem a hűgának, Deák Klárának, Oszterhieber József feleségének ajándékozta azokat (OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1825. október 9. 8.).

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL ZML) Zala vármegye nemesi köz- és kisgyűléseinek iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: kgy. jkv.) 1830: 2043. (a királyi meghívólevél szövege), Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. 2. jav. bőv. kiad. Pest, 1868. I. k. 227–230., Soós I.: i. m. 37–38.

díszegység, valamint a rossz idő ellenére is hatalmas tömeg fogadta a pozsonyi belvárosban, ahol a koronaékszereket tartalmazó ládát a Szent Márton székesegyház kapójánál vasráccsal védett sekrestyéjében helyezték el.²⁰

A korona pozsonyi fogadtatásának szemtanúja volt az előző napon a városba érkezett, alapvetően konzervatív fel fogású, a nemesi tradíciókhoz ragaszkodó, ám a felvilágosult, illetve szabadelvű eszmékről is tájékozott Zala megyei országgyűlési követ, Deák Antal is, akit a koronát körülvevő pompa és fényűzés ambivalens, kissé eretnek gondolatokra ragadtattott. Két nappal később az alábbiakat írta sógorának a Szent Korona jelentőségéről:

„Magam is a nép tolongásai közbe szorulván, alkalmatosságot adott a fényes látomány afelől való elmélkedésemre, ha valjon egy idegen nemzetbeli, kivált gyökeres republicanus²¹ ember itt megjelenvén, látná, hogy egy minden élet és lélek nélkül lévő portékának mint lehet oly hathatós morális erőt tulajdonítani, hogy annak ennyi pompa tetetik idvezlésére, valjon nem hinné-e inkább azt, hogy mi a felvilágosulásnak még setét századaiban ábrándozunk egy arany bálvány tiszteltetésével, mint azt, hogy az uralkodói despotismusnak fanaticus²² hódolói vagyunk, kik a megkoronázott főnek kormánya nélkül magunkat vezérelni és igazgattatni nem is tudnánk, pedig úgy van; egy magyar aristocrátának²³ legtisztább felvilágosodása mellett is azt kell hinnie, mert constitutionalis²⁴ dogmája, hogy a törvényesen megkoronázott király lehet csak törvényes kormányzója, s enélkül a király nem is lehet király; amaz nevetségének tárgyává tenné azt, amiben emez hathatós erőt lel, s mind a kettőnek igazsága van a maga nézőpontjában.”²⁵

Deák Antal szeptember 9-én, a fenti gondolatok papírra vetésekor – az országgyűlés megnyitására várakozó követársaihoz hasonlóan – még semmi biztosat nem tudott az uralkodó Pozsonyba érkezéséről és a koronázás napjáról, azt azonban ő is látta, hogy javában zajlanak az ünnepi díszkivilágítás és a diadalkapuk építésének előkészületei.²⁶ A koronázás időpontját ugyanis csak azt követően lehetett kitzújni, hogy a magyar országgyűlés jóváhagyta az úgynevezett koronázási hitlevél (az alkotmány megtartására tett uralkodói ígéretet rögzítő ünnepélyes királyi oklevél) pontos szövegét. A koronázási hitlevél vitáját szeptember 17-én kezdte meg, és egy héttel később, szeptember 24-én zárta le az országgyűlés.²⁷ Noha Deák Antal e vitának részleteiről, illetve saját felszólalásairól nem tudósított sógorához intézett leveleiben, más forrásokból tudjuk, hogy a szeptember 18-i kerületi ülésen ő is a koronázási hitlevél megváltoztatása mellett foglalt állást – arra hivatkozva, hogy erre az ausztriai ház uralkodása óta

már többször volt példa –, és be kívánta vetetni a hitlevélbe, hogy az uralkodó halálát követően trónra lépő új király hat hónapon belül köteles legyen összehívni az országgyűlést, melyen orvosolni kell az elintézetlen sérelmeket.²⁸ Ekkor ugyan sikerült megegyezni a hitlevél kiegészítésében, az alsótábla szeptember 22-i országos ülésén azonban a többség elvetette a korábbi koronázási hitlevél bővítésére vonatkozó indítványokat, és az 1792. évi hitlevél változatlanul hagyása mellett foglalt állást. A megyéje nevében felszólaló Deák Antal ekkor csak annyit tudott elérni, hogy az országgyűlés jegyzőkönyvébe iktattatta a zalai kívánságokat, nevezetesen: a hitlevelet egészítsék ki az 1825–1827. évi országgyűlésen elfogadott 3. és 4. törvénycikkkel (amelyek az ország alaptörvényeinek érvényben maradását, valamint az 1790:19. törvénycikk rendelkezéseinek betartását garantálták), továbbá azzal a javaslat-tal, hogy „a megkoronázandó koronaherceg által kormánya kezdetével fél esztendő alatt” tartson országgyűlést. Mindezen túl kiharcolták még a rendek, hogy az 1792. évi koronázási hitlevél elfogadása elé beiktatták az „ezúttal” szót, amivel biztosították maguknak a jogot, hogy a hitlevél szövegét a jövőben megváltoztathatják.²⁹

A hitlevél, illetve a koronázás ügyében készített országgyűlési feliratot a szeptember 24-ei vegyes ülésen hagyták jóvá, és azt azonnal felterjesztették az uralkodóhoz. Még aznap megérkezett I. Ferenc válasza, melyben szeptember 26-ára tűzte ki a koronázás időpontját,³⁰ a szertartásra azonban mégsem kerülhetett sor az adott napon a kedvezőtlen körülmények miatt. Deák Antal is megörökítette leveleiben, hogy 1830 szeptemberének pozsonyi időjárása szinte mindvégig rendkívül csapadékos volt,³¹ szeptember 13-án például akkora eső esett, hogy elmaradt a diétára érkező uralkodó és udvartartása nyilvános, ünnepélyes fogadtatása,³² szeptember

²⁰ Soós I.: i. m. 38–59.

²¹ A köztársaság híve, köztársaságpárti.

²² Önkényuralomnak vakbuzgó.

²³ Itt: nemesnek.

²⁴ Alkotmányos.

²⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 9. 1–2. A levél részletének másolata: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 1385. Eötvös Károly vegyes jegyzetei. ff. 117. Kihagyásokkal, és helyenként átfogalmazva közli: *Eötvös Károly: Deák Ferenc és családja*. Budapest, 1905. II. k. 222–223.

²⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 9. 6.

²⁷ *Völgyesi O.*: i. m. 25–31.

²⁸ *Joseph Orosz: Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahre 1830*. Leipzig, 1831. I. k. 13., vö. *Völgyesi O.*: i. m. 26. Deák Antal ugyanezen a napon írta megyéje másodalispánjának, Sellyey Eleknek: „A coronatio napja még bizonytalan, de a szörnyű sok mindenféle készülék egyre tetetnek; ritka innep a hazában, azért, úgy látom, ritka fényességgel is fog az teljesíteni.” MNL ZML Sellyey család iratai, 10. doboz 1/a. pallium (a továbbiakban: Sellyey cs. ir. 10. d. 1/a. pall.) Deák Antal levele Sellyey Elekhez, Pozsony, 1830. szeptember 18.

²⁹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien. Kaiser Franz Akten. Karton 146. (alt 148.) No. III. Abligati Comitatum 1830. 46–48. (Deák Antal politikai minősítése), Felső Ferencz austriai császár, Magyar- és Csehország koronás királyától Posony szabad királyi városába 1830-ik esztendőben, Szent Mihály havának 8-ik napjára rendeltetett magyar országgyűlésének jegyzőkönyve. Posonyban, 1830. 34–35., ZML kgy. jkv. 1830: 2728. (a zalai követek jelentése, Pozsony, 1830. szeptember 30.), vö. *Ferenczi Zoltán: Deák élete*. Bp., 1904. I. k. 75., *Deák Gáborné: Adatok Deák Antal politikai pályafutásához*. In: *Zalai történeti tanulmányok*. (Szerk. Bilkei Irén.) Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 191.

³⁰ *Völgyesi O.*: i. m. 30., *Soós I.*: i. m. 68.

³¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 9. 6. p., szeptember 16. 1., szeptember 27. 9., MNL ZML Sellyey cs. ir. 10. d. 1/a. pall. Deák Antal levele Sellyey Elekhez, Pozsony, 1830. szeptember 18. Vö. *Réthly Antal: Időjárásai események és elemi csapások Magyarországon 1801–1900-ig*. I. k. Bp., 1998. 309.

³² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 16. 1. Vö. *Réthly A.*: i. m. I. k. 309., *Soós I.*: i. m. 60–61. p.

26-án pedig a városra zúduló felhőszakadás miatt kellett elhalasztani az aznapra tervezett koronázást.³³

A király által a rendek tiszteltére, régi hagyomány szerint adandó lakoma, az úgynevezett koronázási bankett előkészületei azonban már annyira előrehaladtak, hogy azt nem lehetett elnapolni. Azért tehát, nehogy kárba vesszenek az elkészített ételek, szeptember 26-án délutáni egy órára, a pozsonyi Redout termeibe hirdették meg a bankettet, amelyre összesen 750 vendéget – 385 mágnást, valamint 365 országgyűlési küldöttet és nemest – hívtak meg. A felfokozott hangulatú lakomáról szóló hivatalos jelentések részletesen tudósítottak az esemény protokolláris rendjéről, az ott megjelenő uralkodó és a trónörökös lelkes megjelenéséről, egyes magánbeszámolók azonban a banketten történt visszasságokat is megörökítették.³⁴

Arról, hogy a bankett szervezetlenül, a meghirdetettnél jóval korábban kezdődött, illetéktelen személyek foglalták el számos meghívott helyét, egy követ pedig botrányosan viselkedett, legrészletesebben a lakomáról kiszorult Deák Antal számolt be egyik, Oszterhueber Józsefhez írt levelében:³⁵

„Elhalasztatván boldogabb és tisztább időre a coronatio,³⁶ az ezzel öszvekött regnicolaris³⁷ ebéd mégis megtartott; elkészítvén tudniillik a szakácsok a sok mindenféle edelt, nehogy a fagylatatok ismét felolvadjanak, a cukor sütemények megpenészesedjenek, s a sültök elavasuljanak, szükségesnek látták mindezeket megemésztetni; azért ezen ebédre a regnicolák³⁸ meghivatattva lettek. Ezen általános meghívással a regnicola szó által minden, a hazában lakó ember szabadságot, sőt just³⁹ formált magának az ebédben részesülni, s ugyan azért a legnagyobb rendtelenséggel menvén minden. Holmi sok hejában⁴⁰ való emberek, sőt, amint tudunkra esett, nem csak oda nem illő cancellisták,⁴¹ oskolás gyerekek, hanem még mesteremberek és szolgák is díszes magyar öltözetet vévén fel, nem általlották álorcás képekkel magokat a nemes rend közé keverni, s az ablegatusok⁴² helyeit elfoglalni. Egy órára volt az ebéd hirdetve; ezen hirdetményhez tartván magunkat, három fertály⁴³ egyre jelentünk meg a Redout szallában,⁴⁴ hol tudniillik az ebéd adatott, s már nemcsak minden hely az asztaloknál elfoglalva volt, hanem maga az ebédévés is régen elkezdett. Legalább 60 követek, kik közül magam is valék, ezen ebédből nem részesültünk. Mi ugyan mindnyájan, kiket nem a gyomornak megtöltése, hanem egyedül csak az illendőség vezetett oda, ezen ottani helyeink elfoglalásán nem sokat törődtünk, csak azért neheztelénk leginkább, hogy ilyes nevezetes alkalommal minden jó rendtartás számkivetve lévén, az éhket töltő haszontalan, hitván embereknek kellett helyeinkre ülni;

³³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 27. 10. Vö. Réthly A.: i. m. I. k. 309., Soós I.: i. m. 70–71.

³⁴ Soós I.: i. m. 71–73.

³⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 27. 11–12. Koronázási szertartás.

³⁶ Országos, itt: országgyűlési.

³⁷ Az országgyűlés résztvevői.

³⁸ Jogot.

³⁹ Értsd: hiába.

⁴⁰ Írnokok, irodai alkalmazottak.

⁴¹ Országgyűlési követek.

⁴² Háromnegyed.

⁴³ A pozsonyi Redout nagytermében.

azonban ez megtörtént, mi azért mégis tracteurba⁴⁵ menvén, jólaktunk; hanem egy dísztelen, s mindnyájunknak kedvetlen történet adta elől magát. Almásky Lajos,⁴⁶ Szepes vármegyei követ a királyi Champagnerban⁴⁷ jobb írt érzéven, mint a Tatra havasain kékelő kőkény lévben, a rendes sinórmértéken túl hágván, magát abból, amint mondják, jól felborozta, s nem tudni, micsoda szemtelenséggel, az ebéd közben a terített asztal közepére fellépvén, egy boutelia borral declamálni⁴⁸ akart, többen azonban a láрма között őtet, mint illetlen tettnek cselekvőjét, lehúzni az asztalról nem tudván, egész zsemlelkel kezdették hajigálni. Erre a borgőztől tántorodott ember még inkább megfelejtkezvén minden díszes tiszteltéről, kirántott kardjával kezdett hadonászni, míg végre csakugyan lerángatták őtet. Ezen cselekedetet általjában szégyeneljük, szívünkön vévén leginkább azt, hogy éppen követnek és viceispánynak⁴⁹ kellett ezen szemtelenkedést elkövetni. Micsoda gondolkozással lesznek az ott jelen volt több rendű külső országai lakosok a magyar nemzetről, mikor a törvényhozó testnek egy tagja és repraesentánsa⁵⁰ a mértékletesség, józanság és illő magaviselet helyett a zabolátlan indulatnak követőjévé tévén magát, olyant cselekedett, mellyel magát, vármegyéjét, s az egész hazát is becsteleníti; de még jó az, hogy ő, és nem más követtársunk vetemedett ezen maga elfelejtkezésére.”⁵¹

Ezek után az első derűsnek ígérkező napon, 1830. szeptember 28-án került sor Ferdinánd főherceg megkoronázására. Az egyházi ceremóniát a Szent Márton székesegyházban tartották, majd a koronázás világi szertartáselemei következtek különböző helyszíneken. Az előkelőségek előbb a Ferencesek templomába vonultak, ahol az újonnan megkoronázott király aransarkantyús vitézeket avatott a Szent Istvánnak tulajdonított karddal, azután az Irgalmas-rendiek terén zajlott le a király nyilvános eskütétele, majd a Duna-parton emelt Királydombon tette meg Ferdinánd főherceg a nevezetes kardvágásokat, végül pedig a primási palotában került sor a hivatalos eseményeket lezáró zártkörű koronázási díszebédre. Ezt követően késő estig folytatódott az ünneplés Pozsony közterületein: a város népét ingyen osztott ökörsülttel és szőkőkútból folyó borral vendégelték meg, a Főtéren pedig katonazenekar adott térzenét. A pazar külsőségek közepette megrendezett koronázási ceremónia méltó befejezése volt a város esti díszkivilágítása, melynek fényét tovább emelte, hogy a megkoronázott király és kísérete hintókon, a nép ünneplése közepette járta be a kivilágított tereket, utcákat.⁵²

Deák Antal zalai követ, aki maga is jelen volt a ceremónia egyes nyilvános, világi aktusain, részben személyes tapasztalatai, részben követtársainak elmondásai alapján

⁴⁵ Vendéglőbe.

⁴⁶ Almásky Lajos (1765–1838), Szepes vármegye első alispánja, megyéjének 1825–1827-ben, 1830-ban és 1832–1833-ban előbb ellenzéki, majd konzervatív országgyűlési követe, végül királyi tanácsos, akit kortársai erkölcsellennek tartottak. Vö. Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. Bp., 2011. I. k. 787–788.

⁴⁷ Pezsgőben.

⁴⁸ Szónokolni.

⁴⁹ Vármegyei alispánnak.

⁵⁰ Képviselője.

⁵¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 27. 11–12. Soós I.: i. m. 82–98.

a következőképpen örökítette meg e számára rendkívül emlékezetes nap eseményeit a sógorához intézett levelében:⁵³

„A szeptember 26-áról elmaradott coronatio szeptember 28-án véghez ment; már hajnalban a várból aládörgő ágyúk hirdették nemzetünk ezen jeles innepének megtartását. Az idő tiszta, szép és kellemes meleg volt, alkalmas tehát arra, hogy egy ily ritka tüneményű szertartás célját érhesse. Az a pompa, az a sok-sok fényes öltözet, drága lovak, ritka szépségű nyereg készületek, s minden, ami tündöklő csak lehetett, mely ezen innepnek megülésével öszvekapcsolva volt, az embernek nemcsak szemét elfoglalva tartotta, de érzéseit is úgy elragadta, hogy talán az egeken is túl hordozván, hosszas idő után csapta meg oda vissza, ahonét első kikapattatása történt. Kedves Sógor, nem képes azt emberi elme is képzelné előré, amit az ember itt tulajdon szemével látott, és így, hidd el, az én tollam, bár középszerű tehetsége némely tárgyaknak leírását felvállalni elég bátornak tartaná is magát, ezúttal az írt napnak tüneményeit előadni elégtelen. Közönséges megvallása volt a sok idegen nézőknek az, hogy Európának minden nemzetei közül egyedül csak a magyar nemzet tüntetheti ki a maga méltóságát ily ragyogó fényvel. Temérdek sok ember volt a nézőhelyeken, noha számosabb bécsi lakosok az idő kellemetlenségétől megijedve, bizonytalanok maradván ezen caeremoniáknak⁵⁴ mikor lehető megtartásában, visszaköltöztek, és így részt a coronatio látásában nem vettek. A rend, mellyel a coronatio történt, azon, már szokásban vett móddal történt, melyet, úgy reményelem, mind Decsyben,⁵⁵ mind a diaetalis actákban⁵⁶ is olvastál. Reggel hét órakor már az iteni káptalan templomában öszvegyülekeztek a rendek, s ott véghezmenvén a coronatio, gyalog az újonnan koronázott király a rendekkel együtt a Barátok templomába ment, hol aranysarkantyús vitézeket ütött, mintegy 26[-ot]. Ezek közül, amennyire eszembe jut, a követek közül volt Radvánszky⁵⁷ zólyomi, Tököly⁵⁸ csanádi, Novák⁵⁹ békési, Faschó⁶⁰ aradi, Jablanczy⁶¹ mosoni, Muslay⁶² temesi, Almássy⁶³ szepesi, Jankovich⁶⁴ verőcei követek. Ezekon kívül Bar-

tal György⁶⁵ referendarius, Jankovich Izidor,⁶⁶ Tallián Antal,⁶⁷ a köszögi, Mérey Sándor,⁶⁸ ennek sógora, etc.⁶⁹ A Barátok templomából kijövén, mind a király, V. Ferdinánd,⁷⁰ mind a zászlós urak, érsekek, püspökök és rendek is lóra kaptak (noha talán a püspökökről inkább azt mondhatnám: lóra emeltettek), és a Szent Mihály-i kapun által az Irgalmas Barátok előtt evégett felállított, s a nemzeti három színnel ékeskedő posztószőnyeggel bevont magasabb állásig harsszó muzsikaszóval és szünetlen ágyúdörgések és harangok zúgási között jöttek, elől vitetvén az országhoz tartozó részeknek zászlói lóháton; nem tudom, ha egy okosabb török basa azok között Servíát, Bosniát, Bulgariát, Valachiát⁷¹ képező zászlókat megpillantotta volna, nem nevette volna-e magát agyon? Ezen magasabb emeletnél az új király kísérelőjével megállván, lováról a többivel együtt leszállott, s azon állásra felment, ahová vele együtt felmentek a palatinus,⁷² a primás és az egri érsek, minthogy a kalocsai érsek, kinek egyébaránt hivataljához tartozna ezen caeremoniákba befolyással lenni, beteges állapotja miatt a mostani diaetan⁷³ meg sem jelent, úgy a judex curiae⁷⁴ gróf Cziráky,⁷⁵ a cancellarius gróf Reviczky,⁷⁶ a királyi főlovászmester gróf Zichy Ferenc,⁷⁷ a horvátországi bán gróf Gyulay⁷⁸ és a gárdakapitány herceg Eszterházy Miklós.⁷⁹ És ezeknek, valamint az állás alatt körülálló rendeknek és nemzet képviselőinek személyes jelenlétében a primás által elmondott hitforma után az ország jussainak és szabadságainak fenntartására megesküdött, és hitét, mint a mi egyedül való kezeskedés[ünk] és garantiánk külső és belső jelét, letette, melynek letétele után a palatinus fennszóval mondván: Ferdinandus V-us Rex vivat!⁸⁰ A körülálló sokaság által a sok vivát és éljen hang szakadatlan zúgott; a katonaság ekkor adott három salvet,⁸¹ az ágyúk újra bömböltek, és így az egész sokaság ismét útját a Király-dombig, a szokott vágások megtétele végett folytatta,

Pálmány B.: i. m. I. k. 961–962.

⁶⁵ Bartal György (1785–1865), Pozsony vármegye korábbi első alispánja és (1825–1827-ben) ellenzéki országgyűlési követe, 1830-tól a bécsi magyar királyi udvari kancellária előadó tanácsosa, később a kancellária közjogi előadója, aranysarkantyús vitéz. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 811–813.

⁶⁶ Jankovich Izidor (1789–1857), cs. kir. kamarás, Pozsega vármegye követe az 1825–1827. évi országgyűlésen, aranysarkantyús vitéz. *V. Pálmány B.*: i. m. I. k. 963.

⁶⁷ Tallián Antal, ifjabb (1788–1867), cs. kir. kamarás, a köszegi Dunántúli Kerületi Tábla ülnöke, aranysarkantyús vitéz.

⁶⁸ Mérey Sándor (1779–1848), cs. kir. kamarás, 1830-tól a bécsi magyar királyi udvari Kancellária előadó tanácsosa, aranysarkantyús vitéz, 1831-től 1833-ig királyi személynök. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 663–664.

⁶⁹ És a többi [lett még aranysarkantyús vitéz].

⁷⁰ Ferdinánd, V., Habsburg (1793–1875), 1835-től 1848-ig magyar király és (I. Ferdinánd néven) osztrák császár.

⁷¹ A Szerb Fejedelemség, Bosznia, Bulgária és a Havasalföldi Fejedelemség ekkor a Török Birodalom fennhatósága alá tartozott.

⁷² Nádor.

⁷³ Országgyűlésen.

⁷⁴ Országbíró.

⁷⁵ Cziráky Antal gróf (1772–1852), cs. kir. kamarás, 1828-tól 1839-ig országbíró. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 146–147.

⁷⁶ Reviczky Ádám gróf (1786–1862), 1828-tól 1836-ig magyar királyi udvari főkancellár. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 161–162.

⁷⁷ Zichy Ferenc gróf (1774–1861), 1825-től Bihar vármegye főispánja, 1830-tól 1837-ig királyi főlovászmester. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 165–167.

⁷⁸ Gyulay Ignác gróf (1763–1831), cs. kir. altábornagy, 1806-tól 1831-ig horvát bán. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 151.

⁷⁹ Eszterházy II. Miklós herceg (1765–1833), 1817-től cs. kir. tábornagy, 1803-tól haláláig a bécsi magyar királyi testőrség kapitánya. *Vö. Hellebroth Kálmán*: A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. Bp., 1939. 140.

⁸⁰ Éljen V. Ferdinánd király!

⁸¹ Üdvözlő sortüzet.

⁵³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. október 1. 2–6.

⁵⁴ Szertartásoknak.

⁵⁵ Decsy Sámuel Bécsben, 1792-ben megjelent könyve, „A magyar szent koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak története”.

⁵⁶ Országgyűlési okmányokban.

⁵⁷ Radvánszky Lajos (1785–1847), Zólyom vármegye főjegyzője és ellenzéki országgyűlési követe 1830-ban. Aranysarkantyús vitéz, királyi tanácsos, 1832-től megyéje első alispánja. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 1111–1112.

⁵⁸ Tököly Péter (1784/85–1844), Csanád vármegye első alispánja, 1825–1827-ben és 1830-ban kormánypartii országgyűlési követe. Aranysarkantyús vitéz, királyi tanácsos, 1832-től megyéje főispáni helytartója. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 1209.

⁵⁹ Novák Antal (1797–1843), Békés vármegye főjegyzője, 1830-ban és 1832–1834-ben mérsékelt ellenzéki országgyűlési követe. Aranysarkantyús vitéz, 1837-től megyéje első alispánja. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 1054–1055.

⁶⁰ Faschó József (1795–1866), Arad vármegye főügyésze, 1825–1827-ben, 1830-ban és 1839–1840-ben kormánypartii országgyűlési követe. Aranysarkantyús vitéz, királyi tanácsos, 1845-től megyéje főispáni helytartója. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 902–903.

⁶¹ Jablanczy Károly (1762–1832), Moson vármegye főügyésze és 1830-ban kormánypartii országgyűlési követe. Királyi udvarnok, aranysarkantyús vitéz, 1832-ben megyéje másodalispánja. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 955–956.

⁶² Muslay László (1783–1840), Temes vármegye másodalispánja, 1825–1827-ben és 1830-ban országgyűlési követe. Aranysarkantyús vitéz, királyi tanácsos, 1832-től megyéje első alispánja. *Vö. Pálmány B.*: i. m. I. k. 1043.

⁶³ Almássy Lajos szepesi követ.

⁶⁴ Jankovich Antal (1784–1849), cs. kir. kamarás, 1830-ban Verőce vármegye kormánypartii országgyűlési követe, aranysarkantyús vitéz. *Vö.*

ahonnét délután egy óra tájban a primatialis házba⁸² visszament, és így az új király megkoronázott lévén, nem félhet már a nemzet, hogy jóvendőre is ne legyen királya. Én, kit mint legislator⁸³ és követet az egész caeremoniak között csak az interessalt,⁸⁴ hogy Ferdinánd által aláírva, s még a múlt heti egyik elegyes ülésben elől is adva lévén a diploma,⁸⁵ a hitét is valóságosan általa letetve lenni lássam, s így tökéletes hivatalos jelentést tenni tudhassak ide küldtetésemnek ezen fő ágáról, leginkább ügyeltem arra, hogy az esküvés helye körül magamnak jó álláspontot vehessek, így tehát megjelenvén itt, szemmel látott tanúja valék a pór nép zabolátlan erőszakoskodásának. Alig végezte el a király az esküvést, de még le sem jött az állásról, már nekiállottak erőszakos oda furdalással az alacsony szemét emberek a posztót, mellyel az állás bevonva volt, szaggatni és tépni annyira, hogy csak a király lába alatt, amíg el nem megy is, hagyának meg egy darabot; bottal kellett őket elverni. Úgy jött ki a dolog, mint mikor a kuttyák a csontot veszekednek, s végre egymást marják, mert ezek is irigylvén egymásnak a koncot, egymástól kezdték elrángatni a már elragadott prédát, úgy, hogy szinte láttam azt is, hogy vagy 12 ember összeveszvéen, egymást annyira öklözték és verték, hogy néhány Pozsony vármegyei katonákkal kellett őket elhelyeztetni egymástól; azonban az ilyes tódulásoknál már csak ez is meg szokott lenni; úgy látszik, mintha ez is egy ága volna a caeremoniának. A pénzt,⁸⁶ melyet ezúttal a nép közé szórni szoktak, s most is valóságosan szórni kezdtettek, el kellett tenni s a szórást abban hagyni, mert akik ezen foglalatosságra alkalmaztatva valának, a pórsereg mohó kapkodásai miatt veszedelemben voltak, nemcsak a zacskókat kezekből kiragadtatni látni, de még magokban is valamely kárt és sérelmet várhatni.

Érzékeny jelenés volt – mondják azok, kik a templomban közebb állva látták – az, hogy az új király, minek előtte a coronát fejébe tették, az ott jelen lévő édesatyja⁸⁷ elejbe térdepelve leborult és tőle atyai áldást kért, kitől azt megkapván, tetetett fel a corona fejébe. Szíves jóindulatot mutat, de valóban az ő nagyon jó szívéről különösen is dicsértetik ez a fejedelem; tapasztaltam én is beszédeiből, melyet azon alkalommal, midőn a követek vármegyénként nekibe bemutatattak, és így én is nála voltam,⁸⁸ tett; leereszkedő nyájasság és emberszeretet látszott ki minden vonásából; ha azonban ez elegendő-e kormányra alatt leendő annyi milliom embernek célarányos és hasznos igazgatására, a jóvendőségre bízom. Édesatyja az egész caeremoniát megszemlélte; nem ment ugyan a sokasággal sehoh, hanem valamint egy-egy actusnak⁸⁹ vége volt, kocsikon az egész itt lévő főhercegi társasággal a már nekik rendelt különös helyekre element, s úgy nézte teljesítését a véghezvitteknek. Estve az egész város fényesen illuminálva⁹⁰ volt. Különös figyelmet érdemelt a város háza, melynek a Főpiacra álló falai egymást érő lámpásokkal lévén ki-

⁸² Primási palotába.

⁸³ Törvényhozót.

⁸⁴ Érdekelte.

⁸⁵ Koronázási hitlevél.

⁸⁶ Az aranyból és ezüsből vert, kétféle méretű koronázási emlékpénzerméket vagy koronázási zsetonokat a koronázó templomból a Ferencesek templomába való átvonulás közben, a magyar kamara elnöke és segítői szórták a nép közé. Vö. *Soós I.*: i. m. 90.

⁸⁷ Ferenc, I. Habsburg (1768–1835), 1792-től német-római (1804-től osztrák) császár és magyar király 1835-ig.

⁸⁸ Az országgyűlés küldöttsége, melynek Deák Antal is tagja volt, szeptember 25-én délután tette tiszteletét a Habsburg főhercegeknél, köztük Ferdinánd trónörökösénél. Vö. OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 27. 9.

⁸⁹ Szertartásnak.

⁹⁰ Kivilágítva.

rakattatva, egy égő tűzben állni látszatott. Szép tekintetet mutatott a Dunán álló híd⁹¹ is, mely több ezer lámpásokkal lévén kivilágosítva, gyönyörűen tükrözte magát az alatta zúgva hempelygő Dunának habjaiban. Gróf Cziráky szállása, a vármegyeháza s még más épületek is jelesen díszeskedtek az illuminációval.⁹² Az én szálláson⁹³ is két, az utcára lévő ablakaimban alig-alig pislogó négy mécs jelentette házigazdámnak örvendezését. Az udvar 16, hat-hat szürkével fogatott kocsikon nézte a sok utcagyerekeknek szakadatlan fífat⁹⁴ kiáltásai közben ezen estvéli világosítást. Magam is néhány jó barátimmal körüljárva a várost, megtekintgettem ezen ritkaságot, tudván azt, ha majd Kehidára térek ismét, az áldott holdvilágnak fényénél egyéb illuminációt nem fogok láthatni.⁹⁵

Az uralkodó két nappal később, szeptember 30-án délben a városi Redout termeiben egy második koronázási bankettet adott a rendek tiszteletére, melyen 900 fő vett részt, és az udvar ezúttal is megtisztelte a lakomát jelenlétével. A megismélt királyi ebédre csak hírből értesülő Ragályi Gedeon szerint ez „fényesebb volt, mint a másik”,⁹⁶ a banketten résztvevő Deák Antal viszont arról tudósította sógorát, hogy a felszolgált ételek valójában szerényebbek voltak az előzőhöz képest, a vendéglátás szívélyessége és a pezsgő azonban így is elérte a kívánt érzelmi hatást.⁹⁷

„Tegnap pedig újra ismét egy regnicolaris ebéd adatott az előbbeni helyett, mely a rendtelenségek miatt egy volt a maga nemében. Már tegnap egész renddel történt a meghívattatás, billeteket⁹⁸ adtak azoknak, kik az ebédhez tartoztak, de mégis a sok absentium ablegatusokkal⁹⁹ együtt 700 személyek lehettünk a sok terített asztaloknál, azzal a különbséggel, hogy most hely nélkül egy sem maradt. Nevezetes itt az, hogy amint mondják, a felség ezen új ebédnek készíttetését megrendelvén, amidőn azt vetették ellen, hogy oly hamar, mindjárt másodnapra az előbbeni után egy annyi számú személyre szükséges pompás, fényes ebédet készíteni lehetetlen, azt felelte: »Macht nichts, die Ungarn sind nicht um Essen gekommen; das haben sie auch zu Hause. Eine Suppe, Rindfleisch und Zuspeis, etwas darauf; ist genug. Sie schauen nuhr auf die Herzligkeit; aber ein Champagner müsst[e] ihnen einen Guten geben.«¹⁰⁰ Ezen mondas meg is igazolatott, mert semmi pompa sem volt benne, de minden ember jóllakhatott; és minékünk sokkal kedvesebb volt ez a feljebbi kifejezésnél fogva, mint Lucullusnak Apolló szállájában¹⁰¹ adott ebédje, a tettetett szívérzése mellett. Champagner annyi volt, hogy

⁹¹ Középen felnyitható és téle szétszedhető hajóhíd, melyet I. Ferenc negyedik felesége, Karolina Augusztia magyar királynéval történt koronázásakor, 1825-ben építettek.

⁹² Kivilágítással.

⁹³ Deák Antal pozsonyi országgyűlési szállása 1830 szeptemberének közepétől a belvárostól északkeletre található „Spital Gasse” (Kórház utca) 590. számú házában, az úgynevezett Nester-házban volt. (OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. szeptember 16. 2.)

⁹⁴ Németes kiejtéssel kiáltott vivát (éljen).

⁹⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. október 1. 2–6.

⁹⁶ *Soós I.*: i. m. 99.

⁹⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. október 1. 10–11.

⁹⁸ Belépőjegyet.

⁹⁹ A távollevő főrendek személyét képviselő követekkel.

¹⁰⁰ „Nem tesz semmit, a magyarok nem az ételért jöttek, az van nekik ott-hon is. Elég [lesz] egy leves, marhahús és köret, rá valami. Ők csak a szívéllyességet nézik, de egy pezsgő jót tenne nekik (javukra szolgálna).”

¹⁰¹ A fényűző lakomáiról elhíresült Lucullus római hadvezér palotájának Apollo napistenről elnevezett termében.

akár úszni lehetett volna benne [...]. [...] az egész ebédnél semmi más rendetlenség nem volt, minthogy az asztal körül lévő szolgálat holmi városi uniformírozott ostoba purgerekre¹⁰² bízattatott, mert azok közül egyik a kovácsműhelyében inkább a kalapácshoz, másik a vargaműhelyben az árhoz értett, mint az udvaroláshoz; ha tányér helyett kaptafát, étel helyett pedig csirizt adtak volna kezeikbe, hiszem, jobban forgolódtak volna, mint mikörülünk. Elég az, hogy ennél több rendetlenség ma nem történt; igaz ugyan, hogy a haza atyjainak némelyike fejét gőzölögni önként megvallotta, nem ugyan az ország dolgaitól, hanem a sampagner¹⁰³ gőzétől, de ez mind megbocsájtatható hiba.”¹⁰⁴

Deák Antal e levelében azt is jelezte sógorának, hogy az aznapi postával útnak indították Zalába a koronázásról beszámoló hivatalos követjelentésüket, míg a Sellyey Elek zalai másodalispánnak október 1-jén írt levelében így fogalmazott ugyanerről:

„September 28-án a coronatio kimondhatatlan nagy pompával véghez ment, amint ezt ugyan máj postával a nemes megyének megküldött hivatalos tudósításunkból kiláthatod. Leírhatatlan az a fény, mely ezen innepet tündököltette; nem hejában fáradott ennek nézésére sok külföldi ember, mert vágját a meglepedésig betölthette a sok különbözőféle ragyogó tünemény; az egyet sajnálom, hogy a mi megyénkből tudtomra senki sem volt itt; de hiszem, ezt a sok rossz, esős idő s a coronatióra rendelt határnapnak bizonytalansága okozta.”¹⁰⁵

Zala vármegye országgyűlési követeinek Deák Antal által fogalmazott, Pozsonyban, 1830. szeptember 30-án kelt, közel négyoldalas követjelentése csak röviden, alig egy oldalban foglalta össze a koronázás jelentőségét:

„Őfelsége által elsőszülött fiának, 5-ik Ferdinándnak megkoronáztatására rendelt 7-bernek¹⁰⁶ 26-ik napja a kellemetlen esőzések miatt 7-ber 28-ára halasztatván, ezen nemzeti ünnepnek megtartását már regveli 4 órakor a pozsonyi Várdombnak fokáru ledörgő ágyúuk hirdették, mely is az ezen napi tiszta fénybe derült éghajlatnak kedvezésével azon renddel s szokott szertartással, melyet ősi szabad alkotmányunk ez alkalmatlanságra sinórmértékül szabott, s azon ragyogó fényvel s ritka tüneményű pompával, mellyel a maga nemzeti méltóságát a világ előtt kitüntetni egyedül csak a magyar nemzet lehetett képes, szerencsésen véghezment. Újonnan megkoronázott, jövendő királyunk a magyar Szent Koronának fejére lett vételével alkalmatlanságot tette magát arra, hogy amidőn az ország kormányának terhe jövendőre őtet érdekelni fogja, ősi törvényeink szent intézetei szerint törvényes uralkodó lehessen, a hit és esküvés szentségének az egész nemzet színe előtt, annak rendje szerint lett letételével pedig bátorságot szerzett dicső hazánknak és magyar nemzetünknek afelől, hogy nyolcszázados ősi szabad alkotmányunkat, szabadságainkat, jussainkat s törvényeinket állandóul és örökös fenntartani és védeni kívánja és fogja.”¹⁰⁷

¹⁰² Pozsony szabad királyi város polgárőri egyenruhát viselő polgárait.

¹⁰³ Pezsgő.

¹⁰⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. október 1. 10–11.

¹⁰⁵ MNL ZML Sellyey cs. ir. 10. d. 1/a. pall. Deák Antal levele Sellyey Elekhez, Pozsony, 1830. október 1.

¹⁰⁶ Szeptembernek.

¹⁰⁷ MNL ZML Zala vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok (a továbbiakban: kgy. ir.) 1830:2728.

Deák Antal sógorának írt, hosszabban idézett, október 1-jei levelében említést tett az aranyból és ezüstből vert koronázási emlékpénzermékről vagy koronázási zsetonokról, melyeket a koronázó templomból a Ferencesek templomába való átvonulás közben a magyar kamara elnöke és segítői szórtak a nép közé. Ezek, az előlapjukon I. Ferenc és V. Ferdinánd közös, antik mintájú portréját és nevüket ábrázoló, hátlapjukon pedig a Szent Koronát megjelenítő és a koronázás idejét megőrkítő nemesfém koronázási zsetonok valójában nyolcféle változatban készültek. Mind aranyból, mind ezüstből kétféle méretben és súlyban verték őket (a nagyobb, 24,1 mm-es érme súlya 6,1 gramm, a kisebb, 20,3 mm-esé pedig 3,49 gramm volt), és valamennyi változat kétféle időpontmegadással készült. Az előre, nagyobb mennyiségben vert, úgynevezett „szórózsetonokon” (150 darab arany- és 5500 darab ezüstérmén, melyeket a nép közé szórtak) a koronázás napjának bizonytalansága miatt csak a hónap, szeptember szerepelt, míg az ajándékozásra szánt, a koronázás pontos dátumát megőrkítő emlékérmék (3280 darab arany- és 21 000 darab ezüstérmén) túlnyomó részét csak utólag, szeptember 28-át követően készíthették el.¹⁰⁸ Deák Antal ez utóbbiakról írta Oszterhueber Józsefnek október 7-én a következőket:

„Coronationalis emlékpénzt még eddig nem kaptunk, azért Sógor azzal Neked sem tudok szolgálni. Úgy mondják, hogy ezeket számunkra most verik, mivel bizonytalanok lévén a coronationak valóságos napja felől, előre a napot, mely ilyen emlékpénznek fő tulajdona, reá nem üttethették; azért most készítik azokat a 28-ik szeptemberi datummal jelezve. Azon pénzek, melyeket elszórtak a coronatio napján, minden dátum nélkül, egyedül csak szeptembernek nevét foglalták magokban, vagy inkább tüntették szem elejbe.”¹⁰⁹

Deák Antal valamikor október 25. előtt kaphatta kézhez a neki, illetve Zala megyének ajándékozott koronázási emlékérmeket, mivel aznap tudósította Oszterhueber Józsefet, hogy adandó alkalommal el fogja küldeni a sógorának, valamint a húgának (Deák Klárának, Oszterhueber feleségének) szánt ezüst- és aranyérmeket, továbbá a megyéjüknek ajándékozott, mintegy 45 darab emlékérmét.¹¹⁰ Az érmeiket november 5-én Szabó János táblabíró, Széchenyi István gróf zalai uradalmainak Pozsonyban hivatalos ügyben megfordult ügyésze vitte Zalába. Oszterhueber József egy nagyobb méretű ezüst, felesége pedig egy nagyobb méretű arany koronázási zsetont kapott, míg a vármegyének küldött emlékérmék ügyében Deák Antal a következőképpen instruíta sógorát november 4-ei kísérlőlevelében:

¹⁰⁸ Soltész Ferenc Gábor–Tóth Csaba: Koronázási érmék az utolsó pozsonyi uralkodókoronázáson. In: Egy elfeledett koronázás a reformkorban 160–162., 167–168.

¹⁰⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. október 7. 2.

¹¹⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. október 25. 8.

„...gondolom, a mostani particularis¹¹¹ gyűlésen azokkal szinte úgy fogtok bánni, mint a múlt országgyűlése alatt hazaküldöttekkel, úgy mint ki fogjátok őket osztani [...]; de nem is volna célrányos mindannyit a vármegye levéltárában megtartani; hadd részesüljenek belőle mások is.”¹¹²

Amint az Zala vármegye országgyűlési követeinek 1830. november 4-ei, hivatalos követjelentéséből kiderül, Deák Antal összesen 50 darab koronázási emlékérmét (három nagyobb és két kisebb arany-, valamint öt nagyobb és negyven kisebb ezüstérmét) küldött meg megyéjének egy pecséttel lezárt borítékban.¹¹³ Zala november 8-ai kisgyűlésén ideiglenesen a vármegye levéltárnokára, Hány Farkasra bízta az érmekeket, hogy hivatalában őrizze azokat, amíg majd a soron következő közgyűlés rendelkezni fog róluk.¹¹⁴ A Zala megyének ajándékozott koronázási emlékérmek felhasználásáról végül az 1831. január 17-én kezdődött – az 1830. december 20-án berekesztett országgyűlésről időközben hazatért Deák Antal részvételével tartott – közgyűlés döntött. Mind az arany-, mind az ezüstérmek egy-egy példányát (mindkét méretben) a vármegye levéltárában helyezték el, egy-egy nagyobb méretű aranyérmét kapott Sellyey Elek másodalispán és Skublics Alajos főjegyző, egy kisebb aranyérmét pedig Kuthy Pál főügyész. Egy-egy nagyobb ezüst emlékérmét jutott Koppány Ferenc főadószedőnek és a rangidős főszolgabíróknak, a kisebb ezüstérmékből pedig a legidősebb és legfiatalabb alszolgabíró és esküdt, valamint Csík Boldizsár számvető és a levéltárnok részesült egy-egy példányban, míg a fennmaradt 35 ezüst emlékérmét a főszolgabíróknak adták át, hogy azokat osszák szét járásaikban az arra érdemes nemesek között.¹¹⁵

Amint az idézett leveleiből kiderül, az alkotmányvédő rendi ellenzékhez tartozó, ugyanakkor a Habsburg uralkodók személyét és tekintélyét feltétlenül tisztelő Deák Antal – szigorú erkölcsi felfogásából és viszonylag puritán életmódjából fakadóan – szinte kívülállóként, kritikus távolságtartással viszonyult a számára idegen, fényűző koronázási szertartásokhoz, melyeknek kevésbé a részese, sokkal inkább csak a szemlélője volt a pozsonyi országgyűlések idején. A zalai követ 1825 szeptemberében látta a korona Pozsonyba érkezését, valamint az uralkodó és kísérete bevonulását, a dómban történt koronázási szertartáson azonban nem, csupán a rendek tiszteletére rendezett lakomán vett részt. Az 1830. szeptemberi koronázás több, személyesen tapasztalt vagy társaitól hallott mozzanatát, illetve bonyodalmát mindezeknél részletesebben, mintegy alulnézetből örökítette meg. Ismét szemtanúja lett a korona Pozsonyba érkezésének, a koronázás elhalasztása ellenére megtartott bankettéről viszont – szervezési hiányosságok miatt – több társával együtt kiszorult. Jelen volt a szeptember 28-án lezajlott koronázási szertartás egyes nyilvános, világi aktusain, így láthatta a Szent Márton dómba, onnan a Ferencesek templomába, azután az Irgalmas rendiek terére, végezetül pedig a Királydombhoz vonuló koronázási menetet. Aznap este megcsodálta a város díszkivilágítását, két nappal később pedig részt vett a rendek tiszteletére adott újabb, megismételt koronázási banketten. Számára – ellenzéki politikusként – mindezek közül az Irgalmas-rendiek terén lezajlott közjogi aktus, a nyilvános királyi eskütétel volt a legfontosabb, melynek során a megkoronázott főherceg ígéretet tett, hogy trónra lépését követően tiszteletben fogja tartani az ország alkotmányát és kiváltságait.

¹¹¹ Részközgyűlésen, a vármegyei tisztségviselők részvételével tartott kisgyűlésen.

¹¹² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Pozsony, 1830. november 4. 1.

¹¹³ MNL ZML kgy. ir. 1830:2955.

¹¹⁴ MNL ZML kgy. jkv. 1830:2955.

¹¹⁵ MNL ZML kgy. jkv. 1831:103.

KUNT GERGELY – VISKOLCZ NOÉMI

Fejezetek az Esterházy hercegi család levéltárának kutatástörténetéből (1847–1945)*

1. rész (1847–1870)

Az Esterházy család hercegi ágának levéltára – Esterházy Miklós (1582–1645) nádor idejétől számítva – több mint 400 éve létezik, ám különösen a 20. században sok hányattatáson ment keresztül. A levéltár évszázadokon át formálódott, többször rendezték, de mindig azzal a céllal, hogy a család rendelkezésére álljanak a vagyont biztosító gazdasági, birtokigazgatási és jogi iratok. A levéltár és őrzőinek történetét Röss Imre több cikkében is tárgyalta,¹ kutatásai alapvetőek a jelen forrásközlés szempontjából is. Ugyancsak meg kell említeni Koltai András alapos tanulmányát a Batthyány család hercegi ágának levéltáráról, amely az Esterházykéhoz hasonló úton vált nemzeti kulturális közkinccsé.²

Az Esterházy családi levéltár első említésére, megóvándó vagyonelemként, a fraknoi hercegi ág megalapítójának, Esterházy Pálnak (1635–1713) a végrendeleteiben került sor: 1664-ben még nem, de 1678-ban már igen („a fraknai tárház, s levelek, azaz archivum, ugyan ottan maradjanak”),³ majd 1696-ban szintén: „Fraknón lévén legjobb helye a családi Archivumnak, maradjon ez meg az elsőszülött birtokában, szintűgy minden bútorzat és egyéb házbeli dolgok”.⁴ A Fraknón biztonságban őrzött archivumnak Pál csináltatott egy mai napig meglévő fiókos tárolórendszert, amelyet azonban hamar kinőttek az egyre terebélyesedő iratok. A 18. században átalakult és modernizálódott a levéltár, a hitbizomány működéséhez szükséges iratokat egységes szempont szerint

rendezték, és két fő részre, a főlevéltárra és uradalmi levéltárakra bontották (1749), utóbbiaknak hét évenként kellett beszolgáltatni az irataikat.

A levéltár ekkor az őrzőhely szempontjából is kettészakadt: a főlevéltárat Kismartonban állították fel, míg az uradalmi-gazdasági iratokat továbbra is Fraknón gyűjtötték.⁵

A levéltár nyugodt, szokott ritmus szerinti működésében az első világháborút lezáró békerendszer okozott változást. A nyugat-magyarországi területek Ausztriához való csatolása érintette az Esterházy uradalmakat, így a levéltárak őrzőhelyeit, Kismartont és Fraknót is. A család, pontosabban a fiatal Esterházy Pál herceg (1901–1989) mellett álló családi tanács – elkerülendő a levéltár lefoglalását és elhurcolását, amelyre ezekben az években számos példa adódott⁶ – úgy döntött 1920-ban, hogy a kismartoni főlevéltár legfontosabb részeit Magyarországra menekítik. 1921 augusztusában, még az osztrák csapatok bevonulása előtt, Esterházyra szállították az iratokat, ahonnan a nem megfelelő körülmények miatt 1926 augusztusában végül Budapestre, a Tárnok utca 9–13. alatti Esterházy-palotába vitték a ládákat, itt pedig egyesítették a Kismartonból szintén idehozott maradék anyaggal, vagyis felállt újra a törzs- vagy főlevéltár.⁷ Néhány évvel később a második világháború Budapestet is elérő pusztításai készítették arra Esterházy Pált, hogy a palotájából a biztonságosabbnak vélt Országos Levéltárba vitesse az anyagot, ahová egyik részét 1942 októberében, egy másikat pedig 1944 februárjában helyezték el.⁸ Utólag bölcsnek bizonyult ez a döntés: míg a palotában maradt kincstár súlyos károkat szenvedett,⁹ addig a levéltár Magyarországra hozott része, melynek terjedelme mintegy 332 iratfolyóméter, megmenekült, és a mai napig kutatható a Magyar Nemzeti Levéltár

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 támogatásával készült.

¹ Röss Imre: Die Archivpflege bei den Fürsten Esterházy im 18. Jahrhundert. In: Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, 1994. (Burgenländische Forschungen. Sonderband XIII.) 319–328.; Röss Imre: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918). In: Archivar und Bibliothekar. Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Johann Seedorf zum 60. Geburtstag. Eisenstadt, 1999. (Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII.) 407–419.; Röss Imre: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall*, 15–16. (2004) 284–315.

² Koltai András: A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete. *Levéltári Közlemények*, 71 (2000) 207–231.

³ Gróf Esterházy Pál 1678. évi végrendelete. Közli Dr. Merényi Lajos. *Történelmi Tár*, 34 (1911) 598–619., 609.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Esterházy család hercegi ágának levéltára, Varia (a továbbiakban: P 113) IV.-B-19.-7.

⁵ Röss I.: Hajnal István i. m. 292. vö. még Felix Tobler: Das Forchtensteiner Buchhaltereiarchiv (1808–1849). Ein Beitrag zur Esterházy-Archivgeschichte. *Burgenländische Heimatblätter*, 67 (2005) 80–99., 82–83.

⁶ Röss I.: Hajnal István i. m. 284–285.

⁷ Röss I.: Hajnal István i. m. 298.

⁸ Bakács István: A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárának története az Országos Levéltár keretében, 1934–1945. *Levéltári Közlemények*, 43 (1972) 33–84., 60.

⁹ Horváth Hilda: Nemzeti kincstárunk, az Esterházy hercegi kincstár 20. századi története. Bp., 2014.

Országos Levéltárában. A Fraknóban maradt Esterházy hercegi levéltár ma – 10.000 iratfolyóméterre becsült terjedelmével – Ausztria legnagyobb magánlevéltára, kutatása engedélyhez kötött.¹⁰

A 19. században megkezdődő történeti kutatások

Ress Imre kitért arra, hogy már a 18. század végén születtek tervek a családi magánlevéltárak történeti szempontú feltárására, Kovachich Márton György élvezte is Esterházy Miklós herceg pártfogását ebben az ügyben.¹¹ A levéltár tényleges megnyitása a kutatók előtt azonban később történt meg, elsősorban Esterházy Pál Antalnak köszönhetően. Elsőként a bécsi Theresianum tanára, Horváth Mihály (1809–1878) kutathatott Kismartonban 1847-ben, aki a herceg előtt sem lehetett ismeretlen, mivel ekkor jelent meg „A magyarok története” című négykötetes műve Bécsben, és a József nádor felett a Kapuzinerkerchében elmondott gyászbeszéde is felűnést keltett. Horváth személyesen fordult Esterházy Pálhoz engedélyért, ugyanis *A Magyar Orvosok és Természettudományi Társasága régészeti és történelmi osztálya* megbízta azzal, hogy soproni gyűlésükön Esterházy Miklós nádorról tartson előadást, és ehhez kívánt anyagot gyűjteni. A herceg nemcsak megadta az engedélyt, hanem egyúttal megragadta az alkalmat, hogy – mivel hosszú londoni követsége után vissza kívánt térni a magyar politikai életbe –, alkotmányjogi és történeti órákat vegyen Horváthtól.¹² A történész kismartoni kutatásai sikerrel jártak, de eredményei közzétételére csak 1861-ben került sor, amikor is Esterházy Miklós nádor irataiból 134-et közölt kivonatossan. A közleménye végén gazdag kincsforrásnak nevezi a kismartoni levéltárat, ösztönözve kollégáit a kutatásra, és szerinte „reményleni lehet, a hercegi család feje nem fog tenni nehézséget”.¹³ 1847-es másolatköteget egyébként, amely 148 darab 1617–1645 közti dokumentumot tartalmaz, a mai napig megvan az MTA Kézirattárában.¹⁴ Horváth kutatásai mellett feltehetőleg a fraknói várban is kirándulást tett, mert 1847 augusztusában az Akadémia Történettudományi Osztályának ülésén egy Fraknón látott Hunyadi János-féle zászlóról beszélt.¹⁵

Esterházy Pál Antal (1786–1866) 1848 áprilisában váratlanul bekerült a Batthyány-kormányba, a király személye körüli miniszter posztját látta el egészen szeptember elejéig, amikor is lemondott, és a továbbiakban nem vett részt a politikában.¹⁶ A szabadságharc leverése utáni bénultságban az irodalomtörténész Toldy Ferenc jelentkezett új publikációval, Esterházy Miklós munkáit adta ki, de nem az Esterházy-levéltár, hanem

a pesti Egyetemi Könyvtár nyomtatványai és kéziratai alapján.¹⁷ Az 1860-as évek elején indultak meg újra a kismartoni kutatások Wenzel Gusztáv (1812–1891) és Szalay László révén. Esterházy Pál Antal – az akadémiai elnök, báró Eötvös József közbenjárására – utasította alkalmazottait, hogy Wenzelt elszállásolják és a levéltári kéréseit teljesítsék. Wenzel ezekben az években Árpád-kori okleveleket gyűjtött össze különböző egyházi és magánlevéltárakból. Kismartonban 1863-ban járt, és az „Árpád-kori okmánytár” különböző kötetekben több mint 30 forrást tett közzé onnan.¹⁸ Az 1864-es kötet előszavában Esterházy Pál és Batthyány Fülöp hercegeknek köszöntötte meg, hogy „kismartoni és körmendi gazdag levéltáraikat nem csak előttem megnyitni, hanem buvárkodásomat az által is előmozdítani méltóztattak, hogy urodalmi váraikba magyar vendégszeretettel befogadván, ez által okleveles tanulmányaimat is tetemesen megkönnyítették.”¹⁹

Esterházy Pál Antal az egyre szaporodó megkeresések, az élenkűlő történeti kutatások, civil és szakmai egyesületek alakulása nyomán érezhette szükségét annak, hogy elődei történetét, így Esterházy Miklós nádori tevékenységét a családi levéltár anyagaira alapozva a szélesebb közvélemény elé tárja. Ehhez megfelelő szakemberre Szalay László (1813–1864) jogász-történészben talált. A liberális Szalay az 1850-es évek közepén már visszatért svájci emigrációjából és több történeti művön is dolgozott párhuzamosan. 1859 augusztusában Esterházy bécsi Wallnerstrassei palotájában tartózkodott, ahol rendelkezésére bocsátották a 17. századi iratokat,²⁰ sőt, a későbbiekben magával vihette Pestre is őket. 1863-ban Kismartonban újabb kutatásokat végzett az Esterházyak tudós nevelője, Bubics Zsigmond (1821–1907) kíséretében, és nemcsak a levéltár, hanem a fraknói kincstár használatát is megengedték neki. Szalay jól kivehetően a ma az Esterházy család hercegi ága levéltárának Repositorium 71. jelölésű részében lévő dokumentumokat használta (Esterházy Miklós levelezését, protocollumait, nádori iratait), habár művének tudományos apparátusa és a forrás megjelölés módja természetesen eltér a mai elvárásoktól.

Műve első kötetéhez, amely 1622-ig tárgyalta Esterházy Miklós tevékenységét, maga a herceg írta az előszót unokáinak címezve: „Midőn ezzel Gróf Esterházy Miklós Nádornak családi levéltárában őrzött irományait közrebocsátván, a korabeli hazai történetíráshoz némi adalékkal járulok, s a háládatos kegyelet adóját rovom le azon ős iránt, kinek családunk legkivált köszönheti emelkedését: mindenek felett azt veszem célba, hogy nektek, édes unokáim, a religiótól áthatott, a loyaltástól lángoló kalauzt a politikai élet pályáján, az övéiért s utódaikért híven gondoskodó családfő-példányt

¹⁰ F. Tobler: i. m. 80.

¹¹ Ress I.: Die Archivpflege i. m.

¹² Márki Sándor: Horváth Mihály 1809–1878. Bp., 1917.

¹³ Horváth Mihály: Kismartoni regesták 1617–1645. *Magyar Történelmi Tár*, 10 (1861) 3–110., 110.

¹⁴ Lukinich Imre: A Magyar Tudományos Akadémia történettudományi bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Bp., 1935. 13.

¹⁵ *Magyar Akadémiai Értesítő*, 7 (1847) 238.

¹⁶ Urbán Aladár: Herceg Esterházy Pál a Batthyány-kormányban. *Aetas*, 24 (2009) 5–19.

¹⁷ Galantai Gróf Esterházy Miklós munkái. Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával. (Szerk. Toldy Ferenc.) Pest, 1857.

¹⁸ Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I–XIII. (Kiad. Wenzel Gusztáv.) Pest, 1860–1874. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria)

¹⁹ Árpád-kori új okmánytár i. m. V. kötet, V. Vö. még *Koltai A.*: i. m. 214.

²⁰ Szalay László levelei. Életrajzi vázlattal és megjegyzésekkel ellátva. (Kiad. Szalay Gábor). Bp., 1913. 31.; Szalay levele bécsi tartózkodásáról Alexander Fleglerhez, Wien, 1859. augusztus 29. Uo. 279.

adjak kezetekbe.”²¹ S bár Szalay a második résznek nagyjából a felével még elkészült, a befejezés 1864. július 17-én bekövetkezett halála miatt már ifjabb kollégájára, az erdélyi irodalmár-történész Salamon Ferencre (1825–1892) maradt.²² Salamon többször is levelezett a herceg irodájával annak az ügyében, hogy a forrásokhoz ő is hozzáférhessen, és meg is kapta egyrészt a Szalaynál Pesten lévő köteteket, másrészt újabbakat is megküldtek neki Kismartonból. Így már ki tudta egészíteni a mintegy 15 ívnyi Szalay-kéziratot – bár lassabban haladt, mint tervezte – körülbelül ugyanannyival, és 1865 végén megjelenhetett az 1623–1626 közti időszak története.²³ A kötet több példányát is megküldte a hercegnek Bécsbe, megköszönve neki a levéltár rendelkezésére bocsátását. A harmadik részt Salamon 1867 nyarára ígérte, ám csak 1870-re készült el vele.²⁴ A második és harmadik kötetek címlapján egyáltalán nem szerepel a szerző(k) neve, és előszó sincs, amely az olvasót tájékoztatná az előállt helyzetről. Hogy Salamoné miéért 1629-ig tárgyalták Esterházy Miklós életét, és az 1629–1645 közötti évek megírására miért nem került sor, nem derült ki a levéltári iratokból.

Salamon a fentiekén kívül még egy, részben a kismartoni levéltárban felkutatott forrásokra támaszkodó könyvet adott ki 1867-ben, Toldalagi Mihály és Tassi Gáspár 1627-es követéségeinek történetét, amelynek a függeléke a törökökkel kötött békeszerződések szövegét is tartalmazta 1606–1627 közötti időből. Így például az 1606. november 11-i zsitvatorokiét is, amelyet „az aláírásokkal és pecsétetekkel ellátott eredetiből” másolt Salamon Kismartonban a *Tractatus Turcici* című akta-csomóból.²⁵

Végül az 1860-es évek még egy forráskiadó vállalkozását kell megemlíteni, Forgách Ferenc magyar történeti művének gondozását, amelynek volt ugyan egy korábbi kiadása,²⁶ de azt a sok hiba miatt szinte használhatatlannak ítélte a történész szakma. Majer Fidél (1794–1863) az 1820-as évektől az Esterházy családnál nevelő és udvari pap kezdte el a kismartoni könyvtárban meglévő 16. századi kézirat feldolgozását, de már nem tudta befejezni, ahogy Toldy Ferenc megfogalmazta: „valóban hálára méltó dolgot tett e nevezetes író körül Majer Fidél, hg Esterházy Miklós egykori nevelője, ki annak szövegét a hercegi könyvtárban őrzött XVI. századbeli kéziratpéldány alapján visszaállította, s azt az akadémia Történelmi Bizottságának rendelkezése alá adta. De minta e mű valamely bal csillagzat alatt fogantatott volna: alig indult valamely nyomtatása, Majert elragadta a halál. Most ennek barátja Szalay László lépett a kiadás élére, s ím őt is elvesztettük, még mielőtt a rágalmozott és elferdített író újra bevezethette volna

²¹ Szalay László: Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora. I. kötet, 1582–1622. Pest, 1863.

²² Szalay László levelei i. m. 32.

²³ Salamon Ferenc–Szalay László: Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora II. kötet 1623–1626. Pest, [1865] 1866.

²⁴ Salamon Ferenc–Szalay László: Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora III. kötet 1627–1629. Pest, [1869] 1870.

²⁵ Salamon Ferenc: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból. Pest, 1867, 261.

²⁶ Francisci Forgachii de Ghymes Pannonii... Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii Libri XXII. ...laudati scriptoris Alexius Horányi. Possonii, 1788.

irodalmunkban. Rám szállottak tehát, mint a Történelmi Bizottság ügyei vivőjére a befejezés s a közzététel vég gondjai”.²⁷ Forgách Ferenc történetének megjelenését Esterházy Pál herceg már nem élte meg, 1866. május 21-én elhunyt Regensburgban, a hitbizomány élén pedig fia, Miklós követte, és mint látni fogjuk, ezt követően a családi levéltár kapuja még tágasabbra nyílt a történészek előtt.

FORRÁSOK

I. ESTERHÁZY PÁL UTASÍTÁSA KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1847. május 11.

MNL OL P 114-II.-b-A-2. sz. (p. 26–27).

Horváth Mihály Úr, a Bécsi Cs. Kir. Therezianum történet tanára Gróf Esterházy Miklós, magyar ország [!] hajdani Nádorának tettei és élete leírását a magyar orvosok és természetvizsgálók legközelebb Sopronban tartandó gyűlésökre²⁸ elkészíteni szándékozván, arra kért meg, hogy ha Levéltáramban a kérdéses célra szolgáló adatok találtaként, azok vele közöltetnének.

Minek folytán főlevéltáramnak meghagyatik, hogy a szóban levő adatokat felkutassa, és, ha az érintett czélnak megfelelők találkoznak azok, mennyire közlésük ellen jogi tekintetben nehézség fen [!] nem forogna, Horváth Urral, ki a Pünkösti ünnepek Kismartonba jövend közlendők, s ha munkájára nézve haszonvetőknek találná, és neki meg nem volnának, másolatban kiadandók lesznek.

Bécsben, 847i Majus hó 11-én

Esterházy Pál

Főlevéltáramnak

[Külzet: Generali Archivo meo Kishmartoniensi]

2. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESTÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. június 17.

MNL OL P 114-II.-b-C/I.-1. sz. (p. 6.)

Főméltóságú Herczeg Esterházy Pál úr főlevéltári hivatalának.

Ő Herczegsége kegyelmes Urunk Méltóságos Báró Eötvös József magyar tudományos Akadémiai elnök úr felkérése következtében megengedni méltóztatott, miszerént Dr. Wenzel Gusztáv úr magyar tudományos academiái rendes tag a Kismartoni főlevéltárban létező irományokat a legrégibb időktől egész 1540-ik évig megtekintesse és tanulmányozhassa, és egyúttal parancsolni kegyeskedvén, hogy nevezett úr, ki körülbelül július hó közepe táján jelenend meg Kismartonban ottani tartózkodása alkalmával, a hercegi várban

²⁷ Ghymes Forgách Ferenc nagyvárad püspök Magyar históriája 1540–1572 Forgách Simon és Istvánfi Miklós jegyzéseikkel együtt. (A Herczeg Esterházy-féle kéziratból közli Majer Fidél. Bévezette Toldy Ferencz.) Pest, 1866. V–VI.

²⁸ Az 1841-ben alapított Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága 1847-ben augusztus 11–17. között Sopronban tartotta éves nagygyűlését, amelynek elnöke Esterházy Pál herceg volt.

szállásoltassék, és eltartással ellátassék; oda utasítatik a főlevéltári hivatal, miszerint fenn nevezett Dr. Wenzel Gusztáv urat megjelenésekor megelőzően fogadván, őt a hercegi várban elszállásáról, mi iránt tekintetes Major János gazdasági tanácsos úr által a kellő intézkedések megtétele, értesítse és egyáltalában minden kívánatait teljesíteni iparkodjék.

Kelt főméltóságú herceg Esterházy Pál úr Központi Igazgatósága irodájából.

Bécsben, június 17-én, 1863.

Hajnik²⁹

3. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESELTETÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. augusztus 13.

MNL OL P 114-II.-b-C/I.-1. sz. (p. 4.)

Főméltóságú Herceg Esterházy Pál úr főlevéltári hivatalának Dr. Wenzel Gusztáv úr magyar tudományos academiái rendes tag Ő Hercegsége f.863 évi központi 1746 szám alatti kegyelmes engedelmé folytán Kismartonban jövő September hó elején jelendvén meg, erről a főlevéltári hivatal tudomás, és alkalmazás végett értesítetik.

Kelt főméltóságú Herceg Esterházy Pál Úr Központi igazgatása irodájából, Bécsben, augusztus 13-án 1863.

Hajnik

4. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESELTETÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. május 2.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 85.)

Főméltóságú Herceg Esterházy Pál úr Főlevéltári Hivatalának! Őhercegsége kegyelmes Urunk megbízásából Tekintetes Szalay László Úr ország hírvé magyar történet író Főtisztelendő Bubics Sigmund Úr kíséretében a Kismartoni hercegi főlevéltárban ugy szinte a Fraknói Kincstárban a magas hercegi házra vonatkozó történeti adatoknak kutatása, megszerzése és egyebeknek megtekintése végett, folyó hó 25-én Kismartonban megjelenendvén, ezen főlevéltári hivatal tisztelt Ő Hercegsége kegyes parancsából ezennel utasítatik, miszerint a nevezett Uraknak mind azon okiratokat és egyebeket, melyek a fent említett általuk bővebben magyarázandó czélnak elérésére szükségeltetni fognak egész készséggel nem csak kitarja, vött mindazt mit a főlevéltárból kivinni kívánandnak, térítvény mellett nekik kiszolgálja, és eme működéseikben kellő magyarázat és felvilágosítások által segédkezet nyújtson.

Kelt főméltóságú Herceg Esterházy Pál Úr Központi igazgatása irodájából

Bécsben, Május hó 2-ikán. 1863.

Hajnik³⁰

²⁹ Hajnik Lipót (1805–1873) 1841-ben kezdett segédlevéltárosként az Esterházyknál, 1855-ben az adminisztratív központ, a Bécsi Központi Igazgatóság igazgatója lett, vö. *Ress I.*: *Das Esterházyische Hauptarchiv* i. m. 408.

³⁰ Hajnik összebarátkozhatott Szalay Lászlóval, aki a fiát, Hajnik Imrét is bemutatta az Akadémián, s 1863-ban ő olvasta fel Szécsi Mária utolsó évei (1670–1680) című dolgozatát, ld. *Soós István*: *Szalay László, a Magyar Tudós*

5. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK

Kismarton, 1863. június 17.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 87–88.)

Tekintetes Központi Igazgatóság!

Folyó évi Május 23-án 1748ik közközépponti szám alatt kelt k. Rendelet folytán Tekintetes Szalay László Úr történet írónak az általa keresett Fő Levéltári Irományok 863ik évi Május 25-én kelt Térítvény mellett ki szolgáltatván, ezen Irományok jelesen

az 1615től-1626ik évig terjedő, és kir. leiratokat magában foglaló jegyzőkönyv 14 számmal jegyezve;

Gróf Eszterházy Miklós Urnak nádori fizetéséről ki adott kir. Decretum;

Gróf Thurzó Imre Nádornak Néhai Mágocsy Ferencz Özvegyéhez intézett levele egy darab csatolmánnyal;

12 darab régi kalendárium;

vége az 1630től-1634ig évig terjedő Nádori Irományoknak 2ik könyve, az 1634től-1643-ik évig terjedő Nádori Irományoknak 3ik könyve, az 1644től 1645ik évig terjedő Nádori Irományoknak 2ik részét magában foglaló könyve farekeszben el rakva a hercegi kerti fogattal azon alázatos kéréssel szállíttatnak fel, hogy ezen fa rekesz tisztelt Szalay László Úr kívánságához képest annak a Bécsi Májoratusi házban lévő dolgozó szobájába be tétetni méltóztassék.

Kelt Kismartonban június 17-én 863.

6. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG ÉRTESELTETÉSE A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1863. június 25.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 51.)

Főméltóságú Herceg Esterházy Pál főlevéltár hivatalának!

Tekintetes Szalay László urnak éppen most kijelentett kívánatára, oda utasítatik a főlevéltári hivatal, miszerint a neki a kismartonbani létekor megmutatott, és akkor szükségtelennek vélt „Codex epistolaris Archiepiscopi Oláh” című kötetet pótlólag, és pedig, miután fenn címzett úr csak néhány napig szándékozik itt mulatni, posta fordultával ide felküldje.³¹

Kelt főméltóságú Herceg Esterházy Pál Úr Központi igazgatása irodájából

Bécsben, június 25-én, 1863.

Frincsisz József titkár

Társaság titkára. *Történelmi Szemle*, 57 (2015) 411–440., 429. Egyébként Hajnik Imre is kölcsönzött iratokat a levéltárból 1864-ben, ezeket édesapja utasítására kiszolgáltatták neki, jegyzéke MNL OL P 114-II.-b-A-6. sz. (p. 105.)

³¹ A Kismartoni Főlevéltári Hivatal 1863. június 26-án megküldte Bécsbe az Oláh-kódexet: „Oláh Miklós Esztergomi Érseknek 1529-ik évtől 1538-ik évig terjedő levelezéséről vezetett jegyzőkönyv eredetben Rep.71. alatt ide mellékelve tisztelettel felterjesztetik”, ld. MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 53.)

7. A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG UTASÍTÁSA
A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATALNAK

Bécs, 1864. november 26.
MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 63.)

Főrangú Herczeg Esterházy Pál úr főlevéltári hivatalának!
Néhai tekintetes Szalay László úr által több rendbeli főlevéltári iratok átvételéről 1863-ik évi Május hó 25ikén, ugy az általa netalan még későbbben is kiadott térítvény oly végből, hogy a kérdéses iratokat vissza követelni lehessen, a főlevéltári hivatal által mielőbb beküldendő.

Kelt főméltóságú Herczeg Esterházy Pál úr központi igazgatása irodájából

Bécsben, November 26-án 1864.

Hajnik³²

8. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL VÁLASZA A BÉCSI
KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK

Kismarton, 1864. december 2.
MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 65.)

Tekintetes Középponti Igazgatóság!

Folyó évi November 26-án 3312ik középponti szám alatt kelt egyes rendeletnek teljesítésében néhai Tekintetes Szalay László úrtól átvett főlevéltári irományokról 1863-ik évi Május hó 25-kén kelt térítvénye % alatt azon alázatos jelentéssel felterjesztetik, hogy azóta egyszerű másolatokon kívül nékie azon főlevéltárból semmiféle okmány ki nem adatott, hanem kiadott ez ügyben előbbi években néhai Mayer Fidel urnak és az általa kivett főlevéltári iratok és jegyzőkönyvekről 3 rendbeli térítvények jelessen: az 1857-ik évi november 19-ik; 1858-ik évi Ápril 30-ik és 1859-ik évi ápril 19-ikről főtisztelendő Bubits nevelő úr által 1863-ik évi november 18-án ezen főlevéltári hivaltól átvétettek, és szóbeli nyilatkozata szerint Tekintetes Hajnik Director urnak kézbesítette.

Kelt Kismartonban December 2-án 1864.

9. SALAMON FERENC HAJNIK LIPÓT IGAZGATÓNAK

Pest, 1865. május 4.
MNL OL P 114-II.-b-A-4.sz. (p. 68–69.)

Mélyen Tisztelt Tekintetes Úr!

Gróf Eszterházy Miklós Nádor életének folytatása munkában van, s bátor vagyok egy harmadik kéréssel is alkalmatlankodni.

Megboldogult Szalay a munka eddigi folyamában több helyen idéz „Honores” cím alatt a hercegi levéltárban tartott oly irományokat, melyek a nagynevű Nádorhoz intézett királyi decretumokat, kitüntetések és adományokat foglalnak magokban, s így a munka

³² Salamon Ferencnek maradtak fenn elismervényei, hogy átvett iratokat az Esterházy-levéltárból, Pest, 1864. december 1. „néhai Szalay László úr által Pesten használt irományok közül Pesten a következők hat darab folio kötet kéziratot vettem át”. MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 242.); Pest, 1865. május 13. kilenc foliókötetet vett át, „ezeket egy faládba elrakva a gőzhajózási társaság útján folyó május hó 12-én hiány nélkül kezemhez vettem”. MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 240.)

tovább folytatására nélkülözhetetlenek lesznek. Ilyenek a megboldogultnak sem adtak ki eredetiben, hanem a levéltár részéről lemásoltattak s úgy küldettek meg. A hátrahagyott irományok közt ily másolat, itt Pesten csak kettő volt található, melyek közül az egyik már fölhasználtatott, a másikat én már beleiktatám a folytatásba. Mindkettőnek levéltári számai ezek:

Fasc. P. Nr. 72. Repositorium 2 és 3

Fasc. P. Nr. 43. Repos. 2 és 3

Mindkettő 1626-ról szól, s így a „Honores” cím alatt idézett levelekből kifogytam. Méltóztassék engem a levéltári hivatal által értesíteni, minő volt a mondott cím alatti levelek másolásában a levéltárnokság eljárása.

Pest, Május 4-én, 1865.

vagyok alázatos szolgája Salamon Ferencz³³

10. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL VÁLASZA A BÉCSI
KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK

Kismarton, 1865. május 11.
MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 72–75.)

Tekintetes Középponti Igazgatóság!

Folyó évi Május 6án 1333ik középponti szám alatt kelt M. Rendeletet illetőleg az azzal közlött Salamon Ferencz Úr levelére alázatosan jelentetik. Néhai Gróf Esterházy Miklós Úr Magyar Ország Náadora honores et dignitates című 2ik Repositoriumban foglalt, és az Elenchusban körül írt Diplomák bizonyítása szerint következő méltóságokat és hivatalokat viselt

Fasc. D. No. 58. Rep. 2. 1859ik évi November 15kin Tekintetes Hajnik Director urnak elküldetett és ugyanazon évben november 19kin visszajött	1617ik évben IIik Mátyás király által Beregh Megye Főispánjának nevezetett
Fasc. B. No. 26. Rep. 2. 1869ik évi April 17kén Tekintetes Hajnik Director urnak elküldetett	1618ik évben ugyanazon király által királyi Magyar Tanácsosnak
Fasc. D. No. 59. Rep. 2. Elnöki utján 1859ik évi November 15kén mint felebb	1618ik évben Zólyom Megye Fő Ispányának
Fasc. E. No. 70. Rep. 2. 1860ik évi April 17kén Tekintetes Hajnik Director urnak elküldetett	1618ik évben kir. fő Udvar Mesternek (Magister Curiae Regiae) nevezetett

³³ Hajnik továbbította ezt a levelet a főlevéltári hivatalnak, azzal, hogy Szalay munkáját Salamon Ferenc folytatja, ezért mielőbb válaszoljanak. MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 70.)

Fasc. A. No. 2. Rep. 8.	1622-ik évi Május 2-i, minden Fraknói és kismartoni Uradalmak Austriai Uralom alatt voltak 2ik Ferdinand mint Austriai Fő Herczeg és Császár által német nyelven kiadott, és Austriai Tanácsosok által aláírt Inscriptioális Okirattal a Fraknói Grófság, és Kismartoni Uradalom ugyanazon Jogokkal, mellyekkel IIik Ferdinánd azokat maga bírta, Esterházy Miklósnak, és örököseinek inscribáltatott, és ezen Inscriptio folytán a Fraknói Grófsággal öszve között Grófi cím reája ruházattott, mint ez 1862ik évi oct. 16án kelt, és Tek. Hajnik Director Urhoz intézett jelentésben bővebben ki fejtetett.
Fasc. E. Nro. 70. Rep. 2.	1622ik évi Aug. 4én Esterházy Miklós Ország bírói Méltóságra emeltetett
Fasc. H. Nro. 124. Rep. 2. 1862ik évi Julius 19kén a Középponti Igazgatóságnak elküldetett	1622ik évi Aug. 18án Érsekújvári Fő kapitányává nevezetett, és az arrólí Diplomában Esterházy Miklós a Fraknói Inscriptio folytán már Grófnak címzettetett
Fasc. E. Nro. 72. Rep. 2.	1625ik évben a Soproni Ország gyűlésen Nádornak megválasztván
	Nádori fizetéséről Decretum 1626ik évi január 9én is ki adatott
Fasc. E. No. 12. Rep. 2.	1626ik évi Aug. 10én kelt kir. Diplomával Esterházy Miklós Nádor mindkét ágon lévő örököseivel együtt Magyar Országi Gróf címmel díszesítetett (...)
Fasc. C. Nro 43. Rep. 2. 1864ik évi Ápril 18kán a Tekintetes Középponti Igazgatóságnak elküldetett másolatban	Ugyan 1626ik évben Gróf Esterházy Miklós Nádor Sopron Megye Fő Ispányának nevezetett
Fasc. 7. No. 78. Rep. 2. 1860ik évi Áprils 17kén tett főlevéltári jelentések a Tekintetes Középponti Igazgatóságnak felterjesztetett másolatban	1628ik évben Gróf Esterházy Miklós Nádor IIik Ferdinánd Császár és király által Fülöp Spanyol királynak biztosított autoritate Philippi Hispanorum Regis arany gyapjas vitéznek nevezetett

Mindezen felsorolt Diplomák a Fraknói Inscriptiók és Grófi címreli Diplomák kivéve boldogult Szalay László Úrral másolatban közöltettek, a Fraknói Inscriptiókba és Grófi Diplomákba pedig tisztelt Szalay Úr ittléte alkalmával be tekintette, és az abbóli jegyzeteket magával el vitte, ezeken kívül pedig más diplomák a főlevéltárban nincsenek. A kérdezett eljárás, hogy a Diplomák, mellyek nagyrészen a Fő Levéltárban meg vannak, vagy pedig ezen hivatal által leirattak, Szalay László urnak ki adattak, továbbá az 1864ik évi December 2-án tett Jelentéssel felterjesztetett térítvény, úgy 1863ik évi november 18án fő tisztelendő Bubits Zsigmond Nevelő urnak kézbesített 3 rendű térítvények bizonyíttása szerint Gróf Esterházy Miklós urnak minden jegyzőkönyvei és hivatalos Írásai, sőt annak Sempthén alkotott végrendelete is eredetben, mellyek, mint ezen hivatal értesült, Bécsben dolgozósobájában vannak levéve – ezekről azt mondja, hogy Szalaynak kiadattak, s erről Bubics nevelő urnak vannak térítvényei.

Kelt Kismartonban Május 11. 865.

11. A KISMARTONI FŐLEVÉLTÁRI HIVATAL VÁLASZA A BÉCSI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁGNAK

Kismarton, 1865. június 16.

MNL OL P 114-II.-b-A-4. sz. (p. 82–83.)

Tekintetes Középponti Igazgatóság!

Folyó év Majus 18án 1226ik középponti szám alatt kelt M. Rendeletnek tellyesítésében T. Salamon Ferencz Úr által kért következő Fő levéltári Okiratok, mint

5. Rep. 71.	IIik Ferdinánd király Gróf Esterházy Miklós Magyar ország Nádorához 1626ik évben intézett kir. parancsolatok és Leiratok Eredetben
18. Rep. 71.	IIik Ferdinánd király által Gróf Esterházy Miklós Nádorhoz 1627ik évben intézett levelek Eredetben
6. Rep. 71.	Ugyan IIik Ferdinánd király által Gróf Esterházy Miklós nádornak 1628ik évben küldött levelek eredetiben
7. Rep. 71.	IIik Ferdinánd király által Gróf Esterházy Miklós Nádorhoz 1629ik és 1630-ik években küldött kir. Parancsolatok, Leiratok, Intézmények és egyéb Levelek Eredetben
et 12. Rep. 71. másolatban	IIIik Ferdinánd király, Leopold Austriai Fő Herczeg, a Magyar, és Bécsi Udvari Kamara és a Hadi Tanács által Gróf Esterházy Miklós Nádorhoz küldött levelek kötetében a 73ik számú level másolatban

farekeszben bezárva tisztelt Salamon Ferencz Úr számára alázatosan felterjesztetnek. Végül alázatosan jelentetik, hogy olly oklevelek, mellyek Gróf Esterházy Miklós Nádornak király helyettesévé lett ki nevezetetését foglalják magokban, a honores című 2. és 3. Repositoriumban nincsenek.

Kelt Kismartonban, június 16. 865.

12. SALAMON FERENC HAJNIK LIPÓT IGAZGATÓNAK

Pest, 1866. január 4.

MNL OL P 114-II.-b-A-Sine no. (p. 565–566.)

Igen tisztelt uram!

Ámbár ismeretlen vagyok, bátorokodom uraságotat egy szívességre kérni, mely egyébiránt őexc.ját, a herceget – úgy hiszem – közel érdeklí; mert Eszterházy nádor életrajzával, melynek IIik kötete december 14ikén megjelent, s azóta remélem, a példányok megérkeztek mind Bécsbe, tisztelt urasághoz, mind pedig Öherczségéhez, mostani lakhelyére. Minthogy Öherczségének jelenlegi lakását nem tudom, kénytelen vagyok a Tekintetes urat azon szívességre kérni, hogy ezen fölvilágosító levelemet Öherczségének kezéhez juttassa.

Tekintetes uraságnak múlt évben bizonyított szívességét igen köszönöm, s a pontos megküldés hálára kötelezetet. A Tekintetes urnak továbbra is szíves jó indulatjába ajánlván magamat, vagyok alázatos szolgálja

Salamon Ferencz,
a Magyar Akadémia levelező tagja,

Pest, Magyar utca, 7ik szám.

Pest, 1866. január 4.

Ui. Méltóztassék, kérem, azon fáradságot venni, hogy az öherczségének szóló, idezárt levél borítékára Öherczségéhez címezzé, – magam nem tudván addressét minő nyelven s hova intézzem.

13. SALAMON FERENC ESTERHÁZY PÁL HERCEGNEK

Pest, 1866. január 4.

MNL OL P 114-II.-b-A-Sine no. (p. 561–564.)

Mélyen tisztelt Excellentiás Úr!

Van szerencsém jelenteni alázatosan, hogy „Galantai Gróf Eszterházy Miklós, Magyarország Nádora” című munkának, melyet a magyar történet irodalma Herczeged buzgó hazafiságának fog köszönni, IIik kötete a magyar országgyűlés megnyitása napján, mult december hóban, jelent meg. Be akartam várni, hogy maga a kötet megelőzze ezen alázatos levelemet Herczegedhez érkezésében.

Későbbben jelent meg ezen kötet, mint gondoltam. A késelem oka egyfelől az, hogy a tárgy, melyet föl kell dolgoznom, úgy szólva ismeretlen az eddigi magyar történetirodalomban. A Nádor életében előforduló nagy, országos eseményekről a mit eddig tudott a magyar történelem, vagy hiányosan tudta, vagy pedig félrevezető tévedés volt.

A Herczegség által oly nagylelkűen megnyitott kismartoni levéltár új világosságot derít ama korra. Ismeretlen viszonyok földerítése, elfogadott tévedések helyreigazítása pedig nagyon óvatos és lassu haladást parancsol a vizsgálóra. Így magam is lassabban haladtam, mint előre hittem.

Míndamellet én már juliusban készen voltam a kézirattal. A pesti nyomdák lassúsága okozá főképp, hogy a kiadás annyira késsett. A nyomdai teendőkbé, melyek a kiadótól függenek, nekem kevés szavam lévén, s nem is levén a dologba eléggé beavatva, se

a késelem fő oka nem az én mulasztásom, se ama fő okra vádaskodni nem akarok. Azonban jövőre a nyomda is nagyobb tevékenységet ígér s így remélem, a harmadik kötet is megjelenhetik a nyár elején.

A második kötetet boldogult jelesünk, Szalay László épen középeig, azaz a harmincz íves kötetnek tizenötödik ívéig írta meg. Kéziratot sem találván hagyományai közt azon tul, tudniillik bezárólag a tizenhatodik íven kezdve egyedül az én művem, ámbár az érdem fő része mindig Herczegségédé maradand, ki ily nagybecsű és ismeretlen adatok tárházát nyitja meg a magyar tudomány részére. Mondhatni egészen új s ismeretlen dolgok foglaltatnak valamint az I. s ő, úgy a IIik kötetben is. Az 1626iki év tán legnevezetesebb levén a nagy Nádor életében, azt bővön ismertetem, mert Bethlen fejedelem a Nádort állítja egy nagy hadjárat okának, s azt használja ürügyül is az ellenségeskedésre. A nádor életének többi évei aránylag kisebb terjedelemben fognak leiratni.

Ezek után Herczegségednek, mint a haza egyik fia, s mint hálára kötelezett kész szolgálja, hosszú életet s egészséget kívánván, vagyok a legalázatosabb tisztelettel

Salamon Ferencz

Pest, 1866. január 4.

14. SALAMON FERENC MANDL JÁNOS FŐLEVÉLTÁROSNAK

Pest, 1876. december 15.

MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 226–227.)

Nagyságos Főlevéltárnok úr!

Van szerencsém jelenteni, hogy ma, dec. 15dikén tettem vasútra egy deszkaládában a hg. Eszterházy-levéltárból nálam használatra kiadott kézirati köteteket, szám szerint 19 darabot, s ugyanoda zárva 24 darab elenchust külön borítékban.

Annak idejében, az átvételkor nálam használatra letett levéltári darabokról egy részletes lajstrom készül elismervényül, mely a nagy-méltóságú herczegi levéltári hivatalnál tétetett le. Annál fogva szük-ségtelennek tartom ezen levélben a specifiációt.

Köszönetem és hálám kifejezése mellett, melyet a rám ruházott nagylelkű bizodalomért mondok, még azon kérelemmel vagyok bátor Nagysághoz járulni, méltóztassák a most visszaszolgáltatót darabok átvétele után alólírtnak ezekről szóló elismervényét kegyesen megküldeni,³⁴ a ki vagyok

Nagyságos Főlevéltárnok úr alázatos szolgálja

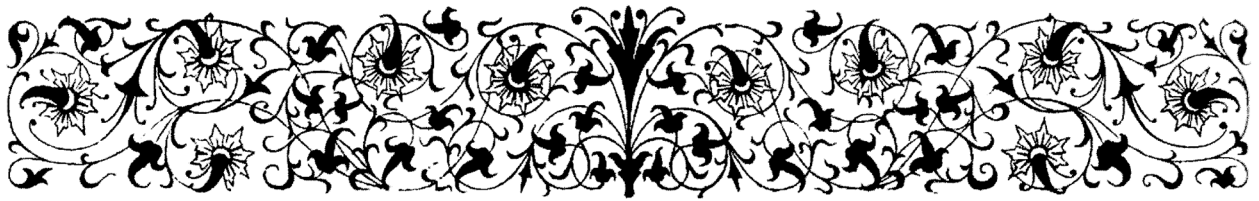
Salamon Ferencz

Budapest 1876. december 15.

(Budapest, Bástya utca 1. szám, 2. emelet 6. ajtó)

³⁴ Mandl János főlevéltáros 1876. december 24-i keltezéssel megküldte az elismervényt, MNL OL P 114-II.-b-A-11. sz. (p. 218.)

KÖNYVISMERTETÉS

Bíró Aurél – Seremetyeff-Papp János: *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók 1508–1945*. Budapest–Pápa, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Pápai Jókai Mór Városi Könyvtár, 2015. 198 p. (ISBN 978-963-9818-33-0)

Bíró Aurél és Seremetyeff-Papp János 2015 végén megjelent kötete magas színvonalú, küllemében reprezentatív, hiánypótló mű a magyar vexillológiai kutatás történetében. A mű megjelenését közel tízéves kutatómunka előzte meg, amelynek gyümölcsét a Szűz Mária-ábrázolású templomi zászlók esetében 2012-től négy publikációban is tanulmányozhatják az érdeklődők.

A művet dr. Ferencz Csaba CSR a Szent István Lovagrend nagymesterének és dr. Tringer László prof. emeritus, a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend magyarországi helytartójának köszöntői vezetik be (5–7. o.). Kiemelik, hogy a kiadvány túlmutat egy katonai zászlókat feldolgozó monográfián, és fontos pontként szolgál a Szent Szűz, a Magyarok Nagyasszonya kultuszának megismerésében. A köszöntőket Reider Mónika a Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményvezető-főmuzeológusának, történészének előszava követi, amely rövid könyvismertetőként is értelmezhető (9. o.). A tárgyalás előtti részt a szerzők által jegyzett bevezető zárja (9–18. o.), amely négy nyelven (magyarul, németül, oroszul és angolul) ismerteti a kötet megjelenése előtt végzett kutatómunka eredményeit. A kiadvány kiegészíti a korábbi – templomi, cserkész, iskolai, céhes, iparos és egyleti zászlókon megtalálható – Szűz Mária-ábrázolások kutatásait a katonai zászlókon láthatóakkal, és röviden összefoglalja a zászlók jelentőségét a hadászatban. A bevezetőben is érződik, hogy a szerzők a Szűz Mária-ábrázolású zászlók felkutatásánál a teljességre törekedtek, és átfogó képet kívánnak nyújtani a téma iránt érdeklődő kutatóknak és laikusoknak egyaránt. Hangsúlyozzák, hogy a vizsgált zászlókra nem csupán múzeumi tárgyi forrásként érdemes tekinteni, hanem mint szakrális, történelemformáló események tanúira és eszmeiség szimbólumaira is egyben.

A bevezetőt a kötet négy fő fejezete követi: 1. *Mariológia* (19–20. o.), 2. *Babba Máriától a Magyarok Nagyasszonyáig* (21–28. o.), 3. *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók a magyar történelemben* (29–51. o.), 4. *A fővárosban őrzött Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók* (52–179. o.). A felsorolt fejezeteket a *felhasznált források és szakirodalom* (181–196. o.), valamint a *tartalomjegyzék* (197–198. o.) zárja. A recenzió szövegének követhetősége miatt az egyes fejezeteknél lévő alfejezeteket és azok alsóbb egységeit egyként fogom kezelni és bemutatni.

A *Mariológia* című fejezetben a szerzők Szűz Mária szerepét, tiszteletét, emlékezetét vizsgálják, és adnak átfogó teológiai leírást a Szűzanyáról a különböző kultúrák és vallások értelmezési keretei között vizsgálódva. Az alaposan átgondolt és felépített, a műre végig jellemző szerkezetből adódóan az említett teológiai értelmezési keretből bontakozik ki a *Babba Máriától a Magyarok Nagyasszonyáig* című második fejezet tudományos kontextusa. Ebből is jól látható, hogy utóbbi fejezet voltaképpen szerves részét képezi az első, *Mariológia* című fejezetnek, egységében nem választható el attól. A külön fejezetbe való besorolás mégis dicsérendő, hiszen ez az átláthatóság mellett nyomatékosítja a magyarországi Mária-kultusz eredetének fontosságát. A *Babba Máriától a Magyarok Nagyasszonyáig* fejezet első fele a *Szűz Mária és a magyarság viszonya, a korona-felajánlás* című alfejezet (2.1.) tehát már szűkített formában, a magyarság és a Szűzanya viszonyát vizsgálja, a magyar népi hagyományban megjelenő Nagyasszonytól, Bódogasszonytól egészen a keresztény Szűz Máriáig. A fejezet második fő egységének (2.2.) történeti vizsgálata a korona-felajánlás továbbélését mutatja be az Árpád-kortól, vagyis a keresztény magyar államiság szakrális alapjaitól, III. Béla és I. Lipót uralkodásán keresztül egészen 2006-ig, az utolsó országfelajánlásig. A szerzők mindezt széles forráscsoport beemelésével, festmények, tyrium felhasználásával ismertetik.

A *Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók a magyar történelemben* című fejezetet a szerzők további három kisebb egységre bontották. Az első részben (3.1.) a magyar hadi zászlók megjelenését tanulmányozhatják az olvasók az „ősmagyaroktól” egészen I. Mátyás király uralkodásáig. A második alfejezet (3.2.) további alegységekre bomlik, amely a szerzők rendszerszintű szemléletmódját tükrözi. Az alsóbb egységek segítségével az olvasó az első fennmaradt Szűz Mária-ábrázolású zászlóktól eljuthat a 19. századiak megismeréséig, és a mohácsi csatában használt zászlókon túl betekintést nyerhet az 1559-es vármegyei zászlóegységesítésbe, illetve a 16–18. századi, a Habsburg-uralom alatt a zászlóknál tapasztalható elnémetesedésbe, ami alól – mint kiderül – csak a megyék, egyes zászlósurak és a Rákóczi-zászlók voltak kivételek. (Az alegységek számozásába sajnos hiba csúszott, a 3.2.1-es alegység után a 3.2.3-as következik, de ez természetesen érdemben nem von le semmit a vizsgált szövegrészek értékéből.) Az adott fejezet utolsó, vagyis harmadik alfejezete, az 1896-os Ezredéves Országos Kiállításán bemutatott zászlókat veszi sorra (3.3.). A 25 tárgyi forrást időrendi sorrendben, előre meghatározott és felépített szisztéma szerint elemzik a szerzők: kelteznek a zászlókat, majd vexillológiai szempontjából tipizálják őket, leírás

adnak róluk, amelyet kiegészítő információkkal is ellátnak. Örvendetes, hogy a szerzők a zászlókon található ábrázolások történelmi nyomainak feltárásánál tovább szélesítették a források körét krónikák ábrázolásaival, szövegeivel és pénzérméken látható ábrázolások beemelésével. A források között megjelenő Képes Krónika felhasználásánál azonban megjegyzendő, hogy Árpád-házi uralkodóknál látható országzászló-ábrázolás esetében nem szerencsés a krónikára támaszkodni annak későbbi keletkezése okán. A szerzők a zászlók és más tárgyi források vizsgálatánál a felépítésre és kialakításra is kitérnek.

A kötet negyedik, egyben legnagyobb terjedelmű egysége *A fővárosban őrzött Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók* című fejezet. A terjedelemmel párhuzamba hozható a kidolgozottság is: hét alfejezeten keresztül olvasható a címben szereplő forráscsoport részletes elemzése. A fejezet 4.1. *Gyűjtőkör* alegysége néhány mondatban felsorolja a tárgyi forráskorpusz őrzési helyeit, azonban a címmel ellentétben a színszimbolikával, annak liturgikus jelentésével; a lángnyelvdíszítéssel és a zászló szegelésével foglalkozik hosszabban. Az alcím választás nem túl szerencsés abból a szempontból sem, hogy a „gyűjtőkör” kifejezés a közgyűjtemények gyűjteményszervezési elveinek összességét jelenti, s nem őrzési helyet. A kitekintés azonban hasznos bevezetője a negyedik fejezetnek. A második alfejezet (4.2.) a 17. századtól 1848-ig vizsgálja a Szűz Mária-ábrázolású zászlókat, amelyben sok érdekességet és unikális zászlót ismerhet meg az olvasó. Ilyen például az alfejezet első zászlója, a Pandula Attila szerint korábban Tomori Pál, esztergomi érsek tulajdonában lévő, és Mohácsot is megjárt 17. századi selyemzászló. A műből sajnos nem derül ki, hogy a zászlót utólag miért datálták a 17. századra, holott a zászló előlapján lévő felirat is Tomori Pálhoz köthető provenienciát erősít, vagyis 16. századi keltezésű. A másik kiemelkedő zászló a 18. század végi Máramaros vármegye zászlója, amelynek előlapján a Kolozsvári Istenanya kegyképének másolatát láthatjuk. A zászlókép különlegessége a szír-palesztín női viseletben rejlik, amelyben a Szűzanyát ábrázolják. A zászlóról készült részletes leírásból kiderül, hogy az ábrázolás egy bizánci Mária-ikon-típus, úgynevezett Hodigitria. A zászlók uniformizálása, a fontosabb változások ismertetésére is kitérnek a mű szerzői. Említik az 1740-es években a Habsburg-haderőnél használt zászlószabályzatot, amely szerint Szűz Mária-ábrázolás csak az ezredzászlókon fordulhatott elő, vagy az Udvari Haditanács 1745 decemberében hozott szabályzatát. Ezek a feljegyzések vezetőként, a zászlótörténet, illetve a zászlókon megjelenő ábrázolások értelmezési kereteiként szerepelnek. Az alfejezet legnagyobb részét a Pest, Pilis és Solt vármegye 1800 körülől egészen a 18–19. század fordulójáig datált inszurgens lovassági zászlóinak elemzése teszi ki. Az 1848–1849-es honvédszászlók ismertetése, a harmadik alfejezet (4.3.) történeti bevezetővel indul. Ebből többek között kiderül, hogy a szabadságharc alatt a honvédség két fegyvernemének voltak zászlói: a lovasságnak és gyalogságnak, és a teljes magyar haderő zászlóinak száma a világi fegyverletételkor 250-260 darabra volt tehető. Az 1848–1849-es zászlókról készítése hiába volt központilag meghatározott és hívták a kortársak „szabályszerű”-nek vagy „szabályszerűleg készítettnek”, mégis különböztek egymástól. A szerzők ennek bemutatása érdekében részletesen kitérnek a zászlók különböző variánsaira, méreteire, a rajtuk lévő ábrázolásokra, készítésük helyére és felszentelésük menetére is. A kötetben itt említik először a zászlóanyákat és szerepüket, akik az egyházi felszentelés után díszes, hímzett és

jelmondattal ellátott szalagot kötötték a zászlórudakra, amelyet a zászlótartók, majd a zászlóalj honvédeknek eskütétele követett. Az alfejezetben a szerzők külön kitérnek egyes zászlóalj zászlóinak történetére, feltárták azt is, hogy fennmaradtak-e, illetve milyen ismeretekkel rendelkezik a tudományág velük kapcsolatban. Ezután egy táblázatba foglalva mutatják be a honvédszászlókat, kitérnek hadrendi megnevezésükre, típusukra, leltári számukra és megjegyzést is fűznek hozzájuk. Egyes zászlókat részletesen kiemelnek és elemeznek az alfejezet további részében. Érdekesség, hogy bizonyos esetekben olyan magyar címerábrázolással találkozunk a zászlókon, amelyekről a trónfosztás következtében vagy hiányzik a Szent Korona, vagy babérmagányokkal, karddal helyettesítik azt. Ezeknek a zászlóknak a felvételeit is közlik a szerzők. Emellett külön kitérnek a zászlószalagokra és olyan zászlókra is, amelyeknek már csak bizonyos foszlányai lelhetők fel. A 48-as zászlóknál különösen hangsúlyosan jelennek meg a zászlószegélyek, amelyeket a szerzők farkasfogként írnak le. E leírás kapcsán azonban el kell gondolkodni azon, hogy a vexillológia mennyire különíthető el a heraldikától, illetve a két forráscsoporton megjelenő ábrázolás egymástól. Nem állást foglalva e terminológiai kérdésben, csak érdekességként említem, hogy a zászlóknál sok esetben farkasfogként leírt szegély nem felel meg a heraldikában – jellegzetesen a Báthory-család címerében – megjelenő farkasfoggal. A címertanban a 48-as zászlókon látható szegélyek ékként írhatók le, a felfelé irányuló álló, az egyik oldalról másikba induló oldal, míg a felülről lefelé irányuló függő ékek.

A negyedik fejezet negyedik alegységében (4.4.) a *Császári illetve császári és királyi zászlók* csoportjával ismerkedhetünk meg az 1918-as évig bezárólag. Ennél a fejezetnél is alkalmazzák a szerzők a már megszokott struktúrát, és az alfejezetet a zászlók történetének bemutatásával kezdik, és megemlítik azokat a rendeleteket, címerrendezéseket illetve törvényeket, amelyek hatással voltak a katonai zászlók felépítésére. (A levél alakú zászlócsúcs kapcsán például az olvasó megtudja, hogy annak két oldalára 1918-ig az uralkodó monogramját gravírozták.) A történeti bevezetőt a zászlók bemutatása követi, amely egy igényesen kidolgozott Szűz Mária-ábrázolással ellátott zászlószalag leírásával kezdődik. A rövid elemzés után – az előző alfejezethez hasonlóan – a szerzők táblázatba szedve írják le a vizsgált tárgyi forráskorpuszt, amelyekből a mintát, a zászlón szereplő címet és a felszentelés időpontját is megtudhatjuk. A táblázat után folytatódik a források szöveges bemutatása, amely egység IV. Károly 1916-os koronázási országzászlójának leírásával végződik. Az alfejezetben a szerzők nagyobb hangsúlyt helyeztek a szalagok elemzésére, illetve a forráskorpuszba beemeltek egy köztéri szobrot is, Zala György alkotását. A bronzszobor zászlaja – mint ahogy azt a szerzők is helyesen megállapították – az 1848–1849-es hagyományokat követi. Így viszont felmerül a kérdés, hogy ez miért nem az előző fejezetben szerepelt. Ezen túl a három történelmi eseményt feldolgozó festmény beemelését is következtetlennek tartom, mivel a rajtuk szereplő zászlók nem az alfejezetcímben megjelölt csoport részei. A negyedik fejezet ötödik alfejezete (4.5.) az 1919 és 1938 között használatban lévő zászlókat veszi sorra. A történeti bevezetés részletesen foglalkozik az 1919-ben megalakult Magyar Nemzeti Hadsereg fővezérére csapatzászlók kapcsán tett megállapításaival, és történelmi források felhasználásával mutatja be hogyan került előtérbe a két világháború között a csapatzászlók hagyományokra és az egyházra támaszkodó eszmeisége. A történeti leírásnál a szerzők akkurátusan eljárva emelik be a főszövegbe a vizsgált

forráscsoportra vonatkozó határozatokat és rendeleteket, amelyek pontosan meghatározták a zászló felépítését, tárolását, a nyél hosszát, átmérőjét és hordmódját. Dicséretes, hogy az 1920-as lovassági zászlókat rendszeresítő elnöki körrendelet szövege mellé a mintául szolgáló vázlatot is beemelték. A zászlók bemutatásánál az érdeklődő szemmel kísérheti a Nemzeti Hadsereg első csapatzászlójának történetét, és a rajta végzett módosításokat, illetve hosszabb leírásban ismerheti meg a budavári Királyi Palota udvarlakai őrségének zászlaját és annak használatát. A mű ezen részében érdekességként jelenik meg bizonyos zászlók hátlapján a magyar középcímer, amely a középkori pecséteken olykor szereplő igénycímerek analógiájaként is értelmezhető. Az alfejezetnél pozitívum a különböző archív felvételek beemelése, amelyek által képi ábrázolásokon is látható a zászlók használata vagy éppenséggel felszentelésük ünnepe. Az alfejezetben körülbelül egy oldal terjedelemben megjelenik az adott történelmi korszakban fontos szervezetként jegyzett Levente Egyesületek két zászlója is. A hatodik alfejezet (4.6.) az 1938 *mintájú honvédzászlók* címet viseli, amely az 1938. év végén bevezetett uniformizáló rendeletre utal. Ebből a típusú tárgyi forráscsoportból 31 darabot őriz a Hadtörténeti Múzeum, amelyből az egyik darab külföldről, Kanadából érkezett haza. Az 1938 mintájúnak nevezett zászlókat feldolgozó alfejezet is a zászlótörténet ismertetésével kezdődik, és szilárdan ragaszkodik a vonatkozó rendeletek felsorolásához, idézéséhez. Utóbbi beemelése hasznos ismeretanyag, hiszen az érinti a zászló minden egyes részét a szegektől kezdve a zászlórúdon át egészen a zászlóhoz tartozó zászlótokig és zászlóborítékig. Képet kapunk a zászlók átvételének és átadásának folyamatáról, illetve felszentelésük menetéről. Utóbbi kapcsán több példát is hoznak a szerzők, amelyeket levéltári iratok tükrében tanulmányozhatunk. A könyv szerkesztése szempontjából azonban következtetlenséget is felfedezhet az olvasó, amely mellett a recenzió sem mehet el szó nélkül. A zászlókon már korábban megjelent, és a szerzők által is már említett magyar középcímer heraldikai leírása csak ebben az alfejezetben történik meg egy lapalji jegyzetben. A fejezet fő hozadéka a – Hadtörténeti Múzeumban lévő – 31 darab zászló adatairól készített

táblázat. A táblázat zászlókataszterként is értelmezhető, amelyben a szerzők külön megadják a hadrendi megnevezést, az – azonosításhoz szükséges – leltári számot, a zászló felszentelésének évét és megjegyzésként az adott forrással kapcsolatos legfőbb információkat. A korpuszban szereplő zászlók közül kettővel részleteiben is foglalkoznak, és a 2. Honvéd Tábortűzérosztály zászlója esetében részletesen elemzik a zászlórúdba vert szegeket és a zászlócsúcsot.

A kötet fő szövegének lezárásaként (4.7.) az országzászlót mutatják be a szerzők története és felépítése alapján. A zászló – mint kiderül – a trianoni békediktátum elleni tiltakozásnak volt fontos tárgyasult formája 1928-tól, s 1944-től vagy lebontották, vagy átalakították őket. Részletes leírást kapunk a zászlóról, amelyen a Magyarok Nagyasszonya felhőkön ülve látható.

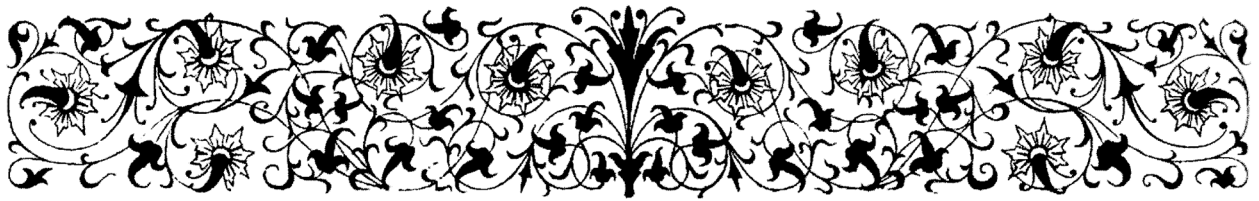
A mű végezetül az elkészítés során nyújtott segítségért köszönetnyilvánítással (179. o.); a felhasznált források, szakirodalom listájával (181–196. o.) és a tartalomjegyzékkel (197–198. o.) zárul. Utolsó akkordként egy felhívást olvashatunk a kötetben, melyben a szerzők arra kérik az olvasókat, ha tudnak olyan Szűz Mária-ábrázolású hadizászlóról vagy töredékről, mely nem szerepel a könyvben, azt jelezzék a szerzőknek (199. o.).

Jelen könyv a felsorolt apróbb hibáktól eltekintve rendkívül fontos munka a vexillológiai kutatás területén belül. Kereteit tekintve messze túlhalad egy zászlókat összegyűjtő, forrásközlő kötetben, hiszen részletes leírásaival és a forráscsoport tudományos elemzésével a szerzők egy olyan Szűz Mária-ábrázolással ellátott zászlókat összegző katasztert hoztak létre, amely megkerülhetetlen az adott témát kutatók számára. Tágabb kontextusba helyezve a könyvet kijelenthető, hogy fontos helyet foglal el a vexillológiai kutatáson belül. Szerkesztése következetes, a képi ábrázolások mellett, hogy díszítő elemként is funkcionálnak, többnyire jó minőségüknek köszönhetően segítik a kutatókat, érdeklődőket egy-egy zászló tanulmányozásában. A széles forráscsoportot megjelenítő képeket a szerzők következetesen építették be a kötetbe.

Bakó Zsigmond

HÍREK, BESZÁMOLÓK

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR KÁROLYI KUTATÓCSOPORTJÁNAK ELSŐ ÉVE

A Károlyi család történetével, az egyes családtagok életével, kastélyaikkal, birtokaikkal már régóta foglalkoznak a történészek különböző közgyűjteményekben, kutatóintézetekben, egyetemeken. 2005-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár központi témájának választotta levéltári napjai keretében a Károlyiak történetét, a témáról a nagykárolyi Károlyi kastélyban több előadás is elhangzott. Már akkor felmerült a kutatások összehangolásának igénye. A 2016. szeptember 19-én, Nyíregyházán megrendezett A Károlyi család történetének kutatási lehetőségei című műhelykonferencián végül megfogalmazódott egy elképzelés olyan kutatócsoport létrehozására, amelyben helyet kapna történész, művészettörténész, muzeológus, levéltáros, egyetemi oktató, nyelvész éppen úgy, mint a helytörténész. A szerveződő munkacsoport első projektje a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadásában 2017-ben megjelentetett forráskiadvány volt. A kötet szerkesztője, Kovács Ágnes korábban már kiadta Károlyi Sándor feleségéhez, Barkóczy Krisztinához írt leveleit, valamint Barkóczy Krisztina férjéhez írott leveleinek 1711-ig keletkezett részét is publikálta.¹ Most a további, még fellelhető levelek közreadása volt a cél, mely a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2017 szeptemberében meg is valósult.² A nyíregyházi megbeszélés résztvevői arról is határoztak, hogy életre hívnak egy a Károlyiakhoz kapcsolódó, évente tartandó rendezvénysorozatot. Fontos szempontként felmerült, hogy a tervezett rendezvények a Károlyiakhoz szorosan köthető helyszínhez kapcsolódjanak. A rendezvénysorozat első helyszínének így tökéletes választás volt Fehérvárcsurgó, ahol a helyet a Károlyi József Alapítvány biztosította.

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban 2017. október 14-én megtartott kamara-kiállítással kísért konferencia és műhelymegbeszélés

¹ Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). 1–2. kötet. (Közreadják: Csobó Péter, Fejes Judit, Kovács Ágnes, Kovács Zoltán, Restás Attila, Szabó Zolt, Wiedemann Krisztina. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: Kovács Ágnes.) Debrecen, 1994.; Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Első kötet (1698–1711). (Közreadják: Fogarassy Zoltán, Kovács Ágnes. Szerkesztette, jegyzetekkel és mellékletekkel ellátta: Kovács Ágnes.) Debrecen, 2011.

² „...Az Isten is azt segíti, aki iparkodik.” Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. Második kötet: (1712–1724). (Szerk.: Kovács Ágnes). Nyíregyháza. 2017. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai. II. Közlemények, 49.)

a frissen kiadott forrásgyűjtemény köré szerveződött. Laczlavik György a Magyar Nemzeti Levéltár Magánlevéltárak és Gyűjtemények főosztályának vezetője nyitotta az előadássorozatot *Forráskiadás és levéltári anyag kapcsolata. Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina nyomtatásban (is) megjelent levelezése* címmel. Előadásában a forráskiadás és levéltári anyag kapcsolatrendszerét mutatta be abból a szempontból, hogy a maguk a levelek a történeti kutatásban milyen szerepet töltenek be. Az említett, összesen négy kötetből álló könyvsorozat tekintélyes mennyiségű levelezésről tanúskodik. Az első, Károlyi Sándor Barkóczy Krisztinához intézett leveleit tartalmazó rész 1994-ben két kötetben 349 levelet tartalmazott, Barkóczy Krisztina Károlyi Sándorhoz intézett, 2011-ben és 2017-ben kiadott levelei pedig összesen 702 db-ot. Laczlavik György ez utóbbi kötet anyagát mutatta be és elemezte jelen előadásában. Három nagy kérdés köré csoportosította mondanivalóját: a levelek keletkezési körülményeit, fennmaradásuk történetét és jelentőségüket vizsgálta. A levelek nagy száma miatt felvetődik a kérdés, hogy miért levelezett ilyen sokat egymással a házaspár és miért tudtak fennmaradni ezek a levelek? Károlyi Sándor politikai szerepvállalásai miatt sokat tartózkodott feleségétől távol, így Barkóczy Krisztina minden ügyes-bajos dologról írásban értesítette férjét, illetve véleményét is kikérte. Károlyi Sándor szívében viselte a család iratainak sorsát, megőrzését, nagy részben neki köszönhetjük a levelek fennmaradását. Miben rejlik a levelek jelentősége? A levelek témái igen széles skálán mozognak – szó van benne a családról, a vallásról, az országos politikáról, a gazdálkodásról, a felelősségtudatról – ezért több tudományág számára is nagy haszonnal forgatható a kötet. Az előadó a levelek stilisztikai sajátosságainak bemutatásával zárta az előadását. A levelek nyelvezete népies élőnyelv, úgy tűnik, mintha a házaspár beszélgetne egymással; sokszínűség jellemzi, vagyis vannak komor, tréfás, gúnyos, illetve patetikus hangvételűek.

Mészáros Kálmán a Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos munkatársa *Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina levelezésének történeti hozadéka* című előadásában a kötetből szemelvényezve keltette fel az érdeklődést a hallgatóság számára. A házaspár gyermekeinek, unokáinak, távoli és közeli rokonainak a sorsa gyakran szerepel a levelekben központi témaként, így az előadó példaként említette Károlyi Klára félresikerült házasságát Haller Gáborral, amivel kapcsolatban Barkóczy Krisztina kemény véleményt fogalmazott meg. Nagyobb és sokszínűbb elemzésre adhat lehetőséget Barkóczy Krisztina jellemének a megismerése. Erős, határozott aszszony volt, élesen bíralt, véleményezett is, bármilyen témáról legyen

szó, ugyanakkor a pletykázkodás távol állt tőle. Férjének azonban gyakran panaszkodott, erre a gazdálkodással és a cselédséggel kapcsolatban hozott példákat az előadó. Egészségügy történeti érdekességek is felbukkannak a levelekben, hiszen orvosuk volt a híres kolozsvári orvos doktor, Köleséri Sámuel, sok levélben írt Barkóczy Krisztina fia, Károlyi László betegségéről, a gyógymódokról, saját bajairól, sőt a menopauza tüneteiről is.

Kovács Ágnes, a kötet szerkesztője, a Debreceni Egyetem nyugalmazott docense a *Szatmár vármegye főispáni székéből az országos politikába: br. (gr.) Károlyi Sándor rendkívüli életpályája* címmel tartott előadásában elsősorban Károlyi sikeres karrierjének hátterét és okait vette szemügyre. A korszak átfogó ismertetésén túl a hallgatóság rengeteg olyan apró részletet megismerhetett, amely talán új nézőpontból világította meg a még mindig ambivalens megítélésű Károlyi Sándor személyiségét. II. Rákóczi Ferenc fejedelem által kinevezett főparancsnokként az ő nevéhez köthető a császári csapatok vezetőjével, Pálffy Jánossal való megegyezés. Az előadó hangsúlyozta, hogy a Rákóczi-szabadságharc eredményeinek részleges megmentése, a rendi sérelmek orvoslásának ígérete a Szatmári békével részben realizálódott. Károlyi a szabadságharc után többé már nem helyi politikus, tevékenysége nem korlátozódott Szatmár vármegyére, tevékenysége országos jelentőségű. Törekedett a szatmári béke törvényi megerősítésére, ezért nagyon sok feladatot vállalt magára, többek között a Systematica Comissio albizottságának elnökeként. A páratlan politikai pályafutás mögött a szabadságharcban megalapozott kapcsolatrendszer, a vezetői tehetség és nem utolsósorban a korszakban kialakult különleges politikai konstelláció adta lehetőségek keresendők. Károlyi fő politikai koncepciója a rendi dualizmus volt, ennek érdekében tevékenykedett, ha kellett ennek megfelelően változtatott is politikáján.

A konferencia zárásaként Bara Júliának, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete tudományos munkatársának *A Károlyi család udvarházai, kastélyai és palotái a 18. században* című előadását hallgathatta meg a közönség. Előadását Károlyi Antal műpártolásának bemutatásával kezdte, aki a nagykárolyi kastélyt a kényelmi szempontoknak megfelelően akarta átalakítani, és ezzel több építést is megbízott, de a kivitelezés meghiúsult. Az előadó kiemelte, hogy egy-egy kastélynak több építési periódusa volt, ezekről a tervrajzok, a levezetések, a berendezések és az azokról készült festmények adhatnak további útmutatást. Ezek mellett a fennmaradt inventáriumok, illetve az aukciósházak kiírásai lehetnek támpontok. Kutatásainak tanulsága, hogy egy-egy korszak műtárgyainak kutatásához a későbbi időszakban fennmaradt forrásokat is fel kell tárni, egy palota egész építéstörténetét vizsgálni kell. Az előadás nagyobb részt a nagykárolyi kastély bemutatásáról szólt, így megtudhattuk, hogy az évek során többszörös átalakításon ment át a kastély, jelentős fegyvergyűjteményt halmozott fel a család, amelynek nagy része ma a Magyar Nemzeti Múzeumban található. Az előadó által rekonstruált nagykárolyi ősgaléria fennmaradt portréi alapján kijelenthető, hogy a Károlyiak a legjelentősebb portréfestőket foglalkoztatták; a család későbbi levéltárosa, Éble Gábor 1913-as feljegyzésében 17 portrét írt össze. Ezután az előadó bemutatta Károlyi Sándor rezidenciális építkezéseit is. Az előadás végén a Károlyi család tulajdonában lévő kastélyokról szólt röviden: Olcsva, Salánk, Szegvár, Radvány, Bátorkeszi, Erdőd, Tótmegyer, Derekegyháza. A 18. század végétől már csak átmeneti szállásként funkcionált a nagykárolyi

kastély, inkább a bécsi, illetve a pest-budai paloták lettek a család központjai, ami politikai szerepvállalásukkal magyarázható.

A konferencián nem csupán a Károlyi családhoz köthető legújabb történelemtudományos kutatások eredményei kerültek ismertetésre, hanem egy kamara-kiállítás is megtekinthetők a résztvevők. A kiállított dokumentumok kiválóan illusztrálták az előadásokat.

A konferencia előadásait egy kerekasztal-beszélgetés zárta, amelynek fő témája a kibontakozó Károlyi-kutatások lehetőségei voltak. A beszélgetés zárásaként és a rendezvény egyik legfontosabb eredményeként formálisan is megalakult a Károlyi Kutatócsoport, amelynek célja, hogy a család történetével kapcsolatos kutatásokat a lehetőségek szerint tovább tágítsa mind időbeni, mind területi és módszertani szempontból. Feladatul tűzték ki, hogy a család korokon átívelő mecenatúráját, épített örökségét, politikai, társadalmi és kulturális tevékenységét állítsa a tervezett történeti és művészettörténeti kutatások homlokterébe. A kutatócsoport tagjai között Károlyiakkal foglalkozó történészek (Bara Júlia, Fazekas Rózsa, Kovács Ágnes, Mészáros Kálmán, Zsoldos Ildikó) mellett közgyűjtemények vezetői (Szatmár megye: Hágó Nándor Attila, Szócs Péter Levente, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye: Kujbusné dr. Mecsei Éva, Mohácsi Endre), levéltáros szakemberek (Vágsellye: Novák Veronika), és fiatal kutatók (Avar Anton, Csorba Noémi, Sárhegyi Tamás, Schmidt Anikó) is előfordulnak, nem csak Magyarországról, hanem határainkon túlról is. A kutatócsoport vezetője Laczlavik György, titkára Bakó Zsigmond lett.

A Magyar Nemzeti Levéltár vezetése által 2017. december 21-én hivatalosan is engedélyezett kutatócsoport a Károlyi-kutatások (13–20. század) katalizátora szeretne lenni. Céljának elsősorban adatbázisok építését tartja, melynek a Nemzeti Levéltár lehet a gazdája, de kiadványok megjelentetésétől (sőt akár kutatási programokban való részvételtől) sem zárkozik el. A családdal foglalkozó kutatások nemcsak azért kiemelkedően hasznosak, mert Magyarország egyik legrégebbi nemesi családjának tagjai elkerülhetetlenül fontos szerepet játszanak évszázadok óta az ország történelmében, hanem azért is, mert a nagy számban fennmaradt források feltárása jelentősen bővítheti a nemzeti történelmi kánont. A kutatócsoport folytatni szeretné – legalább évente egyszer – műhelymegbeszéléseinek, konferenciáinak sorozatát, mely a *Hittel és erénnyel, Károlyiak a történelemben* címet viseli.

A sikeres fehérvárcsurgói rendezvény után a legfőbb feladat a kutatócsoport adminisztrációjának, kommunikációjának megteremtése volt. A megalakulást követően a 15 főből álló kutatócsoport kilenc fővel gyarapodott (24 főre) és továbbra is várja új tagok jelentkezését.

A kutatócsoport fontos feladatának tartja, hogy a Károlyi családdal kapcsolatos ismereteiről minél több fórumon beszámoljon, és a szigorú tudományos keretet elhagyva a közművelődést is elősegítse. E cél által vezérelve a már Fehérvárcsurgón bemutatott forráskötetet igyekezett több helyen is népszerűsíteni. 2017. november 7-én Szatmárnémetiben *A Család, házasság, gyermeknevelés. Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz* címmel megtartott rendezvényen a szerkesztő-közreadó Kovács Ágnes *Egy keletmagyarországi nagyasszony a 17-18. század fordulóján: gr. Károlyi Sándorné gr. Barkóczy Krisztina (1671–1724)* címmel tartott előadást, amelyet a kötet lektorának, Mészáros Kálmánnak előadása követett *Barkóczy Krisztina levelezésének nyelvezete* címmel. Bara Júlia 2017.

december 9-én Kolozsváron a Magyar Tudomány Napja Erdélyben rendezvénysorozat Művészettörténet szekciójában tartott előadást Ünnepek és mulatságok a Károlyi család nagykárolyi kastélyában címmel az Erdélyi Református Múzeumban. December 18-án Nyíregyházán szintén bemutatásra került a Barkóczy Krisztina férjéhez, Károlyi Sándorhoz intézett leveleiből összeállított forráskiadvány. A hallgatóság mellett, hogy betekintést nyert az írott források által kínált értékes információkba, megismerte a kötet közreadójának, Kovács Ágnesnek eddigi munkásságát, történelmi ars poeticáját. A beszélgetést a kutatócsoport meghatározó tagja, Kujbusné dr. Mecsei Éva, az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának igazgatója vezette.

2018. február 26-án *Virtuális utazás a múltba* címmel került megrendezésre a Károlyi Kutatócsoport következő említett érdemlő eseménye. A rendezvénynek a baktalórántházi Dégenfeld Kastélymúzeum adott otthont az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, a Jósza András Múzeum és Baktalórántháza Város Önkormányzata szervezésében. Az eseményen bemutatták a megjelenteknek Barkóczy Krisztina férjéhez intézett leveleinek forráskiadványát, továbbá tudományos előadásokon keresztül kirajzolódott a Károlyi család Baktához fűződő viszonya. Az eseményt Baktalórántháza polgármestere, Nagy Lajos nyitotta meg, ami után Kujbusné dr. Mecsei Éva köszöntője következett. Az első előadást Kovács Ágnes tartotta, melynek során a megjelentek részletesen megismerkedhettek Károlyi Sándor földesúri tevékenységével. Az *Egy egzisztenciális sikertörténet: gr. Károlyi Sándor földesúri tevékenysége* című előadását Laczlavik György előadása követte, aki *Károlyi-birtokok Baktán innen és túl* címen tartott átfogó ismertetést a Károlyi család birtokairól. A harmadik előadó Mohácsi Endre, a Jósza András Múzeum osztályvezetője volt, aki *A baktai grófnő: Károlyi Klára* címen tartotta meg előadását. Végezetül a baktai kastély építésének történetébe is betekintést nyerhettek az érdeklődők Németh Péter nyugalmazott múzeumigazgató *A baktai kastély építése* című előadásán keresztül.

2018. június 23-án a Múzeumok Éjszakáján több, mint 1400 látogató kísérhette végig a Károlyi család életét a dokumentumok tükrében, a kezdetektől egészen a 20. századig. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában megnyitott kamarakiállítás, mely a *Károlyiak. Egy arisztokrata család ötszáz éve* címet viselte, egy, a család életét bemutató előadással egészült ki, amelyet Kovács Ágnes a *Családi élet 300 éve* címmel tartott meg.

A Károlyi Kutatócsoport 2018. szeptember 10-én tartotta *Hittel és erénnyel, a Károlyiak a történelemben* című rendezvénysorozatának 2018. évi soron következő eseményét. A workshop és műhelymegbeszélés helyszíne a Károlyi család első birtokközpontja, Nagykároly volt, és az eddigiekhez hasonlóan a Nemzeti Kulturális Alap, továbbá Nagykároly város támogatásával valósulhatott meg. A rendezvény elsődleges célja a folyamatban lévő kutatások megismerése, valamint a rövid- és középtávú tervek kijelölése volt. A kutatócsoport egy év alatt több új taggal gyarapodott, akik közül néhányan ezen a találkozón mutatták be kutatásukat és részeredményeiket. Az érdeklődők összesen kilenc előadást hallgathattak meg.

Az első előadó Mészáros Kálmán a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársa, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos programjához kapcsolódva a Szatmár és Nagykároly környéki települések Rákóczi-szabadságharc idején történt katonai állításával foglalkozott. A kutatás eredményeit a tőle megszokott

elhivatottsággal ismertette a hallgatósággal. Bara Júlia a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténelmi Intézetének tudományos munkatársa *A pesti Egyetem utcai Károlyi-palota egykori gyűjteményei* címmel tartott előadásában az épülettel kapcsolatos leltárokat, archív fényképeket és katalógusokat mutatta be. Ma az épület a Petőfi Irodalmi Múzeumnak ad helyet. Az előadó aprólékos módon két fontos tárgykörrel foglalkozott, a lakáskultúrával és a műtárgyakkal. Sárhegyi Tamás – a Pázmány Péter Doktori Iskolájának hallgatója és az MNL Mikes Kelemen programjának résztvevője – előadását A Károlyiak és az embermentés a vészidőszakban címmel tartotta, amelyben azt mutatta be, hogy Károlyi György (1871–1954) miként segítette a zsidó származású Kellner család kimenekítését Magyarországról. Az előadó kiemelte, hogy kutatása még nem lezárt és utalt a témában rejlő lehetőségekre.

Zsoldos Ildikó, a Nyíregyházi Egyetem intézetvezetője, *Károlyi István (1845–1907) politikai szerepvállalásai az 1905–1906-os kormányzati krízis idején* című előadásával érkezett az eszmecserére. A téma újszerű megközelítését mutatja, hogy az események mellett megismerhettük Károlyi István politikai identitásának meghatározó jegyeit (temperamentumos, népszerűség-kereső magatartás, hatásos szónok), és politikai konfliktusaival, illetve magánéleti kapcsolataival, különösen fiával, a szintén politikai karriert befutott, és az előző előadásban már említett, Károlyi Györggyel. Sávoly Tamás, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatóhelyettese *Károlyi Lajos és fia, Alajos 155 éves pesti palotájának története* című előadása arra világított rá, hogy egy család történetéről milyen sokat elárul a lakhelye. Megtudhattuk, hogy az Ybl Miklós tervei alapján készült palota építésének – amelyet 1863-ban kezdtek el – politikai indítéka volt. Az építkezést végül Alajos fejezte be, aki apja elképzeléseivel teljesen ellentétes eredménnyel. Az előadás második felében a palota hét történelmi korszakát ismerhette meg a hallgatóság. Laczlavik György előadásában arra tért ki, hogy a Károlyi levéltár viszonylagos forrásbősége ellenére is nehézségekbe ütközik a Károlyiak 18. századi birtokgazdálkodásának feltárása. Ennek okai között a levéltár többszöri átrendezése is megemlíthető, ami sokszor az összetartozó iratok szétszóródását eredményezte. A kutatócsoport vezetője, az alkalmat kihasználva, röviden beszámolt az elmúlt időszakban végzett tevékenységekről is. Említett tett a fehérvárcsurgói Károlyi-kastély manzárdszobájában a közeljövőben nyíló kisebb kiállításról, mely a Károlyi József Alapítvány és a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésében valósul meg. A kiállításhoz több tárgyat is kölcsönöztek az Országos Levéltártól, többek között a Károlyi Sándor és Barkóczy Krisztina kettős ősfáját, amelynek reprodukcióját a workshop résztvevői élőben is megtekinthették. Ezután *Avar Anton*, az MNL OL levéltárosa vázolta ennek az ősfának a kutatási lehetőségeit. A családfa vizsgálata során címertani és genealógiai megfigyeléseket tett, hipotéziseket állított fel és hangsúlyozta, hogy további kutatások szükségesek a teljes képhez. Ez a kettős ősfá valószínűleg 1712 körül keletkezhetett, amikor a család megkapta a grófi címet. Egy 1728-as leltár szerint Barkóczy Krisztina nagykárolyi szobája falát díszítette. Fazekas Rózsa, a Nyíregyházi Egyetem tanára *Károlyi György és a debrői uradalom megszerzése (1840-1856)* című előadásában kiemelte, hogy jelenleg folyó kutatásai célja, hogy a Károlyi György szerzeményi birtokaira vonatkozó iratokat összegyűjtse és feldolgozza. A birtokok közül elsőként a debrői uradalmat választotta. Véleménye szerint Károlyi Sándor után György gróf a legnagyobb birtokszerző

a családban: 1844-ben megvásárolta a csurgói, 1847-ben a deprői, 1859-ben a söregi, végül 1862-ben a mácsai uradalmat. Birtokgyarapításának célja, hogy szebb jövőt teremtsen családjának és megvédje őket az elszegényedéstől. Egy érdekes adalékot is megtudhattunk az előadásból, mégpedig azt, hogy a deprői uradalom kapcsán tett lépések jól árnyalják Károlyi György és titkára, Bártfai László közötti kapcsolatot, mély barátságot. A második napi szakmai út előkészítéseként a Szatmárnémeti Megyei Múzeum aligazgatója, *Szőcs Péter Levente*, Erdőd váráról tartott ismertető előadást, vár régészeti ásatásairól készült képi beszámolóval zárva az előadások sorát.

A kifejezetten jó hangulatú műhelybeszélgetés során rövid távú feladatok is megfogalmazódtak: saját honlap készítése és szerkesztése, melyen az eddigi eredmények összegyűjtése és publikálása mellett meg kell, hogy jelenjen a Károlyi család története, a kutatócsoport tagjainak bemutatása, levéltári anyag ismertetése, kutatási segédletek stb. Körvonalazódott a következő találkozók helyszíne is, ahová remélhetőleg még több Károlyi-kutató fog eljönni, együtt gondolkodni a család múltjának feltárásáról, a további kutatási lehetőségekről.

Bakó Zsigmond–Csorba Noémi–Sárhegyi Tamás

BESZÁMOLÓ A ROMÁNIAI GENEALÓGIAI ÉS HERALDIKAI KONGRESSZUS CÍMERTANI ELŐADÁSÁIRÓL

2018. május 10–12-e között Jászvásárban szervezte meg a 18. Országos Genealógiai és Heraldikai Kongresszust a Sever Zotta Román Genealógiai és Heraldikai Intézet. A konferencia az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nyilatkozat centenáriuma jegyében zajlott. A bemutatott 55 előadás elsősorban többsége genealógiai témájú volt, egy kisebb szekció címertani dolgozatokat tartalmazott, s egy-egy falerisztikai és vexillológiai előadás is elhangzott.

A címertani előadások igazodtak a meghirdetett tematikához, s a véletlen úgy hozta, mindannyi erdélyi ihletésű volt. Ittu Constantin nagyszabedény heraldikus filozofikus megközelítésben a Románia címerében felfedezhető erdélyi heraldikát boncolgatta. Diaconu Ana-Felicia bukaresti heraldikus a Román Nemzeti Levéltár bukaresti központi hivatalában végzett kutatásai alapján adalékokkal szolgált Keöpeczi Sebestyén József címerművészről, és bemutatta annak az erdélyi megyék címereiről készített rajzait. Ezek a korábbi vármegyei címerek heraldikai rajzai, s csupán terv szintjén maradtak meg, mivel a Román Királyság megyecímereiben igyekezett kiküszöbölni a magyar múltat, és a román történelemre helyezte a hangsúlyt. Ezt a témát a kongresszus egyetlen magyar résztvevője, Szekeres Attila István sepsiszentgyörgyi heraldikus bontotta ki részletekbe menően, bemutatva a Székelyföld területén található megyék és városok címerének módosítását Erdélynek Romániához való csatolását követően. Szintén a témához kapcsolódva, Szekeres Attila István szekcióindító előadásában Erdély címeréről értekezett annak apropóján, hogy a kiegyezés után a Magyar Királyság közép-címerének negyedik mezéjét foglalta el Erdély jelképe, majd Erdély Romániához való csatolását követően a Román Királyság 1921-ben elfogadott, Keöpeczi Sebestyén József által készített címerében szintén a negyedik mezőbe került.

Harmadik előadása során Szekeres Attila István bemutatta az általa szerkesztett, a székelyudvarhelyi székhelyű Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont kiadásában 2017 végén román nyelven megjelent *Simboluri istorice secuiești* (Székely történelmi jelképek) című tanulmánykötetet, amelynek címertani fejezetét ő maga írta, pecsétani részét Pál-Antal Sándor marosvásárhelyi történész, zászlótörténeti fejezetét Mihály János lövétei történész jegyzi.

Szekeres Attila István

E számunk szerzői

BAKÓ ZSIGMOND segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

CSORBA NOÉMI levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza)

KUNT GERGELY egyetemi adjunktus (Miskolci Egyetem)

MÉSZÁROS KÁLMÁN tanácsos, kutató (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp.)

MOLNÁR ANDRÁS igazgató (Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg)

RIBI ANDRÁS PhD-hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

SÁRHEGYI TAMÁS FELICSIÁN PhD hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)

VISKOLCZ NOÉMI főiskolai tanár, intézetigazgató (Miskolci Egyetem)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom-vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) választjuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot teszünk.
- Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-aldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) választjuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozáskor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána teszünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánunk közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánunk közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikus PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címerlevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslí nem.